

SZEGED

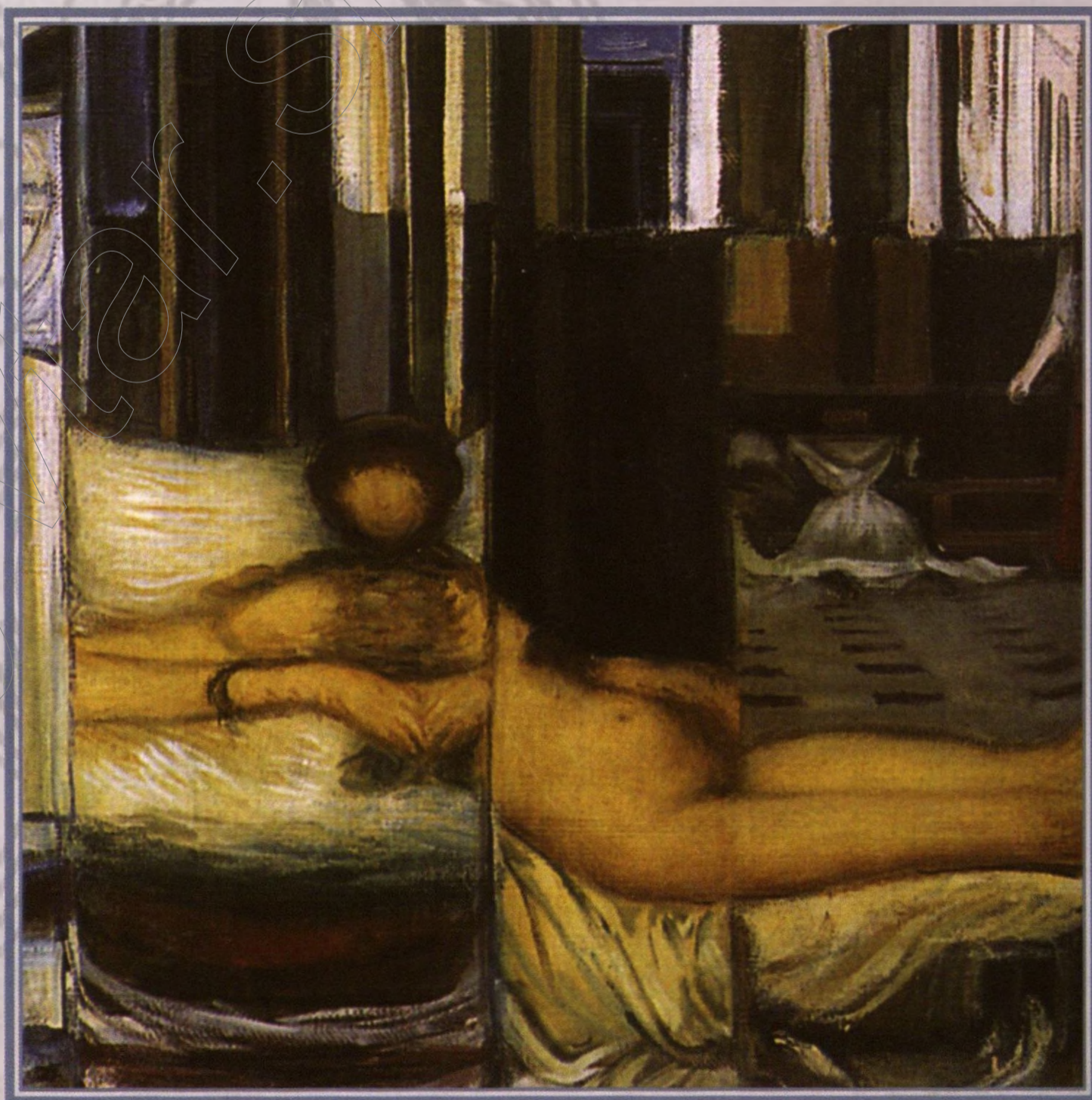
A Város folyóirata

20. évfolyam 9. szám

2008. szeptember

A TARTALOMBÓL:

125 ÉVES SZEGED SZÍNHÁZA
BESZÉLGETÉS GYÜDI SÁNDORRAL
HÁROM A MAGYAR IGAZSÁG
BÚCSÚ KÉT SZEGEDI MUZSIKUSTÓL

Ára: 250,- Ft

SZEGED

Várostartörténet, kulturális
és közéleti magazin
20. évfolyam, 9. szám
2008. szeptember

Tartalom

JEGYZET	1	Drámapedagógia – Sándor János
RENEZÁNSZ ÉV	2	Reneszánsz-szelet (Szeged egyetemi műveltsége) – Bálint Sándor
TANULMÁNY	10	Kinek volt igaza? (Három a magyar igazság) – Rakonczay János
	14	A lemondás szomorúsága (Egy Juhász-költemény anatómiája - 1.) – Kovács Miklós
MŰVÉSZET	22	Műhely helyett kolónia (Szeged képzőművészete - III.) – Tóth Attila
SZÍNHÁZ	24	A város teátruma (Kis szegedi színháztörténet) – Nikolényi István
	32	Vasfüggönyön innen és túl (Volt egyszer egy színház - XVI.) – Sándor János
	40	Hagyomány és megújulás (Gyüdi Sándor színházi programja) – Tandi Lajos
KÖNYVMUSTRA	44	Kézfogás bizonyíték (Odesszai lap - szegedi könyvről) – Közli: Kormányos András
EMLEKEZÉS	46	Egy disszonáns akkord (Joó Ete emlékezete) – Polner Zoltán
	47	Kottafejek megszólítója (Dr. Mihálka György koporsójánál) – Gyüdi Sándor
FÓRUM	48	Királica (Avagy a névadás felelősség) – Péter László

A címlapon **Vinkler László**: *Tizian-parafrazis* című alkotásának részlete látható. A borító 3. oldalán a 125 éve avatott szegedi színház eredeti terve. A hátoldalon **Szemerey-Kiss Balázs** szobrászművész *Feketeházy János* hídépítő mérnökről készült alkotása a Szent István téren.

SZEGED

A város folyóirata
Megjelenik havonta

Főszerkesztő: **TANDI LAJOS**

Szerkesztő bizottság: Árpás Károly, Blazovich László (elnök),
Gyémánt Iván, Horváth Ferenc, Nagy János, Nagy László, Nyilas Péter,
Szalay István, Turi Tímea, Veréb Simon (fotóriporter főmunkatárs)

Kiadja a Somogyi Károly Könyvtár

6720 Szeged, Dóm tér 1-3.

Tel.: 62/425-525

Felelős kiadó: **PALÁNKAINÉ SEBŐK ZSUZSANNA**

Szerkesztőség: 6720 Szeged, Stefánia 2.

Telefon: 30/365-5176, e-mail: szegedszerk@freemail.hu

Készült az E-press Nyomdában

6722 Szeged, Jósika u. 27. Tel.: 62/424-964

Felelős vezető: Engi Gábor

ISSN 0239-1384

Drámapedagógia

Sz

september táján, már évek óta Martin Luther King híres mondata motoszkál az agyamban: „Van egy álmom...” Talán azért, mert nekem is van! Shakespeare mondatja A velencei kalmár-ban Antoniával: „A világ nekem nem több, mint világ / Színpad, melyen eljátsszuk szerepünket.” És ez így igaz! Önként vállalva, vagy ránk kényszerítve, fő- vagy epizódszerepben, mindannyian megméretünk a világszínház deszkáin folyó emberi színjátékban. Van köztünk, aki tehetségesen játssza szerepét, más küszködik a reá osztott jellemmel, ismét mások pedig olcsó csepürágóként bohóckodják át az életet.

Álmomban, amikor kaput nyitnak az iskolák és teátrumok, egyetlen napra mi, életszerep-játszók visszaülünk az iskolapadba, hogy részt vegyünk egy társadalmi méretű drámapedagógia órán. Egy olyan tanórán, ahol szorongásaink, gátlásaink eloszlanak, az agresszió békévé oldódik bennünk, és elnyerjük a mások iránti empátia kegyelmét. Sikerünk záloga az egymás iránti kölcsönös bizalom és a latolgatás nélküli őszinteség. Ha mindkettő adott, kezdődhet a játék, mert – szakmai ősiünk Kótsi Patkó János szerint – „a szív formálására és a nemzet karakterének jobbítására vagy elrontására a játékszínnél alkalmasabb eszközt még az emberi elme fel nem talált.”

Látom a zsúfolásig telt, hazányi termet, ahol mindenki olyan szerepet választ magának, amilyenre eddigi életében mindig is vágyott. Am mielőtt még belebújhathatna áhított, maga választotta „bőrébe”, jön a „deus ex machina”: a szerepeket drámapedagógiai szempontból átosztják. Bánkból Tiborc lesz, Szent Johannából Lady Macbeth, Don Carlos Harpagonná korcsosul, a felsőbbrendű Higgins professzor szerepét Falstaffra cserélik és Júlia, a szűz, jellemet vált Gauthier Margittal, a kurtizánnal. Aki monológot akart mondani, dialogust kap feladatául, aki jelenetben akart elrejtőzni, monológgal áll a többiek elé. S már jön is az instrukció: ne játssz, éld; ne alakíts, vállalj!

Ez az igazság pillanata. Most bebizonyosodik ki vagy. Képes vagy-e átélni mások sorsát? Megérted-e őket? Eljutnak-e tudatodig szavakba öntött érzelmeik, vágyaik, gondolataik? Azonosulsz azokkal, vagy elutasítod őket? Egyáltalán, kíváncsi vagy rájuk? Vagy csupán önmagad érdekel? Ezúttal nincs kibúvó, válaszolnod, és választanod kell! Választani és véleményt nyilvánítani. Aki pedig véleményt nyilvánít, állást foglal, s ha állást foglal, azzal már – politizál.

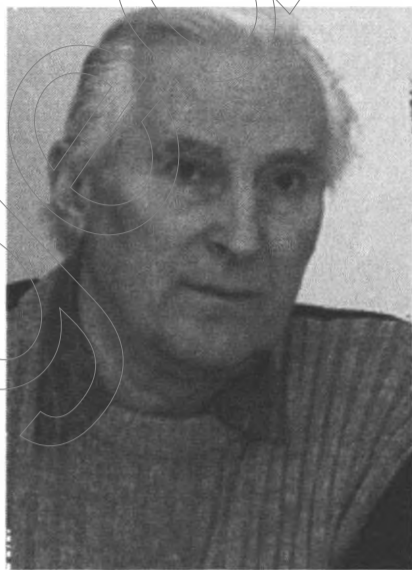
Politizál, de nem a szó köznapi, hitelét és értékét vesztett, hanem arisztotelészi értelmében. A görög filozófus szerint ugyanis a politika elválaszthatatlanul kötődik az etikához. (Bár ez valahogy az idők folyamán elfelejtődött!) S mivel az ember „politikus állat” – tanítja a hellén gondolkodó, - a politika segítségével igyekszik a „legfőbb jót”, az erkölcsiséget az igazságosság uralomra juttatása révén megvalósítani.

Látom a zsúfolásig telt hazányi termet, ahol mindenki egyszerre néző és szereplő, aktív és passzív életjátékos egyszemélyben. Ahol gyávaaságból, haszonlesésből, kenyérféltésből senki se fél véleményt mondani. Ahol egytől egyig kiállnak a tisztesség, az örök emberi értékek mellett. Ahol ki-ki képessége szerint beleéli magát mások sorsába is, s egyéni és közös fátumot összevetve mérlegel és cselekszik, hogy a közösségben a közösségért élés etikáját uralomra juttassa. Mert a dráma, ez a görög szó, cselekvést jelent, a színház pedig közösségi művészetet.

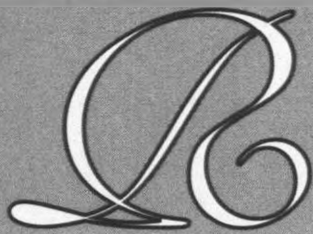
Hogy ez így túl szépen, naivan hangzik? Csak gyermekekhez illő csacska mese? Meglehet, hiszen csak álom az egész. De ne feledjük, Ikarosz is csak álmódott a repülésről, s ma már a kozmosz meghódítására indulunk! Álmodjuk hát tovább, ezt a sosemvolt drámapedagógiai órát.

Látom a zsúfolásig telt hazányi termet, ahol alakul, formálódik egy új, eddig nem ismert világ. Olyan, ahol a rút fölött diadalt arat a szépség, a csend elnémítja a hangzavart, s az elmúlást legyőzi a mindig megújuló ÉLET. S hogy milyen színházat játszunk majd benne? Amilyent a hajdani, nagy színházi álmodó, Janovics Jenő prófétált:

„Hitvallásom és meggyőződésem, hogy a színház a költészet színtere, s hogy e megszentelt deszkákról annak a sok szennynek, mely az ízlés elfajulásával ráakódott, takarodnia kell. (...) Hitvallásom és meggyőződésem, hogy csak nemzeti talajról fakadt, nemzeti szellemből táplálkozó, nemzeti légben erősödött színeszet és irodalom lehet nagy, hatalmas és örökkévaló.”

János Ándor

Reneszánsz - szelet

SZEGED EGYETEMI MŰVELTSÉGE

BÁLINT SÁNDOR

Szeged gazdasági virágzását, előrehaladott urbanizációját találóan jellemzi, hogy minden más hazai város fiait túlszárnyalva, a középkor végén alighanem szegedi diákok tanulnak legnagyobb számmal külföldön. A következőkben szinkronikus sorrendben tekintjük át a Városnak Bécs /261/, Krakkó /262/, Padova /263/, Bologna, Ferrara, Siena, Perugia /264/, Párizs, majd a hajnalodó újkorba, a protestantizmus szellemi világába fordulva Wittenberg/265/, Basel/266/, Heidelberg/267/ egyetemein tanuló fiait. Nyomban hozzáfűzzük azt is, amit későbbi sorsukról, pályájukról tudunk.

Szeged fiainak a bécsi egyetemen való diákoskodása elsősorban a földrajzi közelséggel, továbbá a többször ismétlődő, majd állandósuló uralkodói közösséggel is összefügg. A császárvárossal való egykorú gazdasági kapcsolatainkról egyelőre nincsenek adataink, de tőzsérjeinknek és borkereskedőinknek sikerülhetett itt is piacot teremteniök.

A Krakkóval való kapcsolatainkról már többet tudunk. Waldapfel József mutat rá, hogy a krakkói egyetem tanulmányi szellemét a XV. század utolsó évtizedeiben, sőt még a századfordulón is a franciskánus obszervancia világképe határozta meg, amely tanulmányi eszményének Duns Scotus egyszerre kritikus és szintetikus szellemét tekinti. A magyar „bursa” (diákcéh) kápolnájának jellemző módon Szent Ferenc volt a patrónusa. Az itteni tanulmányokat megkönnyítette az odavivő kereskedelmi út mentén épült számos hazai obszerváns kolostor is, ahol a szegedi diákok: klerikusok és laikusok gyalogos vándorlásukban megszállhattak.

A XVI. század elején - főleg Cox Lénárd tanári működése folytán - a krakkói egyetem Kelet-Európa kiemelkedő erasmista központjává fejlődik, amely magyar és szegedi növendékeinek szellemi magatartásán is visszatükröződik.

Nyilvánvaló azonban, hogy nemcsak az alsóvárosi obszerváns kolostornak, hanem a polgári Szegednek is voltak összeköttetései Krakkóval, a kor legjelentékenyebb közép-európai kereskedővárosával. A szegedi bor- és posztókereskedelem, de egyéb gazdasági kapcsolatok számai Kassán túl Krakkóig is elnyúltak. Erre bizony következtethetünk abból az adathból is, hogy Sárszegi István szegedi ispán és sókamarás 1511-ben három krakkói és egy budai polgárnak elzálogosítja szegedi palotáját /268/.

Föltűnő, hogy a rendelkezésünkre álló prágai matrikula-publikációkban szegedi hallgató nevét hiába keressük. Ezt talán részben a Város és Csehország gazdasági kapcsolatainak hiányával magyarázhatjuk.

Bologna, Padova, Ferrara, Perugia, Siena, Párizs szegedi diákjainak tanulmányait nyilvánvalóan a szerzetesrendi organizáció tette lehetővé. A protestáns egyetemek: Wittenberg, Heidelberg, Basel szegedi hallgatóinak választását viszont a reformáció akkori német kapcsolatai magyarázzák.

Most pedig következzen a szegedi „peregrinatio academica” időrendi áttekintése:

1412

Bécs: Dominicus Nicolai Zegediensis 2 gross.

1413

Bécs: Ladislaus de Zegedino 2 gross.

1418

Bécs: Johannes de Segedino 4 gross.

1425

Krakkó: Henricus Francisci de Zegedino 3 gr.

1427

Bécs: Petrus de Zigedino 4 gross. - Martinus de Zigedino 4 gross.

1429

Bécs: Johannes de Segedino 4 gross.

1433

Bécs: Ladislaus de Zegedino 4 gross.

Később (1446) licenciátusi, majd magisteri fokozatot nyert. Azonosítható ama Szegedi Lászlóval, aki a váradi iskolában Szent Brigittána kegyiküttörő jelentősége „Revelatio”-ját másoltatja/269/.

1434

Krakkó: Briccius Ambrosy de Zegedino d. 2 gr. tenetur servitoribus.

Talán azonos ama Szegedi Bereck (Briectius de Segedino) váradi kanonokkal, aki gyilkosság miatt irregularitásba esett, és ezért feloldozást kért és kapott V. Miklós pápától. Vitéz János püspök távollétében Balázs kanonoktársával együtt a püspökség javainak viselte gondját. Egy világi személy Balázst megtámadta, ő a védelmére sietett, és úgy megverte, hogy az illető behalt. Lehetséges azonban, hogy járvány vitte el /270/.

1435

Bécs: Balthasar de Czegedino 4 gross. - Nicolaus Belgor de Czegedino 4 gross. - Benedictus de Czegedino 2 gross.

1436

Bécs: Emericus Ladislai de Czegedino 3 gross. Krakkó: Emericus Ladislai 3 gross. A kettő azonos? Névrokonok?

1444

Bécs: Petrus de Zegedino 4 gross.

1446

Bécs: Mag [isterj] Ladislaus de Zegedino.

1449

Krakkó: Franciacus Thome de Segethdíno médium, 4 gr. - Augustínus Michaelis de Segethdíno médium 4 gr. tenetur.

1450

Bécs: Gerardus Barnabe de Czegedino 4 gross. - Emericus Judicis de Czegedino 4 gross. Padova: Balthasar de Zegedino. - Johannes de eadem Zegedino.

Boldizsárról Veress Endre azt hiszi, hogy azonos ama Boldizsárral, aki 1435-ben a bécsi egyetemre iratkozott.

1451

Bécs: Petrus Gomboso de Czegrđino 4 gr. (MUW) - Matheus Sutoris de Czegedino 4 gr. (MUW)

1452

Bécs: Johannes de Zegedino 4 gr. (MUW) - Benedictus Andree de Zegedino 1 gr. (MUW) Krakkó: Ladislaus Georgy de Szegerdino 6 gr.

1453

Bécs: Stephanus Cumanus de Zegedino 4 gr. (MUW) Krakkó: Stephanus Gregóry Kyeresteth de Segedyno 4 gr.d. totum. - Valentinus Petri Tayat de Szegeyth d. 2 gr.

1454

Bécs: Petrus sacerdos de Zegedino 2 gross. - Dom. Petrus de Zegedino canonicus Budensis 4 gr. (MUW)

1458

Krakkó: Gregorius Petri Ylige de Zegedino t. Az „Ylige” az Eligius keresztnév magyar alakváltozata. A név ötvös-kapcsolatokat sejtet, hiszen Szent Eligius volt az ötvösök céhpatrónusa.

1459

Krakkó: Benedictus Andree de Zegyedyno 2 gr. s. t.

1460

Krakkó: Johannes natus Demetry parui Ciuitatis Segediensis 2 gr. 4.

1461

Bécs: Martinus Benedicti de Segedina [!] 4 gr. (MUW) Krakkó: Stephanus Demetry Papy de Zegedino 4 gr. d.

1462

Bécs: Johanna Kerestes de Zegedino, dedit 6 den. (MUW: 1461. Johannes Karestes de Segedino 2 gr.)

1465

Bécs: Martinus de Zegedino, dedit 4 gr. - Fabianus de Zegedino dedit 4 gr. Krakkó: Matheus Demetry pellificis de Zegedino 3 gr. t. d.

1466

Bécs: Johannes de Zegedino, dedit 2 gr.

1468

Krakkó: Michael Pauli de Segyedino s. t.

1469

Krakkó: Johanna Philippi de Segedino s. 3 gr.

1470

Bécs: Matthews de Zekedtnno, dedit 2 gr. Krakkó: Johannes Brtccy de Seggedino 3 gr. d. - Emericus Philippi de Segyedino 1 1/2 gr.

1471

Bécs: Matheus Blasii Sos de Zegedino, dedit 6 den.

1472

Bécs: Nicolaus de Zegedino, 8 den. 1475-ben baccalaureus, 1478-ban pedig magister lett.

1473

Bécs: Martinus de Zeidino [! 2] 4 gr. (MUW)

1474

Bécs: Jacobus de Zegedino, dedit 10. den. - Jacobus Nylas de Zegedino 4 gr. (Sant.) - Stephanus Gerus de Segedino 3 gr.

1475

Bécs: Nicolaus Valentini Mercatoris de Zegedino 4 gr. (MUW)

1476

Bécs: Ambrosius de Sigadino 4 gr. (MUW) Siena: Frater Andreas de Zegedino. Pályájáról a Szent Miklós-kolostornál már megemlékeztünk.

1477

Bécs: Ambrosius de Zegedino, dedit 4 den. Krakkó: Clemens Petri de Zegedino s. t. - Johannes Demetry de Szegyedino s. 6 gr. A két Ambrus nyilván azonos egymással.

1478

Bécs: Demetrius de Segedino, dedit 15 den. (MUW: 4 gr.) - Matheus de Segedino, dedit 12 de. (MUW: 4 gr.)

Krakkó: Andreas Johannis de Segedyno, - Mathias *Johannis* de Segedyno solverunt per 6 gr.

1479

Bécs: Melchior de Zedino [! ?] pp. (MUW)

1480

Bécs: Antonius de Segedino 4 den.

Krakkó: Petrus Augustini de Segedino dioc. Braciensis 1 gr. latura.

1483

Krakkó: Ambrosius Mathei de Segyedino s. t.

1484

Krakkó: Albertus Stephani de Zgyedino s. 4 gr. - Gregorius Nicolai de Zegedino s. 4 gr. - Ladislaus Michaelis de Zegedino s, 4 gr. - Matheus Alberti de Segedino s. 4 gr.

1486

Bécs: Stephanus de Zegedino, nepos Dominici prepositi ecclesie Albensis, dedit 3 gr. - Zeraphin de Zegedino 30 den.

Szegedi István nagybátyja tehát nem más, mint Kálmáncsehy Domonkos későbbi humanista, bibliofil püspök, a bécsi egyetem egykori (1450) diákja.

A rendelkezésünkre álló irodalomból nem állapítható meg kétségtelenül Domonkos prépost születési helye. Ezzel szemben egy szegedi oklevélben, amelyben Mátyás király megerősíti a szegedi polgárok rév- és vámmentességi kiváltságait (1464), a bíró, másodbíró és jegyző társaságában előfordul a Kamanc, másként Kamancs, népetimológiával Kálmánosa (ma: Kamenica) /271/ szerémi borvermelő városra, a híres huszita fészekre utaló Kamanczy Benedek (Benedictus Kamanzy) esküdt polgár is, aki egy év múlva már bíróként szerepel /272/. Kamanczy Benedek nyilvánvalóan a mi Szegedi István diákunknak /édesapja, egyben Domonkos fehérvári prépostnak /édestestvére. Lehetséges, hogy már mindketten Szegeden születtek, de a család vagyoni súlyának, társadalmi tekintélyének alapja továbbra is a kamanci szőlőbirtok, esetleg a borkereskedelem, egykorú nevén komp-lárság volt. Ha föltételezésünk helyes, és egyszer, még ezután fölbukkanó adatok révén bizonyossá válhat, akkor a város egy kiváló művészetpártoló főpapot nevelt a magyar reneszánsz kultúrának /273/.

Szólunk már arról, hogy a szegedi premontrei apácák rendtartását tartalmazó Lányi-kódexet Kálmáncsehy László (Ladislaus de Kalmanche) írta, aki 1489-ben szintén a bécsi egyetemen tanult (Ladislaus de Kalmanacheii) /274/. Egyetemi végzettségére a Lányi-kódex már idézett explicitjének humanista latinságából is következtethetünk /275/. Alig lehet kétséges, hogy Kálmáncsehy László is a művelt Domonkos püspök atyafiságához tartozott.

Szerafin nem más, mint Szegedi Szerafin, az Üdvözítőről nevezett csanádi társaskáptalan prépostja, egyben székesegyházi főesperes, akinek oklevélíró tevékenységéről is tudunk.

1489

Krakkó: Martinus Ladislai de Szegyedino lat. gr. d.

1490

Krakkó: Seraphin Simonis de Zigyedino dioc. Baciensis s. 4. gr.

1493

Krakkó: Stephanus Nicolai de Zigyedino dioc. Baciensis s. 4. gr.

Azonos ama Serafinnal, akivel előbb, 1486-ben találkoztunk.

1494

Krakkó: Petrus presbyter Benedicti [Blasy?] de Segyedino dioc. Baciensis s. 4 gr. - Johannes Georgy de Segyedino dioc s. 4 gr. - Martinus Valentini de Segyedino Baciensis s. 4 gr. - Gallus Alberti de Segyedino dioc. Baciensis s. 4 gr. - Franciscus Martini de Segedino s. 4 gr. - Barnabas Johannis de Segedino s. 4 gr.

1495

Krakkó: Gregorius Vincency de Zegyedino 5 gr. - Vrbanus de Zeghedino.

1496

Bécs: Urbanus Luce Parvi de Zegedino, den. 6. - (MUW) szerint már 1495-ben.) - Emericus Feyes de Zegedino, den. 6. (Sant.)

Ferrara: Frater Gregorius Blasii litterati de Segedino. Más néven: Gregorius Pannonius de Segedino ordinis minorum.

Helytelen Veress Endre ama nézete, hogy azonos lenne azzal a Fülöpfia Szegedi Gergely franciskánussal, aki 1515-ben a Sorbonne doktora lett.

1498

Bécs: Dom. Gregorius de Zegedino presbiter 64 den. (MUW)

1499

Krakkó: Georgius Nicolai de Segedino Baciensis t.

1500

Krakkó: Lucas de Zegedino.
Padova: D. Gregorius de Zegedino.
Kalocsai kanonok és székesegyházi főesperes.

1502

Bécs: Dom. Gerhardus de Sigedino, den. 18. - Gerhardus Literatus de Segebino [!] no [bili]! 1/2 tal. den. (MUW) - Dom Johannes de Sigedino, dedit 24 den. - Johannes Soss ex Segebino no(bilis) 1/2 tal. den (MUW) - Dom. Martinus frater thesaurii regis Hungariae no(bilis) 1/2 tal. den. (MUW)

Az említett két Gellért, illetőleg két János világosan két-két személy.

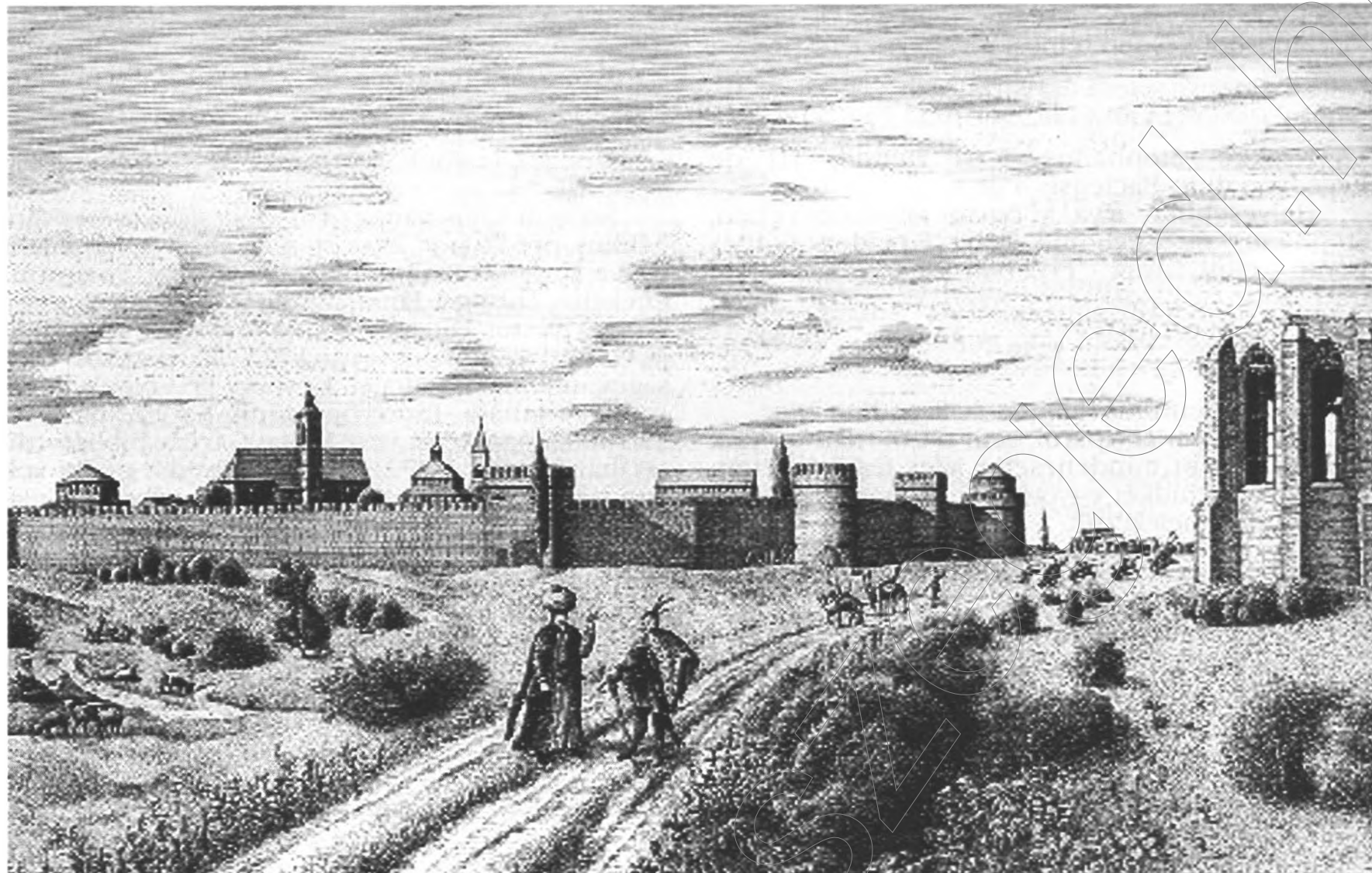
Márton Baratin Lukács zágrábi püspök testvére, aki még ugyanebben az évben a padovai egyetemen is föltűnik. Az ott említett „Canonicus Zagrabiensis” titulusát nyilvánvalóan Lukács püspöknek köszönheti.

Padova: D. Joannes de Zegedino.

1503

Bécs: Thomas de Segedino, 16 den - Thomas Warias de Segadin, 29. den. (MUW)

SOMORJAI FERENC REKONSTRUKCIÓS RAJZA A XVII. SZÁZADI SZEGEDRŐL

1504

Bécs: Joannes Oswaldi de Segedino, dedit 2 cr. (MUW szerint már 1503. Fizetett 29 den.)
Krakkó: Gregorius de Zeged.

1505

Bécs: Franciscus Litterati de Segedino 29 den. (MUW)

1508

Krakkó: Matheus Gregory de Zeged s. 4 gr.

1510

Bécs: Martinus de Segedino, dedit 18 den. - Gregorius Palfi de Segedino nobilis 4 sol. Sant.
Krakkó: Franciscus de Pesth Pauli Zighedy. - Martinus de Zeghedino baccalarius Wiennensis. - Gregorius de Zeghedino.

1511

Bécs: Paulus Semihali de Zegedino nobilis dedit 5. sol. den. (MUW)
Krakkó: Blasius de Zeghedino. - Gregorius de Zewgedino. Georgius de Zegedino. - Matheus de Zegedino. - Blasius de Zegedino baccalarius.
György bácsi kanonok.

1512

Bécs: Stephanus de Zegedino, dedit 9 den. (MUW szerint 1511). - Stephanus Feudes de Zegedino 4 gr. (MUW). - Stephanus de Zegedino, dedit 2 cr. (MUW szerint 1511.) - Stephanus Tor de Zegedino 4 gr.
Krakkó: Gegorii [!] Philippi de Segedino dioc Baciensis 12 Septembris 4 gr. s. - Blasius Emerici de Zegedino dioc. Baciensis gr. 2. s. 11. Decembris.
Gergely a Sorbonne később említendő doktorával (1515) azonos.

1513

Bécs: Seraphin Ungarus de Zegedino, dedit 2 cr. - Nicolaus de Zegedino, dedit 3 cr. - Steffanus de Zegedino, dedit 2 cr.
Krakkó: Georgius de Zegedyno. - Martinus de Zegedino bacc. consiliarius. - Valentinus de Zegedino baccalarius filius Stephani pictoris.
Bálintról mindjárt szó lesz.

1514

Krakkó: Georgius Marci de Segyddno dioc. Barciensis 4 gr. s.

1515

Krakkó: Blasius Benedicti de Segeden dioc. Bocznensis, [!] s. 4 gr. - Valentinus Stephani de Zeyedino dioc. Bachiensis s. gr. 4.
Bálint 1519-ben Bécsben folytatja tanulmányait.
Párizs: Gregorius Zegedinus/276/.
A mariánus provincia tagja, később tartományfőnöke. Kitűnő szónok, akit katolikus ortodoxiájáért „praeco verbi divini fanaticissimus” névvel illetnek. A magyar katolikus papság körében a legelső egyike, aki fölveszi a küzdelmet a protestantizmussal, a protestáns hitvitázó irodalommal. Dévay Bíró Mátyás egyik, valószínűleg kézíratos „Censurae” néven emlegetett munkájára írt felelete, bírálata mellett/277/ egy „Apologia” c. műve is volt. Ez nem maradt ránk, de éppen Bíró Mátyás emlegeti. Bár két jeles protestáns egyháztörténészünk, Révész Imre és unokája, Révész Imre részletesen elemezte a szemben álló felek nézeteit/278/, mégis kívánatos volna a vitának a legújabb kutatások fényében való felülvizsgálása és kiegészítése.

1516

Krakkó: Paulus Demetry de Segedyno dioc. Baciensis 3 gr. s. - Johannes Gregory de Segedyno dioc. Baciensis 4 gr. - Nicolaus Ladislai de

Zegedyno dioc. Baciensis 4 gr. s.
Jánosból később temesi főesperes lett.

1517

Krakkó: Stephanus Petri Hendes [!] de Zegedyno dioc. Baciensis 4 gr. s.
Helyesebben írva a bursa anyakönyvében: Stephanus de Zegedino Petri Fewldes. Földes István - mint láttuk - 1512-ben a bécsi egyetemre iratkozott.

1519

Bécs: Valentinus Pictoris de Segedino bacc.
Sajnos, sem az apáról, sem fiáról nem tudunk semmit. István mindenesetre jeles festő lehetett, hogy neve mindkét egyetem anyakönyvébe - elég szokatlanul - belekerült.

1520

Bécs: Bartholomeus de Zeged.
Bunyitay azonosítja Szegedy Bertalan váradi kanonokkal (1553).

1522

Bologna: Blasius Zakan Segedinus Pannonius.
Zákány Balázs Csanádi kanonok az egyetem hallgatójaként Janus Pannoniusról szóló latin magasztaló verset ír Adrianus Wolphardus erdélyi humanista Bolognában, 1522-ben kiadott /278/ és Várdai Ferenc erdélyi püspöknek ajánlott antológiájában: „Joannis Pannonii Episcopi Quinqueeclesienais poetae, et oratoris Clarissimi Panegyricus”. A vers „octostichon”, azaz nyolcsoros:

Qui putri paulo ante situ squallebat, opaco
Carcere, nec poterat luce nitente frui,
Jam tandem coelo pulchrum caput extulit
alto,

Janus et exosis desiit esse locis.
Invida quantum huius famae detraxerat
aetas,

Foenore nunc tantum reddidit alma dies,
Famaque durabit, Phoebus lampade terras
Ambiet et curru Luna citata suo /280/.

Eddigi ismereteink szerint Zákány Balázs verse az első nyomtatásban megjelent alkotás, amely szegedi szerzőtől származik. Sajnos, egyéb irodalmi próbálkozásairól nem tudunk.

Zákány Balázst 1524 márciusában a bolognai egyetemen a kánonjog doktorává avatják. Hazatérve hazájába, egyházmegyéjébe, sebesi főesperes lett, és földijének, a szintén szegedi származású Musinai Gerván János megyés püspöknek egyik bizalmas embere, tanácsadója. Így Budán 1527. október 21-én a pannonhalmi főapát székházában püspökével és más választott bírákkal Choron Andrászt a tihanyi apátság elfoglalt jövedelmeinek visszaadására kötelezi. Családjának sorsáról még szólni fogunk.

Zákány Balázsnak ezután nyoma vész. Ha esetleg azonos azzal a Zákány Balázs franciskánussal, aki a század derekán működik, és 1565-67 között az alsóvárosi kolostor gvardiánja /281/, akkor szülőföldjéhez és népéhez való hősies hűségével életét is magasztos humanista alkotássá, egyben szegedi példaképpé formálta.

1524

Bécs: Gregorius de Zeged, 2 cr. - Michael de Zeged, 2 cr.
Krakkó: Gaspar Rosas de Zeged.

1525

Bécs: Andreas Segadi. (MUW) - Franciscus Segedinus 2 cr. (MUW: 53 den.) - Franciscus Schemagl de Segot 53 den. (MUW)

Krakkó: Ludoulcus Dyonisy de Zegedino dioc. Baciensis t.s.

Szegedi Lajos hamarosan székesfehérvári evangélikus prédikátor lett. Itt még mint a káptalani iskola vezetője 1542 pünkösdjén a misét magyarul énekelte. Hitújító fanatizmusáról Szerémi György szól. Sylvester Újtestamentum-fordítását megbírálja, viszont az ő zsoltárfordítását Sylvester kissé igazságtalanul marasztalta el. Később, 1553-ban, a bécsi egyetem tanára. Erdélyben tűnik föl ezután: dési kálvinista pap, részt vesz Heltai Gárpár bibliafordításában (RMNy I. 172) is. „Nem egyedül pedig voltam - írja Heltai az ajánlásban - e munkában foglaltos, hanem részben segített az én szerelmes vén bátyám, a tisztelendő Lajos mester, a dési fő lelkipásztor.” Végül szászvárosi unitárius lelkészként 1583-ban hal meg. Ránk maradt tőle az 51. zsoltár művészi fordítása /282/. Hosszú pályájára gondolva, Horváth Jánossal megengedhetjük, hogy talán nem is egy Szegedi Lajosról van itt szó.

1526

Bécs: Johannes Zegediensis 2 cr.

1527

Bécs: Joannes Segedinus 15 kr. (MUW)
Krakkó: Emericus de Zegedino.

1529

Bécs: Emericus Zakan Segedinus, dedit 2 cr. Atyjafiával, Gáspárral együtt alább szólunk róla.

1530

Krakkó: Mattheus Mathei de Segedino dioc. Colocensis 4 gr. s.

Hallgató még 1531-ben is. Azonos a „Mattheus Segetinus Ungarus” nevű wittenbergi diákkal (1545).

1534

Bécs: Caspar Sackhan Segediensis.

Az előbb említett Imre Csanádi nagyprépost (1536-39), Gáspár pedig az Üdvözítőről elnevezett Csanádi társaskáptalan prépostja és székesegyházi főesperes (1540-47) lett.

A XVI. század elejének egyik leghíresebb, leggazdagabb szegedi nemzetsége a Zákány család, amelynek neve a szegedi határban előforduló „Zákány” pusztával, ma „Zákányszék” tanyaközséggel függ össze. A családnév nyilván kun eredetű, a helynév pedig eszerint nemzetségi pásztorszállásra, birtoklásra enged következtetni. Ebből viszont az is kitűnik, hogy ez a nyilván jómódú, előkelő tőzsérnemzetség már legkésőbb a XV. század folyamán beleolvadt a szegedi polgártársadalomba, magáévá téve annak nyelvét és hitét, életformáját és műveltségi igényeit.

Az 1522. évi tizedlajstromban két Zákány név is olvasható. A „Nagy” utcában lakik számos patricius szomszédságában Zákány István (Stephanus Zakan, qui habet vineas in Varadino Petri), a Szent Miklós utcában pedig Zákány Tamás. István azonos azzal a Zákány Istvánnal, akinek házára Cserni Jován 1527 nyarán rátört, hogy kifossa. A boltajtók feszegetése közben azonban Szilágyi László átellenes palotájából egy Sebestyén nevezetű puskás

ember célba vette és a „fekete cárt” ágyékánál halálosan megsebesítette.

Zákány István közben főbíró lett, akit Báthory István nádor Ferdinánd Miségére bírt rá. Balázs testvérével, a bolognai deákkal egyetemben Ferdinánd király nemesi birtokadományozásban is részesítette. A nádor a főbíró hűségét azzal is akarta jutalmazni, hogy Zákány Istvánt tisztségének életfogytig való viselésére ajánlotta a királynak (1529). Ez nyilván a város polgárságának elvi ellenzése miatt nem történt meg, mert utána több cikluson át Tóth Mihály volt a főbíró.

Később 1542-ben rendkívül nehéz körülmények között ismét ő kertalt a város élére. Zákány István közben bizalmas embere lett Fráter Györgynek is, ami Szeged szorongatott helyzetére is élesen rávilágít: a bírának különböző vetélkedő hatalmi csoportok között kellett városának érdekeit, létét megvédenie. Mehmed basa több esküdt polgárral együtt Budára idézte és kivégeztette őket (1542). Zákány István bűne az volt, hogy a töröknek kényszerítő körülmények között tett előbbi hűségesküje ellenére iparkodott megmenteni városát a török behódolástól, ami 1543-ban mégis elkerülhetetlenné vált /283/.

Reizner úgy hiszi, hogy Zákány Istvánnak testvére volt az említett Zákány Imre Csanádi nagyprepost, továbbá Zákány Gáspár székesegyházi; főesperes. Az a Zákány Balázs, akivel mint bolognai diákkal találkoztunk, Báthory nádor oklevele szerint biztosan István testvére. A család Habsburg-orientációja a két Zákány testvér bécsi diákságával is összefügg.

1535

Bécs: Stephanus de Zegedino 2 cr. 1535. - Stephanus Abstemiús e Segedino Vngarua 2 sol. (MÚW)

1536

Krakkó: Joannes de Zeged. - Gaspar de Zeghed.

1537

Krakkó: Stephanus Naghizegedinus, - Stephanus Szegedinus.

Az elsőnek említett diák, Szegedi Kis István (1505-1572) kun eredetű, magyarrá vált család sarjadéka /284/. Föltétlenül az alsóvárosi obszervancia szellemi atmoszférájában nevelkedett. Révész Imre figyelmeztet /285/, hogy fő munkájának (Theologiae sincerae loci communes) bevezető fejtegetéseibe beleszövi a franciskánus Szent Bonaventúra leghíresebb misztikus munkájának (Itinerarium mentis ad Deum) elemeit. Ezt az élményt még ifjúsága szegedi emlékeiből merítette.

Krakkóban öt évet töltött a görög és héber nyelv tanulmányozásával. Az egyetemtől 1540 táján megbízatást kapott a latin szerzők magyarázatának előadására.

Valószínűleg még Krakkóban barátságot kötött Abádi Benedekkel, majd pedig mindketten a wittenbergi egyetemre iratkoznak (1543), ahol Kis Istvánt Luther és Melancthon különösen megkedveli. Hazatérve sokfelé tanít, de szülővárosában aligha. Erazmus példáját tükrözi, hogy a kor durva polemikus harcainak nem barátja, inkább a közvetlen nevelő hatások híve.

1538

Wittenberg: Jacobus Segodunensis Pannonius (Szegediensis).

Jakobot Révay Ferenc királyi személynök kül-

dötte a wittenbergi egyetemre. Luther „Jacobus a Zeghedino” néven emlegeti. Megbízatása van rá, hogy Révay vallási aggályait személyesen közölje és beszélje meg Lutherrel, aki azután hosszú levélben válaszol Révaynak /286/.

1539

Bologna: Frater Georgius Segedinus.

„Baccalaureus cum summa laudis commendatione creatus.” Dominikánus, de már nem tagja a szegedi klostornak. Már említettük, hogy teológiai tanácsadóként részt vett a tridenti zsinaton.

1543

Wittenberg: Stephanus Szegedinus. Azonos Szegedi Kis Istvánnal.

1545

Wittenberg: Matthaeus Szegedinus. - Paulus Szegedinus Vng.

1548

Bécs: Johannes Schiger ex Sigedino, 8 den. Wittenberg: Josephus Zegedinus.

1549

Bécs: Stephanus Zegedinus Hungarus, O dedit.

1551

Padova: Caspar Fraxinus Segedinus. „Artium et medicinae studens.”

1552

Perugia: Magister Caspar Fraxinus.

Mint előbb láttuk, a padovai egyetem hallgatója volt, de diplomáját (doctoratus in artibus et medicina) itt szerezte meg.

Főleg Takáts Sándor /287/ és Magyary-Kossa Gyula /288/ kutatásai nyomán nagy vonásokban elénk rajzolódik Gáspár doktor pályája. Szegeden született. Atyja Vén Szabó János, édesanyja Perzselt Zsófia. Ő volt a legidősebb gyermekük. Három öccse közül a legfiatalabb a szegedi vár visszahódításaért vívott harcban (1552) vesztette életét. A másik két fiú: Ferenc és Menyhárt, továbbá leánytestvérük, Ilona, a szülőkkel együtt Nagyállóba menekült. Ezalatt ő Padovában és Perugiában tanult. Családja sorsa miatt nyugtalankodott, és egy főúr, Balassa Zsigmond révén kerestette őket. Amikor jó hírt kapott felőlük, akkor hűgának szép csemeletszoknyát, apjának pedig fekete csuhát, azaz köntöst küldött. Megözvegyült édesanyját később magához vette Sopronba.

Padovában 1551-ben bukkan föl, a doktori oklevelet viszont Perugiában szerezte meg. Itáliából áthajózott Szicíliába, Görögországba, Kréta szigetére. Eleven régészeti érdeklődés élt benne. Hazatérve, Sárvárott 1553-tól Nádasdy Tamás nádor háziorvosa lett /289/, de számos arisztokrata családot is kezelt. Leginkább Sárvárott és Lékán tartózkodott. A nádor Sárvárott külön lakosztályt, patikát rendeztetett be neki a vár déli felében.

„A gyógynövényeket – írja /290/ Bencze József - ő maga termesztette Sárvárott, ahol a vár közelében hatalmas gyógynövénykertet létesített, melyet Kerti István nevű kertész az ő irányításával vezetett. Csakhamar Bécsbe is eljutott a híre, és szeker-szám vitték-hordták a sárvári gyógynövényeket Bécsbe és Krakkóba. Szegedi Kőrös Gáspár nem-

csak kitűnő gyógynövényszakértő volt, hanem nagy hozzáértéssel le is festette a gyógynövényeket. A nádortól „ad plantulas depingendas” írószer küldését kéri. Mindez összefügg a „scientia amabilis”, vagyis a botanika nemes humanista passziójával is, ami a kordivat mellett elsősorban Padova hatása.

Gáspár doktor a megbecsültetés ellenére is csak néhány évig volt a nádor udvari szolgálatában. Urának is őszintén megmondja, hogy polgárnak érzi magát (ipse civis, non aulicus esse contendo, ut saepius a me est dietum), városban szeretne élni. Nyilvánvalóan a polgári függetlenség igénye, szegedi hagyománya szólal meg benne. Atmeneti soproni tartózkodás után 1557-ben már az új fővárosban, Pozsonyban folytatott orvosi gyakorlatot. Itt is halt meg (1563), pestis áldozataként.

Gáspár doktor több nyelven írt és olvasott. Gazdag magyar, de főleg latin levelezése, amely egyúttal orvostörténeti dokumentumokban és tanulságokban is igen gazdag, az Országos Levéltárból még megjelenésre vár /291/. Nyelvéte derűs, bölcs humor és töretlen szegedi tájszólás jellemzi. Eddig ismert leveleiből világnézete is visszatükröződik. Nem tesz nyílt hitet sem a katolikus egyház, sem a protestánsfelekezetek mellett. Valami humanista, Erasmusra emlékeztető kereszténység hívének tetszik. Egyéniségén nyilván megőrizte Padova független, szabad, nagyvonalú reneszánsz szellemének bélyegét is. Különös, hogy leányának igen jellemzően és sokat sejtetően a „Bogumila” nevet adta; ez talán még szegedi gyermekkorának eretnekgyanús emlékeit tükrözi.

Krakkó: Paulus Joannis de Zegiedeydioc. Sagraabriensis s. gr. 6.

Talán azonos ama Szegedy Pállal, aki 1565-ben a bolognai egyetemre iratkozott.

1556

Wittenberg: Gregorius Szegedinus.

Wittenberga egyetemének Gergely a legjelentősebb szegedi hallgatója. Pályája összeforrta a Kassára, Debrecenbe menekült szegedi polgárközség életével és a hazai helvétirányzat alapvetésével. Ezért később, alkalmasabb összefüggésben szólunk róla.

1562

Wittenberg: Laurentius Szegedy.

Lőrincet wittenbergi diákoskodása mellett az egykorú német lutheránus világhoz fűzi színjátéka, a „Theophania”. Az azonban, hogy más szegedi szerzők alkotásainak társaságában, Debrecenben Komlós Andrásnál került (1575) kiadásra /292/, mutatja egyrészt Lőrinc pap szegedi kapcsolatainak elevenségét és ami ebből szinte következik, világnézetének helvét átszíneződését.

Lőrinc még Szegeden született, ott is nevelkedett. A szegedi veszedelem után ő is elhagyja szülővárosát, és Kassára költözött szegedi polgárok: Mercator János, Literáti Nagy János és Pap Benedek támogatásával iratkozik az egyetemre. Helvét orientációja ellenére ő is Wittenbergben tanul. Luther városában jelenik meg pártfogóinak ajánlott latin zsoltárátdolgozása, amelyet mindeddig csak Szabó Károly könyvészeti leírásából ismerünk /293/. Wittenbergi diákoskodásában nyilván Szegedi Gergely példáját követi. További életútját már nem vizsgáljuk, csak megjegyezzük, hogy egész életén át föltűnő szívóssággal őrizte szegedi anyanyelvének ő-ző színeit és szólásait /294/.

1564

Wittenberg: Albertus Szegedy.

Nyilván nem más, mint a Máramarosszigeten 1569-ben működő „Szegedy Albert diák Scholamester”. Talán sókapcsolatok is egyengethették ideköltözését.

1565

Bologna: Paolo Zegedi di Pest.

Az itteni magyar-illír kollégium (Collegium Illyricum - Hungaricum) tagja, majd az 1569-70. évben már „consiliarius nationis Hungaricae artistarum”. 1570 októberében a bolognai egyetem artistáinak, azaz elsőévesének a logikát adta elő. Megbízatása két tanévig tartott /295/.

Szülei a török elől Szegedről Pestre húzódtak, innen bolognai teljes neve, aláírása: Paolo, Zegedi di Pest. Miután Szeged városából elsősorban jómódú emberek költöztek el, föltételezhetjük, hogy szülei nem voltak szegények. Édesapja, János, tőzsérlehetett, és így módja volt neki is ifjúkorában állatok, lovak között forgolódni. Erre később firenzei szolgálatából is következtethetünk. Szülei gondoskodtak gyermekük jó neveléséről, de később vagy elszegényedtek, vagy meghaltak, mert fiúk Bolognában már nélkülözéssel küszködik.

A kollégiumnak volt vele egyidőben ösztöndíjasa Monoszlói András, a katolikus restauráció egyik irodalmi úttörője, továbbá Heressinczy Péter, aki nem fejtett ki ugyan irodalmi működést, de mint zágrábi és győri püspök, egyike volt a magyar századvég legműveltebb főpapjainak. Baráti körükbe tartozott Szegedy Pál is. Mintegy tíz évig élt Bolognában és Firenzében, és nyilván a kor ama magyarjai közé tartozott, akik tökéletesen elsajátították az olasznyelvet.

Nem lehet tudni, miért költözött át később Firenzébe, és még kevésbé világos, hogyan lett belőle a toscanai nagyherceg „főkocsisa”. Így címezi a kollégium rektora, Ivanchich György egy hozzá intézett levelében (1574). Erre a lépésre talán szegénysége kényszerítette. Szegedi Pál későbbi sorsát annak az olasz szonettnek (1575) ajánlásából ismerjük meg, amelyet Leonora Cibba márkinéhez intézett. A verszet a kocsi és kocsisok tréfás dicséretéről szól /296/.

Mircse János Szegedy Páit tartja szerzőnek, Szabó Károly is, Apponyi Sándor azonban nem. Mi az előzők véleményét osztjuk, és csak költői fogásnak, szerénykedő szerzői fikciónak tartjuk azt az állítását, hogy a verselmény véletlenül került a kezébe.

Szegedy Pál Firenzében Blotius Hugo híres humanistával folytatott levelezést, majd 1575 táján Németországba távozott. Érdekes, hogy Szegedy Pál az említett bolognai kollégium rektorainak 1781-ből származó jegyzékében már „canonicus Zagrabiensis” (1568-69) gyanánt van bejegyezve, ami esetleg elírás Agriensis helyett.

Juhász Kálmán, a csanádi püspökség történetirója nyomán /297/ ugyanis tudjuk, hogy Szegedy Pál egi olvasókanonokot a király mintegy 55 éves korában, 1587. október 3-án nevezte ki csanádi püspökké. Javadalma a leleszi premontrei prépostság volt. Legnagyobb részét itt tartózkodott 1597 nyarán bekövetkezett haláláig. Leleszen is temették el.

A kinevező pápai iratok tanúsága szerint nem volt doktori fokozata, de művelt, tudománykedvelő főpap volt. Éveken át Bolognában mindkét jogban kiváló jártasságot szerzett. Hittudománnyal is foglalkozott, különösen Aquinói Szent Tamást tanulmányozta, ami nyilván a bolognai dominikánus környezet, esetleg már a Tridentinum hatása.

1569

Wittenberg: Thomas Szegedy.
Hazatérve Abaújvárott, esetleg még Tállyán lel-

készkedett. Tamás már bizonyára Kassára szakadt szegedi család sarjadéka, és talán nem véletlen, hogy borvidéken működik.

1577

Wittenberg: Paulus Szegedj.

Még ebben az évben „Paulus Dégi Szegedinus” néven a „coetua” azeniora lett.

„1578 október havában - írja róla Crusius Márton tübingai professzor - Kassai Zsigmond Dávid, Szegedi Pál és Belleni Piso Fábián magyarok úgy kívánván, házamban előttük az Illiász első könyvének nagy részét értelmeztem. Pál engem fehér kendővel ajándékozott meg, melynek szögletein eperforma piros virág vala törökösen, minőket a törökök szögletre hajtva hordanak (sub angulo suspendunt). „Szegedi Pál Crusius szerint Sárospatakról jött, és oda is tért vissza, ahol már 1579-ben a schola rektora lett /298/.

1584

Basel: Stephanus Szegeginus Ungarus.

Az anyakönyvi bejegyzésben olvasható, hogy tandíjul egy török aranyat (aureum turcicum) fizetett. Ugyanis hódoltsági területről, és pedig Ráckevéről érkezett, mint a híres Szegedi Kis István püspök fia. Tanulmányútját az a török tette lehetővé, aki atyjával a pécsi börtönben egykor rosszul bánt. Másik patrónusa föltétlenül az a Kádas Literatus Péter ráckevei polgár volt, akinek később atya a római pápákról szóló művét ajánlja.

Még ez év nyarán részt vesz egy vitában, emely a keresztény ember küzdelméről (de agone Christiano) szól, és amelyet a teológia professzora, Grynaeus János Jakab irányít. Tanítványáról úgy emlékezik meg, mint aki atya nevének és kiválóságának méltó örököse (nominis virtutumque paternarum haeres).

1588

Wittenberg: Johannes Pastoris Szegedinus.
Papi sarjadék. Életútja ismeretlen.

1592

Heidelberg: Michael Zegedinus Tyrnaviensis.
A török előz Nagyszombatba telepedett szegedi tőzsércsalád sarjadéka.

1594

Wittenberg: Joannes Regius Szegedinus.

1598

Wittenberg: Benedictus Pastoris Szegedinus. -
Dániel Pastoris Szegedinus.

Heidelberg: Benedíctus Pastoris Szegedinus. -
Daniel Pastoris Szegedinus.

Egytestvérek, szintén már elvándorolt szegedi család fiai. A „Pastoris” nyelvtani szerkezet azt jelenti, hogy atyjuk lelkész volt. Dániel először a debreceni kollégiumból ment 1598-ban Wittenbergbe, de még ebben az esztendőben a heidelbergi egyetemre került. Tudunk egy munkájáról (Prédikációk, Várad, 1609), amelynek egyetlen példánya a nagyenyedi kollégium égésekor (1849) enyészett el. Nyilván azonos azzal a Szegedi Dániel varannai református lelkipásztorral, akinek ő-ző jellegű levele maradt ránk (1617).

1600

Bologna: Casparus Szegedi Tirnaviensis.

Gáspár később a sienai, majd pedig a padovai egyetemen, tehát már katolikus környezetben folytatja jogi tanulmányait

1601

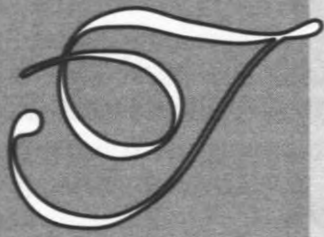
Heidelberg: Johannea Szegedinus.

(Részlet: Bálint Sándor Szeged reneszánsz kori műveltsége című munkájából - Akadémiai Kiadó, 1975)

Bálint Sándor

Kinek volt igaza?

HÁROM A MAGYAR IGAZSÁG

Széchenyinek, Kossuthnak, Deáknak? Vagy mind a háromnak külön-külön, mindegyiknek a maga idejében, a maga körülményei között. Az igazság, mint minden egyéb az életben ugyancsak relatív. Ahány egyén, annyi nézőpont, annyi igazság. Montaigne mondja: Meg kell ismerni a dolgokat és a dolgok ellenkezőjét. Nagy felismerés volt ez, a relativizmus korai jelentkezése.

A címben felvetett kérdésre válaszolva úgy tűnik, a három nagy államférfiúnak együttesen volt igaza, mindhármojuk részigazságából tevődött össze az abszolút igazság, ha egyáltalán van ilyen.

Vegyük sorra egyéni igazságaikat!

1

SZÉCHENYI ISTVÁNnak igaza volt abban, hogy a magyar élet gyökeresen meg kell újítani. Mintát is talált hozzá: az angol alkotmányos monarchiát. Azért utazott Angliába, hogy ott a helyszínen tanulmányozhassa, s talán ezért vitte magával útitársnak Wesselényi Miklóst, hogy az erdélyi arisztokráciát is megnyerje terveinek. Wesselényi igen csak ámuldozhatott, amikor Bajorországban megpihenve elmentek az operába, ahol történetesen a király is megjelent, és a második felvonástól kezdve a két magyar már a királyi páholyból élvezhette az előadást. A király ugyanis felfedezte Széchenyit a nézőtéren, és érte küldött. De talán még nagyobb volt a csodálkozás, amikor Londonban egy előkelő, zárt klubban reggelizve egy közeli asz-

taltól egy arisztokratikus külsejű férfi kedves fejbólintással köszöntötte István grófot. Amikor Miklós rákérdezett: Ki az? Széchenyi nemes egyszerűséggel közölte: Wellington hercege.

Széchenyi őszinte csodálója volt az angol alkotmányos berendezkedésnek, mely élén az uralkodó, de nem kormányzó király áll. Ezt tartotta követendő példának. Széchenyi reformer, de monarchista, vagyis a monarchia keretei között politizál. Minden jel arra mutat, apja nyomdokain halad, akinek Hajnóczy volt a titkára. Az apa hátrahagyott iratai között fennmaradt egy politikai reformtervezet. Érdekes összehasonlítani reformelképzeléseit fia reformtörekvéseivel. Úgy tűnik, István apja elképzeléseit akarta megvalósítani. Az ő elképzelé-

seit vitte tovább, s kedvezőbb feltételek között azokat valósította meg. Az angol-skót államközség, a két királyság évszázados együttélése is foglalkoztatta. Vajon átvehető-e, s a magyar viszonyokra alkalmazható-e ez az együttélés? Nem jelenti-e ez a magyar identitás feladását? Különösen akkor, ha a nyelvhasználat terén engedményeket teszünk, ahogyan az Skóciában történik. A nyelvében él a nemzet elv fontosabb-e a politikai integrációnál? Az kétségtelen, hogy a Habsburg-házzal kapcsolatosan kétségei voltak. E kétségeinek hangot is adott, amikor a lipcsei csata után sebesülten ápolták egy prágai lazarettben. Kijelentése, mely szerint a *Habsburg-dinasztia pusztulásra van ítélve, mert nem*

STRÓBL ALAJOS: SZÉCHENYI ISTVÁN

képes megoldani a nemzetiségi kérdést, besúgón keresztül bejutott az udvarba, káderlapjára került, s ez volt akadályá előléptetésének. Egy évszázadnak kellett eltelnie, hogy Széchenyi szavai igazolódjanak.

Széchenyi nyilvánvalóan szívesen gondolkodott volna nemzeti dinasztiaiban. Ilyen azonban nem volt. Miben lehetett hát reménykedni? Abban, hogy jön egy Habsburg, aki fölvilágosodott, alkotmányos uralkodó akar lenni, s átformálja a birodalmat? Ehhez természetesen a cseh kérdést is meg kellett volna oldani, hiszen az osztrák és a magyar mellett a harmadik történelmi nép a cseh volt. Széchenyi tisztában volt ezzel, s nem véletlen, hogy végzetes kijelentését éppen Prágában tette. Azt a kijelentését, mely végsősorban a hadseregből való kilépést okozta, s amely döntő lökést adott reformmozgalma beindításához.

Nincs nyoma, de elképzelhető; hogy a Habsburgok magyar ágához is fűzött reményeket. József nádor szerepe pozitív volt, fia István főherceg Magyarországon nőtt fel. Beszélt magyarul, s érzelmileg is közel került a magyarokhoz. 1948-ban ő vezette fel Bécsbe a magyar delegációt, és jelentős szerepe lehetett volna egy alkotmányos monarchia felé vezető fejlődésben.

Másik megoldás idegen uralkodócsalád meghívása lehetett volna a magyar trónra. Ennek lehetősége fölmerült a napóleoni háborúk során. Napóleon szívesen adott volna egy tábornokot a magyar trónra is, ahogyan tette Nápolyval és a svéddekkel. A magyar közjogi gondolkodás azonban erre nem volt felkészülve. Ha előbbre tartunk, ha erősebb a függetlenségi törekvés hazánkban, elképzelhető lett volna ugyanaz, ami Svédországban lejátszódott, ahol Bernadotte, Napóleon kedvenc tábornoka meg tudta szilárdíta-

ni trónját. El tudta fogadtatni magát a svéd néppel, és helyesen döntött, amikor szembefordult Napóleonnal, és a szövetségesek mellé állt. Drámai döntés volt ez, s éppen Széchenyi segített ebben. Őt küldték ugyanis Bernadotte táborába, hogy győzze meg, a szövetségesek oldalán van a helye. Ha Napóleon mellé áll, ahogy a szíve diktálta, a csata kimenetele bizonytalan. Ha viszont a szövetségesek oldalán lép a háborúba, biztos a győzelem. Esze nyilván ezt tanácsolta, s a Bernadotte-ok ma is a svéd trónon ülnek. Nagy kérdés, vajon ez sikerülhetett volna-e Magyarországon? Elfogadta volna-e a bécsi kongresszus a szuverén magyar királyságot, mely szövetségesként szerepet játszhatott volna a napóleoni hábo-

rútkban? A dinasztia-alapítás más vonatkozásban is fölmerülhetett. Hírek vannak arról, hogy a trónfosztás után Kossuth az oroszok felé tapogatózott. Fölmerült annak gondolata, hogy föl kellene ajánlani a magyar trónt a Romanovoknak, jelesül a cár testvérének. Kényes kérdés, abszurdumnak látszik ennyi év után is. Tény azonban, hogy Sándor cár Finnországban jó emléket hagyott, szobra ma is ott áll a szenátus téren. A luteránus hit és az orthodoxia is megfér egymás mellett.

Széchenyi gondolataiban azonban alighanem egy másik uralkodóház meghívásának lehetősége lappangott. Nem fogalmazta meg, de ő inkább Anglia felé tekintett. Egy Hannover-házból való király a magyar trónon nagyobb biztonságot adott volna, mint egy Romanov. Hiszen Anglia szövetséges volt az osztrákoknak, s nagy a valószínűsége annak, hogy egy angolt az oroszok is elfogadtak volna. Ma már mindez találgatás, tudománytalan. Maradt az orosz beavatkozás realitása, melyet minden áron el kellett volna háritani. Leírni is merész dolog: nemzeti-dinasztia kellett volna, s erre a Széchenyi-család lett volna a legalkalmasabb. Egy Széchenyi Szent István trónján zseniális megoldás lett volna!

A nemzeti királyság ábrándját korábban is kergette a magyarság. Báthory, Bethlen, Bocskai közel jártak a megvalósításához. De legrealisabb Rákóczi kísérlete volt. Rákócziban minden adva volt: származása, családi kapcsolata, gyermekkori élményei a munkácsi várban, hatalmas családi birtokai, a Zrínyi-, Tököli-, Rákóczi-rokonság, széles nemzetközi kapcsolatai (XIV. Lajos, Nagy Péter), az erdélyi fejedelemség. Műveltsége, nyelvtudása a kor uralkodói fölé emelték. 1526 még elevenen élt az emlékezetében, ugyanúgy mint a korábbi szabadságharcok. S biztosítva volt a török kapcsolat is. Beilleszthette volna országunkat a korábbi

Cognac-i liga csoportosulásba, szövetségi rendszerbe. A betelepítések sem voltak még jelentősök, hazánk etnikai térképén még nem történtek olyan radikális változások, amilyenek a 18. század második felében lettünk tanúi. Mohács emléke azonban sötét árnyként nehezedett népünkre, megosztott bennünket a vallásháború, a reformáció, majd az ellenreformáció. Ezek gazdagították bennünket, ugyanakkor megosztották a magyar

társadalmat. A franciák, az olaszok és a lengyelek elkerülték, ami hasznukra vált.

Széchenyitől indultunk el, térjünk vissza hozzá: a nemes gróf belevetette magát a politikába, forradalmi változásokat idézett elő békés eszközökkel, de 1849-ben az osztrák fegyveres föllépés idején mindent veszve látott, a cári beavatkozás után már elboruló elmével látta eszméinek bukását.

2

KOSSUTH LAJOS igazságát vizsgáljuk meg ezután. Az ő személyisége, működése, sikerei, majd bukása ma is vita tárgya. A túlradó lelkesedés, a nemzeti romantika veszi körül alakját, ez némileg elhomályosítja ítéletünket. Nagyon alaposan meg kell vizsgálni az ő szerepét, értékelni lépéseit, döntéseit, utóéletét, emigrációban töltött évtizedeit. Először is Széchenyire való viszonyát kell tisztázni. A nemzeti köztudatban szemben áll a két államférfi. Sokan célzatosan szembeállítják őket. Az igazság az, ugyanazt akarta mindkettő: a független magyar királyságot. Kossuth is monarchista volt, kezdetben a Habsburg-monarchián belül képzelte el a nemzet jövőjét. Amikor Ferdinánd aláírta a felelős kormány kinevezési okmányát, másnap Kossuth nagy tömeg előtt beszédet mondott, és ugyanezt kérte Ausztria és Csehország számára is. Ha okosabbak a Habsburgok, ha nem távolítják el puccsal a királyt és császárt a trializmus alapján újjászerveződött volna a monarchia, s talán még ma is állna. Annyira szükség lett volna e térségben egy kiegyenlítő, összefogó hatalomra a Németbirodalom és Oroszország között. Ha Ausztria nem létezne, ki kellene találni, mondogatták akkoriban. Tragikus tévedés volt a puccs, Zsófia főhercegasszony színrelépése, végzetes tévedése. Ferenc József csak báb volt anyja kezében. Jellemző, hogy a Habsburgok még ma sem képesek szembenézni e történelmi tévedéssel: amikor 1989 táján megkérdezték Habsburg Ottót, kinek volt igaza 1948-ban, kitért a nyílt válasz elől. A Batthyány, Széchenyi, Kossuth, Deák, Eötvös-vezette magyar reformereknek, vagy Zsófia főhercegaszszonynak, illetve a körülötte tömörülő kamarillának. Válasza kitérő volt: ne bolygassuk a múltat, arra törekedjünk, hogy hazánk (?) minél előbb a NATO, majd az EU teljesjogú tagja legyen (a trianoni Magyarország). Az a Magyarország, mely a trianoni szerződés után lett Németország csatlósa, és Németország szövetségeseiként veszített el két világháborút.

Köztudomású az

is, hogy amikor a király aláírta a felelős kormány kinevezését, Széchenyi így kiáltott fel: „Ez az ember (Kossuth) 24 óra alatt többet ért el, mint én 25 év alatt.” Ez nem mutat ellentétre közöttük.

Egy biztos, ha Magyarországon nemzeti királyság van, a 20. század másképpen alakul. Nem lépünk be a német szövetségi rendszerbe, a franciák és az angolok felé tapogatózunk, Amerika is szövetségeseünk lett volna mind Széchenyi, mind Kossuth koncepciója értelmében. Ezt tagadni képzelenség. Széchenyi nagy álma egy tanulmányút volt Amerikába! „*Amerika, Amerika, hamarosan meglátasz engem!*”- írja. Kossuth útja is Amerikába vezetett, szobra ma is ott látható a Capitoliumban. Amerika magáénak érzi Kossuthot. A két világháborút a nyugatiak oldalán vívtuk volna meg. Segítettünk volna Lengyelország föltámasztásában, s nagy valószínűséggel Olaszország is kereste volna szövetségünket, barátságunkat. Vagyis magától megvalósult volna Millerand és Paléologue álma: egy nagy közép-európai szövetségi állam Németország és Oroszország között, mint az európai béke záloga.

Mindez ma már csupán találgatás, az idő elmosta ezeket a lehetőségeket. Az idő méhében azonban ma is ott szunnyadnak, okos politikával változás következhet be. Ki kell várni, ahogyan a lengyelek tették, vagy a Balti Államok, avagy Horvátország és Szlovénia. De Ukrajnát is említhetnénk. Ady híres sorai jutnak eszünkbe: Amíg a Visztula halat, s a lengyel nők méhe gyermeket ad, nem szabad temetni Polóniát.

1848-ban csodálatos életerőt mutatott a nemzet. Semmiből hadsereget teremtettek, mely kiűzte az osztrákokat, s az oroszokkal is sikeresen harcolhatott volna kedvezőbb nemzetközi körülmények között. Nem volt tehát irrális a nemzeti királyság visszaállítása. Az osztrákok azonban az oroszokhoz fordultak: Ferenc József féltérdre ereszkedve csókolta kezét Miklós cárnak, kérve beavatkozását. A detronizálás már Windischgraetz támadása idején is méltó válasz volt az osztrák politikára.

RÓNA JÓZSEF: KOSSUTH LAJOS

Kossuth csak felvette az odadobott kesztyűt. Egy a múltjára büszke, önérzetes nemzet másképpen nem cselekedhetett. Hiba volt azonban Buda ostroma, hiba volt az, hogy a honvéd hadsereg nem lépte át az osztrák határt, s nem egyesült a forradalmi bécsi polgársággal. Ha megtörténik ez az egyesülés, megdönthették volna a Habsburgok uralmát. Nem lett volna többé kit megsegíteni. Az orosz beavatkozás elmaradt volna. Akkor már a csehek és lengyelek is felkeltek volna.

Kossuth további szerepét vizsgálva el kell őt ítélnünk azért is, hogy nem fordított figyelmet a nemzetiségi követelésekre. Szövetségi államban kellett volna gondolkodnia, korát messze megelőzve. A felelősség azonban közös: Batthyány, Széchenyi és Deák is tagja volt a felelős kormány-

nak, sőt Batthyány volt a miniszterelnök.

Az is felmerülhet, 67 után miért nem tért haza? Hiúságból, helytelen helyzetfelismerésből? Hiszen általános volt az amnesztia. Talán Deák is adhatott volna más választ a Cassandra-levéltre. „*Ennnyit tudtam elérni, Lajos gyere haza. Allj a Függetlenségi Párt élére, s készítsd elő a nemzetet a következő évszázad nagy kataklizmáira!*” Ezt nem tette Deák, de nem vállalt hivatalt, nem fogadta el a grófi címet, még az aranykeretet is visszaküldte, s tiltakozott, hogy róla nevezzenek el pártot. „Az ördög a vezéreték!” mondogatta. Az, hogy maga sem értett egyet a kiegyezéssel, jól mutatja, hogy nem betegsége miatt vonult vissza, hiszen ő vezényelte le a magyar-horvát kiegyezési tárgyalásokat, s méghozzá fényes sikerrel.

3

DEÁK FERENC igazsága következik. Az ő igazsága a legszilárdabb, legelfogadottabb. Egyszerűen csoda az, amit elért: kvázi szuverén állam a 49-es katonai vereség után történelmi határokkal. A területi integritást azonban elérte. Igaz, csak korlátozott szuverenitást tudott elérni. S köztudott: két dolog tesz naggyá, szabaddá egy országot: a szuverenitás és területi integritás. Az előbbi a fontosabb: ha egy nemzet integer, de nem szuverén, az integritás alapján, annak birtokában kedvező külpolitikai körülmények közepette kivívhatja, visszanyerheti szuverenitását. De ha szuverén egy nemzet, nem biztos, hogy területi integritása is adott. Így vagyunk mi jelenleg. A csehek, lengyelek a II. világháború után elérték területi integritásukat, de szuverenitásukban korlátozva voltak, s íme, 1989 után megkapták szuverenitásukat, vagyis sikeres nemzetek. A Deák-féle kiegyezés mintául szolgálhat ma is Nyugat-Európában, akár Angliában és Franciaországban is. A horvát-magyar kiegyezést meg tanítani lehetne. Deák még külön pénzt is akart nekik adni, nem a két szemükért, hanem azért, hogy kifogja a szelet az erősödő illirizmus vitorlájából.

Deák alkotása összeomlott 1918 után. Más jelek is vannak, hogy ő sem volt megelégedve eredményével. Nem ment el a koronázásra, ismét emlegette híres mellényhasonlatát. Kár, hogy nem vállalta el a miniszterelnökséget, így átadta a hatalmat a nála jóval szerényebb képességű Andrássynak. Andrássyból hiányzott Széchenyi, Kossuth és Deák zsenialitása. A német szövetség felé vitte a monarchia külpolitikáját. Segített létrehozni a román államot, megakadályozta azt, hogy a már férfikorba lépő Ferenc József megkoronáztassa magát cseh királynak is, s ezzel létrehozza a trianizmust. Végzetes tévedések voltak ezek, melyek a mai állapotokhoz vezettek. Egy a

ZALA GYÖRGY: DEÁK FERENC

középkorban nagy súllyal rendelkező állam, mely még a 18. században is szerepet játszott az európai politikában, s amely bámulatra készítette az egész világot 1848/49-ben, ma egyre süllyed, csúszik lefelé a lejtőn, s egy újabb Trianon megélése után lassan helye sem lesz a világ demokratikus népei között.

Andrássy tévedéseit kihasználva a csehek felrobbantották a monarchiát, felelőtlenül aláásták a három történelmi nép együttélését, mely hosszú századokra biztosíthatta volna a békét és a gazdasági fellendülést Közép-Európában. Ezzel a lépésükkel évszázadokra visszavetették e térség népeinek fejlődését. Kiszolgáltatták a két nagyhatalomnak, Németországnak és Oroszországnak. Be is nyomult mindkettő, s ha Amerika nem lép, gyarmati sorba süllyedt volna egész Közép-Európa.

Végezetül állapítsuk meg: mindhárom politikus államférfiúi kvalitásokkal rendelkezett. Mindegyiknek igaza volt, de bizonyos dolgokban tévedtek is. A három együtt képviseli azt a magyar nemzeti és európai politikát, mely ma is elfogadható, és követhető etalon napjainkban is.

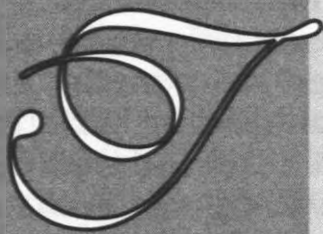
Többféle igazság van: van rövidtávú, középtávú és hosszútávú igazság.

Deáknak rövid távon volt igaza, mintegy a századfordulóig; Széchenyi igazsága közép távon volt érvényes, míg Kossuth igazsága évszázadokban mérhető. Nem célszerű szembeállítani őket. Mindegyik igazság rész-igazság volt.

A nagy elődök nyomán olyan politikus színre lépését várjuk, aki mindezeket az igazságokat egyesíti magában. Magyar és európai, s aki világpolitikában tud gondolkodni. Egy ilyen politikus, - mondjuk inkább államférfi - fellépése hozhatja meg válságos évszázadok után népünk remélt felemelkedését.

Rakonczay János

A lemondás szomorúsága

EGY JUHÁSZ-KÖLTEMÉNY ANATÓMIÁJA - I.

A *Tiszai csönd* cí mű vers 1910 október 2-án jelent meg Kiss József lapjában, A Hét-ben. Szövege a következő:

*Hálót fon az est, a nagy barna pók,
Nem mozdulnak a tiszai hajók*

*Egyiken távol harmonika szól,
Tücsök felel rá csöndben valahol.*

Az égi rónán ballag már a hold:

Ezüstöse a tiszai hajók

*Tüzeket raknak az égi tanyák,
Hallgatják halkán a harmonikát.*

*Magam a parton egymagam vagyok,
Tiszai hajók, néma társatok!*

*Ma nem üzennek hívó távolok,
Ma kikötöttünk itthon, álmodók!*

Mitől olyan szívbemarkoló ez a tizenkét sor? - Többet próbálkoztak már varázslatának megfejtésével -, nem is sikertelenül. Mi is erre teszünk kísérletet, ha úgy tetszik, oknyomozó kalandra invitálva a vers titkait fürkészőket

A *Tiszai csönd*, mint a nagy versek általában, olyan páratlan esztétikai sűrítmény - különös gyújtópontja a költői én kisugárzásának -, melynek holdkörében nagy térbeli és időbeli távolságokat járhatunk be, ha szépségét és gazdagságát kívánjuk megragadni. Így, mint egy visszafelé forgatott filmszalagon, talán eljutunk az élményt kiváltó forrásokig.

Sokatmondó lehet a közvetlen benyomások feltárása, hiszen a vers születésében mégiscsak a megírás közvetlen körülményei játsszák a főszerepet. Ez persze sosem jelenti azt, hogy a költő ne hordozná magában emlékei sokaságát, melyek tárházából - az alkotás titokzatos folyamatában - egy adott pillanatban a vers előbukkan. Esetleg egy motívum, egy kép, egy szó, egy dallam, egy villanás az, ami elindítja. Ez a két összetevő: a közvetlen hatás és a készenléti állapotba került belső feltételek lesznek a meghatározott lelki beállítódás („attitűd”) előidézői.

A *Tiszai csönd* - ez a legvalószínűbb - egy nyáresti séta közvetlen élményéből született. Keletkezésének időpontjához meglepően jó támpontot találunk egy a Szeged és Vidéké-ben 1910 július 22-én közölt, A Ráctemplom mellett című „riport”-ban. Mint ebből kiderül, ezeknek a napoknak valamelyikén vethette papírra, ha nem is az egész verset (bár miért ne tehetné volna ezt is, hiszen rendkívül könnyen alkotott), hanem csupán a főbb motívumokat. A talány abból adódik, minthogy nyári vers, miért közölte viszonylag későn, októberben, hiszen Most szépül meg címen szeptember 18-án ugyancsak a A Hét-ben egyértelműen őszi hangulatot árasztó verse jelent meg. („Szép szerelmem a szelíd szeptember/ A bánatom őszi egek fénye...”) Nem mintha ez különösebben lényeges volna, főleg a tájhangulat szempontjából nem, hiszen pl. Petőfi is januárban, Pesten írta A Tiszát.. Legfeljebb arra gondolhatunk, hogy A *Tiszai csönd* később ért be a többinél, később érhet

te el a végleges formát, mikor végül kiengedte a keze alól. (Vagy talán a szerkesztőségben egyszerűen elfeküdt.) Mindenesetre a vers tökélye nagyon gondos megmunkálásra utal.

De lássuk a júliusban - névtelenül - megjelent „riport”-ot: „Magányos természetű és melankóliára hajlamos embernek való kedvtelés most esti sétát tenni a tiszai rakparton. A két híd tájékán, a hajóállomás mentén nagy a csöndesség most és nagy a szomorúság...Egész kis városrész haldoklik...ittén, a szegedi rácváros. Bontogatják az alacsony és nagyon csöndes.. házakat...(...)...ezért a magányos és melankolikus természetű ember szívesen jár most errefelé, a pusztulás és elmúlás utcáiban. - Kivált holdas estén, amikor a Tiszán megzendül a harmonika. Mert ez errefelé zeneszerszám. A sleppéken (így hívják magyarul az uszályhajót harmonikáznak ábrándos vízi emberek, de nem ám holmi magyar népdalt vagy szomorú nótát, hanem igenis új dalt, pesti kuplét. Ujjé, a ligetben nagyszerű. A szemlélődő alig hisz a fülének, pedig így igaz. A kultúra bizony elhatol szárazon, vízen minden-hová, és elviszi aranyát és rongyait egyaránt. (De különösen rongyait és kupléit viszi el). Még gramofont is lehet hallani az egyik sleppen, amint valami komikus énekel belőle, és a lármás és rikácsoló géphang végigsivít a holdfényben némán ballagó vízen egészen a tulsó füzesek aljáig.”

- Aztán még néhány sor a hajléktalan híd alatt lakóról, a környék apró és lebúvó kocsmáiról és halászcsárdáiról „ melyek az elmúlás melankóliája közepete is elég jól élnek”. Rác emberek sétálnak a rakparton „józan, csöndes népek”, s ez a legolcsóbb multság errefelé. Az öreg házakban pedig - írja még - „pattog a szű, árad a levendula illat, s a tisztaszobában néha halkán a zongora is megszólal. Nem Chopin holdfényes norturnója, hanem egy valcer Lehártól”.

Íme a *Tiszai csönd* előképe. Talán nem volt felesleges ilyen részletesen idézni, hogy érzékelnli lehessen sorainak visszautalását a vers fogantatásának hangulatára. Ehhez azonban még újabb támpontokat találunk ugyancsak a korabeli sajtóban. Ugyanis a költő

nyári hazatérését megelőzően, június 3-án a Szeged és Vidéke nagyjelentőségű eseményről tudósít. A munkapárt diadala - ez a vezércikk címe. A szöveg pedig: *„El kellett döntenie a nemzetnek, hogy 1., akarja-e a koronával való egyetértést vagy ennek megzavarását... 4., Akarja-e a műveletlenséget, a tudatlanságot, a politikai prókátorkodást, az obstrukciót és a terrort, ami tiz éven át parlamentünket jellemezte...?”*

S „a nemzet” - mármint a választójogból kizárt milliókat persze nem számítva - természetesen „a koronával való egyetértést”, a Tisza-ígérte „rendet” akarta, amit meg is kapott, hiszen már a választásokon megmutatkozott ez, mikor „a csengeri kerületben...egy csendőr kardot rántott és egy embert agyoszuért...”, Nagysomkúton is egy embert lőttek agyon a csendőrök...” - összesen valami 18-at. S persze az újjászervezett Tisza párt visszakerült a hatalomba, maradt ott töretlenül vezére 1917-es második bukásáig. Az 1905-től vergődő koalíció, mely megfosztotta őt miniszterelnöki pozíciójától, súlyos vereséget szenvedett, Tisza pedig, aki 1905-ben saját választókerületében, Ugrán - mint Dutka Ákos oly hangulatosan megírta A Holnap Városában - még csúfosan megbukott a névtelen „makói kanászgyerk” Halász Lajossal szemben, most immár újra talpraállt, s nagybátyjával, Lajossal együtt bihari képviselő lett, s meg sem állt a Ház, majd miniszterelnöki székig, s diadalittasan indult el bismackos, rendteremtő elszántságával, „villogó szemüvegével” monarchia párti, „koronahű” -végzetes útjára, maga mögé terelve Európa legszerencsétlenebb országának tragikus pusztulásra - Trianon gyalázatára -ítelt nemzedékét..

A két esemény közötti időszak - 1905 - 1910 -, a koalícióból való kiábrándulás évei, éppen Juhász Gyula költői indulásának, eszmei érlelődésének ideje is. Kiemelkedő jelentősége van ebben annak a három és fél évnek, melyet Nagyváradon töltött segédtanárként a premontreiek főgimnáziumában, s ahonnan most utolsó nyári szabadságára érkezett haza az Ipar utcai házba, mert öt hónappal később - 1911. februárjában -már kézhez kapja állásának felmondását, aminek előjeleit már ekkor megtapasztalta.

Hogyne érdekelte volna hát mindez Juhászt, a radikális beállítottságú újságíró, Ady harcostársát, a váradi haladó körök ismert szószólóját, aki - mint a Tisza ellenszenvét is kiváltó holnapos költők egyike (részben ellenük hozták létre Herczeg Ferencsel a Magyar Figyelőt) - nyílt ellenfele volt a győztes pártnak, melynek sikere minden bizonnyal lesújtotta, s hozzájárult - az újságcikkben emlegetett - melankolikus hangulatához.

De most térjünk vissza a július 22-ilapszámhoz, hogy némi elképzelésünl legyen azoknak a napoknak hazai - szegedi - eseményeiről, hogy mik zajlottak az országban, a városban, miről beszélhettek az emberek, s főként :milyen környezetben fogadta magába a költő a világ benyomásait.

Az első oldalon a vezércikk egy városi hírt kommentálta: „Tanulmányutak. Helyesen tenné a tanács, ha boldog-boldogtalannal szemben nem pazarkodik a tanulmányúti segélyek megszavazásával (a dolog tehát korrupciógyanús). „Aztán h iradás még: „A miniszterelnök a királynál.” „Törökország és a hármas szövetség.” Majd - meglepően, minthogy az első oldal blikkfangos színeinek számítottak, ilyen kis üzenetek: „Barna lány. Aki színészbe szerelmes, úgy jár, mintha elveszít egy koronát, s egy órahosszáig keres-kutat érte a földön.(A színész) , gázsielőlegentőri a fejét, ezért most az egyszer hagyja békén a szerelemmel „ Vagy: „Azt a verset, melyet imádoottjának emlékkönyvébe írt, nem közöljük. „ Továbbiak: „A parlament munkaprogramja és a pártok.” „A 7 hadtest gyakorlata.” „Szabadkai kereskedő Görögország ellen”. „A rendőrtiszt létszám szaporítása”.(Mintha ma írják!) „ Just lovagias ügye. „ Tanyai posta: Jobb

kézbesítést sürgetnek.(Lám, ez is aktuális!) S még néhány érdekesség. „ A lelenc halála: Kályhára ültették és meghalt”. Izgalmasabb: „Kapitány és hadnagy. Halálos végű párbaj.”. S egy szomorúbb: „Terjed a tífusz.”. Végül a legfontosabb Torontálból : „Egyetlen tárgy a diszközgyűlésen: a király üdvözlése.” (Királyhűségben Szeged az élvonalban.) De említünk meg még egy kis hírt a 21-i lapszámából, ami Juhász Gyula figyelmét is megkaphatta, mert érdekes módon az illető neve - mint itt-ott már jeleztük -az ő életében is elő-elibukkan. D'Annunzióról, a híres olasz íróról, költőről olvasható: „ hogy újabban /.../ „mozidramákat ír. A pénzszerzésben fáradhatatlan (író), azokat személyesen fogja rendezni. 12 ezer korona előleget is kapott (Juhász fizetése 66 korona volt), de addig újját nem mozdította, amíg meg nem fenyegették.” Ilyen hírek keringtek hát akkor Szegeden. Egyébként hugának, Margitkának három héttel korábban, július 2-án volt az esküvője a nála csaknem 20 évvel idősebb Király -König Peterrel, a városi zeneiskola igazgatójával, neves karnaggal és zeneszerzővel. A jeles családi esemény hangulatfoslányai még bizonyára ott rezegtek a lelke mélyén.

Meg mi minden még, ami a Tiszai csönd rádiumos töltetét, mélyének sugárzását adja!

Egyelőre a közvetlen helyszin a szegedi Tisz-part, ennek esti csöndjében veszteglő tiszai „sleppek” látványa. S itt mindjárt tanui lehetünk annak, hogy amiről Arany János a Vojtina Ars poétikájában ír („ Az utcán por, bűz, német szó, piszok „) azok itt az árválkodó, szegényes tiszai „sleppek „, a nyekergő harmonika és „ a kultúra egyéb rongyai „ S ezek mind egyszerűben felemelkednek a metamorfózis elképzelhetetlen magasságába, s a legmindennapibb dolgok „égi mássaikká” alakulnak. A sleppek tengerek meszeségeit idéző ezüstös hajókká, ahogyan hálója fogóságába fonja őket az est, a nagy barna pók, s ahogyan a látvány egyszerűségéből, hogy holdfény csillog a folyó tükrén, a hold a petőfies égi rónán ballagó, emberarcú, emberléptékű magányos vándorrá válik, ahogyan az egész táj, az est, a tücsök ciripelésével átköltözik a létezésnek egy új dimenziójába, megsejditve az ember parányi voltát a világegyetem végtelenségéhez képest, s a közönséges esti tiszaparti csöndet - amely nem is csönd nem is igazán magány, hiszen mások („komoly rác emberek”) is sétálgatnak a hajóállomás táján, kocsmai zenebona is hallatszik, s a slepepekről silány kuplé és pesti komikus gramafonlemezre vett „sivalkodó géphangja sivit „...de a költő mindezt a képzelet szárnyára emeli, mindettől eltávolodik, ő nem ezekre figyel, külön világot teremt magának, ahol a hold társ lesz a ballagásban, a tücsök és harmonikaszó hallgatásában, s a néma társul választott tiszai hajók az együtt álmodásban. És még ott vannak a pásztortüzek, melyeket az égi tanyák raknak a magasság nyári csillagkoszorúján a költő didergő lelkének fázó magányát enyhíteni, rokon érzelmeket mutatni legalább, habár elérhetetlen távolságban, de mégis valamiféle szolidaritását, mert anélkül már aligha lehetne élni...

Ám mindez még csak a szinttere, lokális kerete a költeménynek, hogy a benne rejlő mélységekhez eljussunk, el kell látogatnunk motivumainak forrásvidékére „ a drága Váradra”, a Körös menti Párizsba, mely „ az emlékek rőt kódén „ át ragyogott felé még évek távolából is. De beszéljen erről ő maga prózában és versben, hiszen vallomásszerűen irt erről.

1914 márciusában, a súlyos mellsebbel végződő öngyilkossági kísérlete után A Holnap városa címen „Lirai feljegyzéseket „ közölt a Nagyváradai Naplóban:” Február közepén (1908)...egy fiatalember szállott le a nagyváradai perronon. /.../ szívében öreg keserűség és örök illuzió...Ingóságai között a legértékesebb holmik a levelek voltak, amelyeket Ady Endre, Babits Mihály és egyéb költők váltottak vele...Nem tudta, hol is fog megszállni, holfog vacsorázni...de azt tudta, hogy ő nem hiába jött ide, hogy

itt egy kis irodalmat kell csinálni, egy kis forradalmat, egy kis újat és önzetlent, azután tovább kell menni.. ahol üresedés lesz. (Mert élni kell és ha már diplomát szerzett az ember, tanári oklevelet -, ez is elég könnyelműség egy magyar poétától - hát legalább a diplomából kell megélni, ha lehet. /.../....Szeretem Nagyváradot, a Holnap városát, mert fiatalságomat jelenti...Ha nagyon öreg leszek, vagy ha meghalok, Holnap városába jövök kísértetni és gyönyörködni... Minden sarkon pompás ismerősök emlékeinek kell köszönnöm... Egy néhai kabaré vár... Egy régi ház vár... A kis színház is vár, amely előtt keserű cigaretákat rágyva édes boldogtalansággal lestem egy táncoló és daloló nőt, aki vígan és gyönyörűen keresztültáncolt a reményeimen, és akit én - remélem örökre - megdaloltam...És várnak mind a hoffmanni hangulatú tanyák, Kék Macska és Kis Pipa...a pestien csillogó kávéházak... és várnak ők, társaim a boldog és dalos szegénységben, az újságok, színpad, robot és dicsőség neves és névtelen hőei ..." (Még későbbre vár, hogy A Holnap két könyvéről írott emlékeit idézhessük) Várad jelentőségének érzékeltetésére nehéz volna elkerülni már Szokolcán írt, ugyancsak a Nagyvárad Naplóban 1912. októberében közölt, az emlékezés ihlettségében fogant, lajstromozó pontosságú Várad című versét:

*Várad: a kicsi magyar élet
Nagy és új küzdőit te adtad,
Költők és más ifjú merészek
Benned ébredtek és akartak,
Áldott a te száz esti fényed
És áldott nyugtalan vigalmaid,
Pogány öröme emlékeztén,
Megáldalak én, bús keresztény*

*Hisz benned lettem én is újjá
S gyászom palástját porba vetve
Indultam el újjult ifjúság
Babéros útján szerelemre.
És áldott legyen ama utcád,
Hol ő lakott, a vágyam lelke
S áldottak a színházi esték,
Melyek Annát felém vezették.*

*Várad: szőlőkoszorús őszöd
Mily tarka pompa tört szememben
S a Kispipában kék ködök közt
Hány szürke bánatot feledtem,
Mikor az élet öklelőzött
S az évek szálltak már felettem
S én csak daloltam s késve késtem
Aratni jégvert kis vetésem.*

*Várad: hol Ady Endre arca
Ragyogott éjszakák homályán
S új versek csengő, könnyű harca
Vágott rendet a régi gárdán
S a kávéházi zürbe, zajba
Tárogatónk zendült, kiáltván:*

*Hogy akik itt sírnak, loholnak,
Mind váteszeid, tarka Holnap!*

*Fogadd e dalt, mint vallomását
Magányos, messzi szeretődnek,
Város, kinek nem látni mását,
Ily újat, vigat és erőset,
S bár poromat - hisz visszavárják -
Adom a szent szülőtte földnek,
Borús vágyam derűs magasban
Várad felé száll nyughatatlan!*

A vers nosztalgikus sóvárgása teljes lírai hűséggel idézi fel Váradot, s mindannak a jelentőségét, amit életében betöltött. De nemcsak ez - a még közeli - vers igazolja ezt, hanem a jóval későbbi, Ballada a hét tengerészről című, 1925-ből való is,

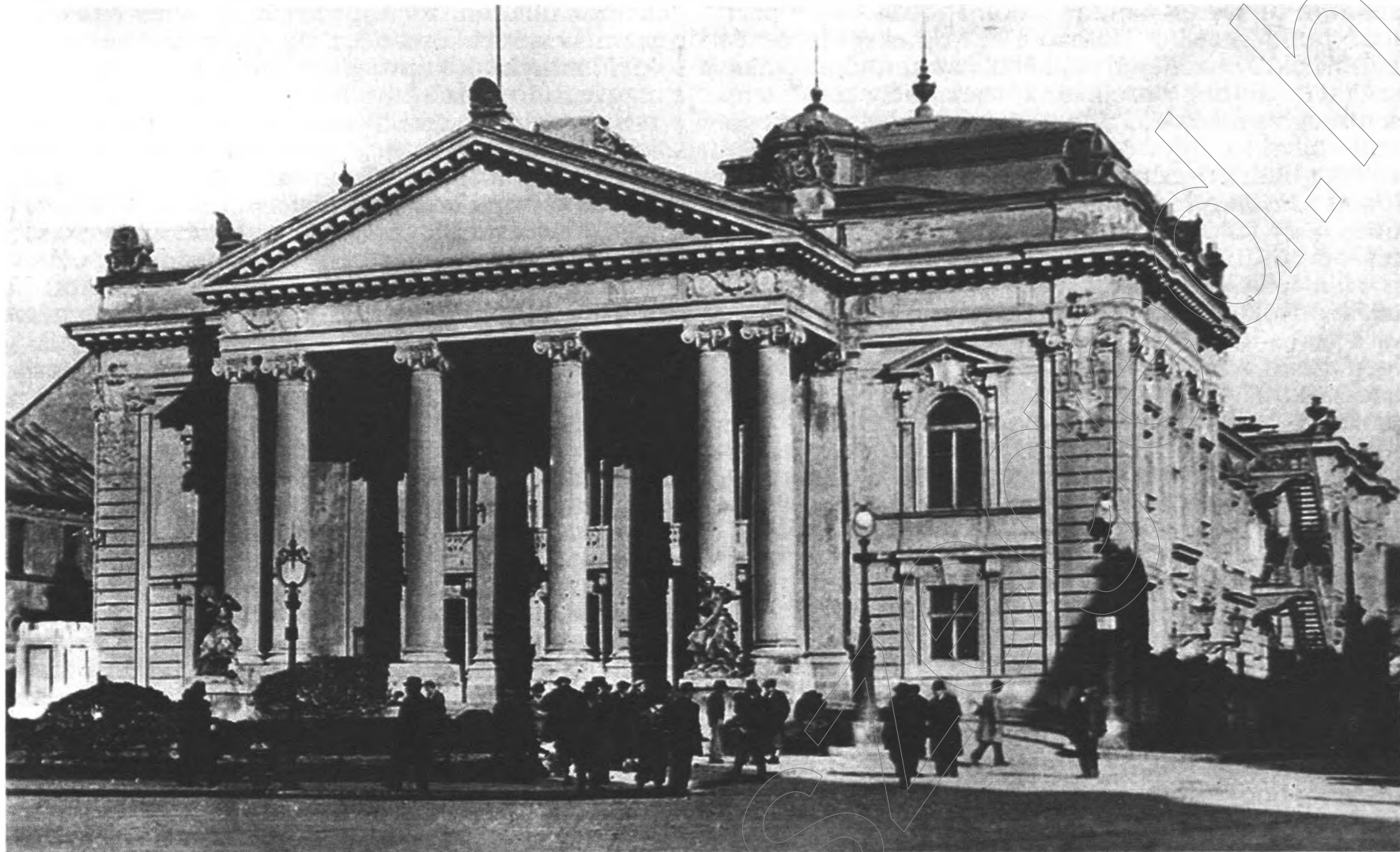
melyben ugyancsak fájó nosztalgiával és szerény büszkeséggel így emlékezett:

*Szárnyas vitorla vitte a hetet,
Bíbor vitorla és bízó remény,
Hét tengerész újjongón énekelt
Az ifjúság nótázó tengerén.
Hahó, hahó!
És halkán köztük énekeltem én!*

Várad tartózkodása 1908. február 13-ától 1911 június 10-éig tartott. Unokanagybátyja, Németh József csanádi segédpüspök ajánlatára került egy váratlanul megüresedett segédtanári álláshelyre a premontriek főgimnáziumába. Protekció nélkül elképzelhetetlen lett volna elhelyezkednie azután, hogy előző év október 3-án Léváról (ahová szintén egy papi rokon segítségével jutott be) öngyilkossági szándékkal önkényesen eltávozott, s Szegeden, anyjánál kötött ki új állásra várva. Juhász Várad, úgy mond, tárt karokkal fogadta. Szinte álomszerű, hogy nemcsak fogadta, várta! Amint híret vették jövetelének, a Szabadság nevű lap, mely 1905-ben Adyt is Debrecenből magához csábította, dicsekedve kürtölte világra Új nagyvárad tanár címmel: Az új tanár egyike a legértelmesebb, legképzettebb embereknek. Mint poéta, mély érzésű, klasszikusan szép verseivel jutott be a legerősebb talentumú poéták sorába. A nagyvárad tanári kar kiváló erőt nyert Juhász Gyulával, aki - hisszük - a nagyvárad kulturális életnek egyik büszkesége lesz." A cikkből értesülhetett Dutka Ákos, A Nagyvárad című lap munkatársa Juhász érkezéséről, elébe ment a fiatal Emőd Tamással az állomásra, mert talán ő is saját lapjához szeretne volna csábítani. Ennyire kapós lett Váradon a fiatal tanár-költő! Első tanítási napját követően, pedig ünnepi vacsorával köszöntötte a híres Rimanóczy - étterem különtermében, Várad Zsigmond, a szabadkőműves László páholy nagymestere, kiváló ügyvéd, későbbi országgyűlési képviselő, akit Ady és Biró Lajos egyaránt nagyrabecsült, s a várad, irodalmi életnek egyik prominens személyisége volt. - Ekkor vázolta fel A Holnap antológia és irodalmi társaság tervét, vagyis itt kapott először nyilvánosságot a holnapos mozgalom elindításának szándéka. Feljegyezték, hogy a nagy létszámú - mintegy 30-as - ünneplő társaságnak Juhász csinos kis beszédben mondott köszönetet, s hogy ez volt ott első várad szereplése.

Már 14-én - nyilván otthonról hozott - cikke jelenik meg a Szabadságban, s utána - tanárkodása mellett - ontja cikkeit, főleg színi kritikáit úgy, hogy néha több írását is közlik a lapok akár naponta is. (Egy statisztika szerint Nagyvárad sajtótörténetének két legaktívabb publicistája Ady és Juhász Gyula volt.) Mindezekből látható, hogy Várad az életkedvet adta vissza a búskomorságra annyira hajlamos költőnek, akit lépten-nyomon az öngyilkosság veszélye fenyegetett. Elfeledtette vele korábbi vidéki tanárkodásainak szomorú emlékeit, amiről Léváról menekülve - kedves professzorának, Négyesy Lászlónak panaszkodott, hogy úgy érzi, megfojtja „a kultúrátlan, szűk, ódon levegő”, „a kicsinyes környezet, mely a” a végeken „körülvette.

De milyen is volt ez a Körösmenti Párizs (vagy amint a várad költő, Endrődi Sándor nevezte: Körös menti Athén), melynek ezt a századfordulós, Ady Endre, Juhász Gyula korszakát oly sokan és színesen megörökítették? - Ady A vér városa címmel regényt készült írni róla (de csak egy novelláig jutott), Dutka szép, költői ihlettségű, nem mindenben hiteles emlékkönyvet, Indig Ottó és Diósszilágyi Ilona Juhász ottani éveinek sok pontos adatát és ténykedéseit megörökítő kötetet, legutóbb Robotos Imre az Ady novella címét idézve a legszebb és legfájdalmasabb várad emlékezéseket foglalta össze - hogy csak néhányat említsünk...Éppen azért, mert mások ezt részletesen és hitelesen megörökítették, csak

NAGYVÁRADI SZÍNHÁZ AZ ELMÚLT SZÁZADFORDULÓN

néhány fontosabb, Juhász Gyulát közvetlenebbül érintő körülményre kell itt kitérnünk.

Juhász feltűnően baráti fogadtatásában szerepe volt a város országosan is egyedülálló, polgáris jellegű kultúrájának, melynek hagyományai lakosságának - Ady, Dutka és mások által emlegetett - századfordulós fejlődésével magyarázhatók. Főleg a színház, a zene, a képzőművészet és irodalom iránt érdeklődő polgári rétege figyelmet fordított az új művészeti törekvésekre, meglepő módon utánozta - elsősorban persze a divatban a párizsi izlést -, s életmódjában is (gondoljunk a Bémer tér esti fényben csillogó kávéházaira, vendéglőire, szállodáira) igényelte az újszerűséget Váradon Pestet megelőzve (ne feledjük, az 1900-as párizsi világkiállítás után vagyunk) egyre inkább teret hódít a párizsi szellemiség. A kávéházak párizsi képeslapokkal vannak tele, párizsi színházi bemutatókról folynak eszmecseék a liberális és szabadkőműves szellemmel telítődő értelmiségi körökben. Egyáltalán nem véletlen, hogy a század első éveiben a hazai irodalom olyan kiválóságai éltek Ady mellett még a városban, mint Biró Lajos, a drámaíró és publicista, Nagy Endre, a későbbi neves konferanszié, a magyar kabaré megteremtője, Krúdy és Szabó Dezső. A Juhász iránti várakozásban szerepe lehetett annak is, hogy az irodalmi körökben igen erős volt az Adyhoz való kötődés. Kollányi Boldizsárt, (A Holnap második kötetének előszóíróját), Nagy Mihályt (a Holnap Irodalmi Társaság második elnökét), Várady Zsigmondot szoros baráti szálak fűzték Adyhoz, s éppen ez, A Holnap antológia és társaság terveit melengető kör lett Juhász korai felkarolója. Talán - Adyra emlékezve - Juhászban is amolyan Ady-féle kitűnőségre számítottak -, és nem is ok nélkül. Az persze hamar nyilvánvaló lett, hogy Juhász nem Ady kvalitásait hordozza magában, bár költőként és újságíróként is a legmagasabb mércét ütötte meg. Mégsem volt alkalmas - és nem is volt arra lehetősége -, hogy az Adyéhoz hasonló szerepet folytasson. Ady mind alkatilag, mind felkészültségben, érdeklődési körét tekintve s egyáltalán egész életvitelében merőben különbözött Juhásztól. Jogászai tanulmányai, szociológiai érdeklődése, páratlan érzéke a

társadalmi, politikai jelenségek háttérének megragadására, pedesztinálták a közéleti szereplésekre.

Egyáltalán nem véletlen, hogy - úgymond - self made manként tűnt ki újságírói képességeivel már Debrecenben s különösen Váradon. Elég talán arra gondolni, hogy úgyszólván kezdőként riportot készített Fehér Dezső lapjának, a Nagyváradi Naplónak Bánffyval, a bukott miniszterelnökkel az őt követő Szél Kálmán ellen, s ami újságírói működésére feltette a koronát, hogy Somló Bódogról, a váradi jogakadémia fiatal jogfilozófus tanáráról írt - Vészi József híres fővárosi Budapesti Naplójába is átvett vezércikkével - egycsapásra a magyar Zolává avanszált. Ez nyitotta meg az utat Pestre kerüléséhez, majd tovább, Párizsig is az újságírói pályán. Mindez mutatja a különbséget a vulkánikus erjú, dinamikus Ady s a szemlélődő, félszeg, tanáros, ám semmiképpen nem mindennapi Juhász között.

Mindenesetre a megérkezését követő 1908-as hónapokban - és nagyjából A Holnap virágzását jelentő egész 1909-es évben - Juhász Gyula költői - és mondjuk így - közéleti szárnyalásának lehetünk tanúi. A megérkezését követő egyre sűrűsödő események ezt mutatják. Mintha a Kosztolányinak írt levelében megfogalmazott optimista álmát válthatná most valóra: *"/.../ és vár a nagy munka, amit vállalom nemzetemért, fajomért, az emberiségért. Leszünk mi még valakik!"* ... Vagy a február 24-én, Babitshoz írott: levél, melyben friss baráti körét is jellemzi, így lelkendezik: *„Nagyvárad eddig nagy, jelelentsős, gyönyörű lelki szenzációkat adott. Túlságosan intelligens, sőt zseniális város...Kötetem erősen fogy, egyébként színházi kritikus leszek és cikkírója vagyok a Szabadságnak.”* A kiváló - igen heterogén nézetű -, de végülis művelt, modern felfogású társak, barátok azok, akikkel naponkénti érintkezésben van, mint Babitsnak elsorolja: *„Ime barátaim és tisztelőim csekély hányada: Antal Sándor író és szobrász (nagy tisztelő), Manóflovcis, Ady német fordítója, Hartmann János, Petőfi jövődő megírója, Kardeván, a jeles pedagógus, Udvardy Ignác Odön, a gyermekrajzos, Károlyi Irén, etikus, Kozáry Gyula filozófus abbé, Kollányi, aki a Huszadik Századba a költőkről írt esszét, Léda, akinek nevéhez nem kell jelző, és - last but not least - Dutka, Emőd Tamás poéták. És még egy sereg jeles.”* -Ez a kicsit hengegő hang voltaképpen nem is indokolatlan, hiszen nem említ meg még olyan neve-

ket, mint pl. Dénes Sándor, a holnaposok kiváló pártfogó publicistája, a Holnap Társaság első elnöke és mások, akik önzetlenül vállalták az antológia előkészületeit. Ennek a szellemi körnek, mely természetesen még színészekkel, képzőművészekkel stb. kiegészül állandó, úgyszólván folyamatos összejöveteli voltak (nem véletlen, hogy oly gyorsan összeverbuválódott a Holnap Társaság), s hogy Juhász megérkezése után nagy lendülettel vágtak neki a már korábban tervbevett antológia szerkesztésének, s hogy ebbe ő is igen lelkesen és hozzáértően bekapcsolódott. A találkozások, összejövetel, asztaltársaságok számára a város számtalan lehetőséget kínált. Ezek skálája igen széles. Az olyan -versekben is megénekelt - kiskocsmáktól, mint a Kék Macska, Kispipa vagy cigánymuzsikás Pollák mama-féle Bodega, az előkelő éttemekig, amilyen az Emke, Royal, Rimanóczy vendéglő stb. terjed. Itt találkozgatnak, vitáznak hajnalokig, eszmét cserélnek főleg az értelmiségi elit tagjai, akik közé Juhász is azonnal bevonult.

A kávéházakba, vendéglőkbe járatták a hazai és a főbb európai sajtó sok termékét. Dutka költői színekkel festi le ezeknek a kávéházi összejövetelnek a hangulatát, hogy itt az ember elé rakják „a világ minden tájáról befutott képes újságokat: a londoni Graphic-tól a párizsi Sourire-ig”. Gauguin tahiti képeit nézegethetik, meg Bleriot új repülőgép modelljeit vagy Cyrano és Chantéclai párizsi díszleteit... Ezért is érthető, hogy Juhásznak is hamar a kezébe került a Váradon ismert kötet, a Poetes d' aujourd'hui Maurice Boissard válogatásában, mely nyomban mintául szolgált a készülő antológiához.

De Várad színeiről szólva, hogy teljesebb képünk legyen a korabeli állapotokról, megemlíthetjük még sajátos társadalmi arculatát.

Dutka kétlelkű városnak nevezi, Robotos pedig soklelkűnek. S ez igaz is lehetett, hiszen itt a XIX. század vármegyei hagyományai a maguk rekvizitumaival, földbirtokosaival, püspökeivel, főispánjaival és hivatalnok pereputtyával a Tiszáig bezárólag őrzik a múlt kiváltságait, mellette pedig a gyorsan kapitalizálódott, gazdagodó polgárság - a városkörnyéki parasztok és váraljai munkások kisemmizett tömegei fölött - meghonosítja a maga liberális, modernkedő szellemét és új szokásait. Hét napilap 10-12000 példányban - sokféle irányzatot képviselve - tájékoztatja és befolyásolja a város lakóinak háromnegyedét. Szóba kerül itt minden, a fényes megyebálok előkelő vendéglistájától a megyeszerte pusztító járványokig, a tanító nélküli falvakig és az iskolázatlanság lesújtó számadataiig.

A korhangulat érzékeltetésére idézzük fel a Nagyvárad beszámolóját Bihar vármegye 1909. február 23-án, negyven év után ismét megrendezett hét-határa szóló báljáról. Olvasható itt, hogy este 9-kor dübrögve robogtak a hintók a Csarnok bejárata elé. A megye színeibe öltözött hajdúk nyitogatták egymás után a hintók ajtajait. A báli nép óriási forgatagban kavargott, hullámozott a csillárok fényében tündöklő termekben. Gyöngy és csillogó ékszer a gyönyörű asszonyokon. Báró Rotschild Charles-né, Wertheimstein Rózsika földigérő hermelinsállal viselt arany díszítésű meggyzínbársony ruhája feltűnést keltett és kincset érő ékszereit megcsodálták. Az 1910-es megyebál védnökei között már ott szerepelnek a választásokon győztes Tiszák grófi címeikkel, de mellettük rangjelzés nélkül olyan nevek mint Schwarc Jakab, Schwarc Ferenc gyárosok vagy bankárok... A bálon azonban a grófok nem jelentek meg, táviratilag mentették ki magukat, Glatcz Antal főispánt betegsége, Miskolczy Ferenc alispánt és a Beöthyeket családi gyász tartotta vissza. (A főbb előkelőségeknek azért mintha derogált volna a gazdag bankárokkal, kereskedőkkel együtt bálózni) Azért a résztvevők jól szórakozhattak, s ezt nyugtázta a Nagyvárad újságírója is a vármegye nemes urairól írva: „Nem politizál, nem rezisztál, nem szónokol, nem feni a fringákat, hanem mint a nemes ősök iva-

dékaihoz illik, mulat „Úgy veszíti el ezres bankóját, mint más a zsebkendőjét”. Az újságok persze, mert sokféle irányzatot képviselnek, megírják azt is, hogy a megye különböző falvaiban a gyenge fizetés miatt nincs orvos, megyeszerte pusztít a tüdővész és még sokféle járvány. Pocsaj község hiába hirdet segédjegyzői állást, a süppedő sár, fullasztó por, anyagi és szellemi elmaradottság aligha vonzza a jelentkezőket. Sok helyen nincs iskola, az 1910 évi adatok szerint 11301 tankötelezettből 1276 tanuló iskolázatlan... Diósszilágyi Ibolya könyvében oldalakon át sorolja a különböző statisztikai adatokat a közegészségügy, az oktatás, a közművesítés riasztó hiányosságairól, a szegénységről (és a népnomorrról. Dutka Akos is fontosnak tarja, hogy felvázolja az elmaradottság és a bornirt fényűzés kiáltó ellentéteit, bemutatva a váradi „bíboros püspök” ebédjét, mint „ült az asztalfőn...”, puha hermelin fejedelmi páncélján szinte világító napként tündökölt a császári kegy: a vaskorona és a Szent István-rend nagy, gyémántos csillagja. /.../ hideg fácaint pezsgős zöld mártásban hordtak körül a lakájok/.../, a főispán halk szavú beszédben éltette a királyt”, aki természetesen méltó utódja Szent Istvánnak. A megyegyűlés meg a felvidéki munkanélküliség enyhítésére (meg az aratósztrájkok letörésére) gyorsan elfogadja „Tisza Pista” javaslatát 800 tót aratómunkás lehozatalára. (Ilyen és ehhez hasonló lépéseket tesz meg a kormány is az ijesztő méreteket öltő kivándorlási hullám megfékezésére.) A gyűlés után itt is mint általában, a csillogó nagyteremből messzire hangzó mulatozás zárja a közgyűlés magas fórumát. (Ne felejtsük: 9 év múlva kitör a világháború.)

Nem volna azonban teljes ez a korrajzszerű vázlatos kitekintés, ha nem emlitenénk meg azt is, hogy mindezek a jelenségek az egész monarchiát a századfordulón átfogó páratlanul élénk gazdasági és kulturális fellendülés időszakában zajlanak, s a sikerek - mint azt például az 1900-as párizsi világkiállításon való magyar részvétel is bizonyította, nem kerültek ki hazánkat sem. Talán meglepő módon, bár erre is nyilván megvan a magyarázat, Nagyvárad a fejlődés gyújtópontjába került, s ezt mutatják be a változásokat felsoroló sokszínű leírások. Közülük is leginkább Dutka Ákos, aki könyvének Az új század hajnalán című fejezetében érzékeltetni tudja, hogy a különböző egyre, bővülő és szaporodó gyárakban, bankokban halmozódó pénzvagyonyok eredményeként, milyen építkezési és modernizálódási hullám veszi kezdetét (új kőszínház, lakóépületek, csatornázás, a gázvilágításról, villanyvilágításra való áttérés, stb.), s hogy ezzel együtt hogyan hódít teret az említett „párizsi szellemiség”. - Még a megcsontosodott egyázi berkekbe is beszökik Prohászka szociális színezetű újító programja, a természettudományos gondolkodás kezd kibontakozni, az iskolákban is (ebből keletkezik az országos sajtóvita 1903-ban Somló Bódog jogfilozófiai tanár körül Ady nevezetes kiállításával) Az is az igazsághoz tartozik, hogy a sajtószabadság sincs elvileg korlátozva, a Fehér Dezső Nagyvárad Naplója például szabad tert biztosít Ady és mások, így Juhász Gyula bátor hangú írásainak. Fény és árnyék, a Bémer tér és a környező utcák esti divatkavalkádja, a városban állomásozó huszárezred tisztjeinek éjszakai duhajkodásai. (amilyenről ugyancsak Dutka ír hamisítatlan ferencjós-kás történetet, mikor „durrogni kezdenek a pezsgős üvegek” s megjelen a fiatalabb Eszterházy Debrecenből, s ha két Eszterházy összekerül, viszketni kezd a virtus az egész tiszti karban. Fanta kapitány betyáringre vetkőzik, melyet szerelmes asszonyok himeztek, s hajnaltájon ez a Fanta kapitány „egyetlen két tenyérrnyi márványasztalon” járja a csüddöngölőt. - Gyönyörű társaság, az ember lelke repes az örömtől, ez aztán a hadsereg! Jöhet a világháború! Mert azt is itt jósolja meg Ady Endre az egyik kávéházi teraszon 1914 június 28-án, éppen Váradon tarzókodva Jásziékkel, akik ott akkor alapítják meg a Radikális Pártot. Ady összeomlik a hír hallatán, hogy lelőtték a trónörökösöt: -. Akkor itt a világháború - mondja.. Persze ő a mulato-

zó hercegeket is másként írja meg, mint Dutka. A Vér városa című novellában a mulatozó fenséges herceg tisztecskének a pofájába vágatja a lebüdösztidózott vendéglőssel: - Bűdös fenséges úr! - De a fenséges úr ék háborúja azért elkezdődik). Az árnyékban pedig az éhezőknek ingyenételt osztó Róbert bácsikkal külvárosi nyomortanyák színezik ezeket a váradi éveket, A mezőgazdaságban is, ahol a nagybirtokrendszer falvakat sorvasztó, immár sztrájkokat is provokáló tespedtsége konzerválja általában a feudális maradványokkal terhelt társadalmi szerkezetet, gazdag bérlők és némely nagyurak, így például a Tiszák uradalmaiban jól szervezett, modern gazdaságok jönnek létre, igaz, a kisemmizett nincstelenek gátlástalan kizsákmányolása árán. (Sinka István Fekete bojtár című remekműve vérlázító tényeket közöl erről: hogyan töltik a telet és a téli éjszakákat 13-14 éves gyerekek már tüdőbajban is, mint az ő testvérbátyja, földél nélküli beállóknak, birkanyájak mellett éppen a Tiszák birtokán.)

Mindezeket csupán annak szemléltetésére, hogy némileg érzékeltetni lehessen Juhásznak és a hozzá hasonló gondolkodású, a kutúra és a szellemi tájékozottság azonos szintjén élő társainak helyzetét vegetáló tengődésben, albérleti lyukakban, egy téli-kabátra kevés havi fizetéssel, a jövő felől való teljes bizonytalanságban. Végül is Juhász Gyula váradi éveit bármennyire beragyogja is az emlékezés „rőt fénye”, a valóságban életkörülményeinek nyomasztó súlya terhelte, s ez határozta meg költészetének alaphangját. Lényegében ez mondható el a több szempontból hasonlíthatatlanul sikeresebb Ady 1908-1912 közötti éveiről is, attól kezdve, hogy megszűnt fizetéses állása a Budapesti Naplónál, s hogy magánélete és egzisztenciális helyzete addig nem rendeződött. Mindez természetesen összefüggésben van azzal a nagyobb, végeredményben történelmi válsággal, mely a századforduló progresszív mozgalmait és gondolkodóit meghatározó módon jellemezte, s kilátástalan helyzetben tartotta. Ennek motívumait az irodalomtörténet elég kimerítő módon feldolgozta. Juhász Gyula szempontjából mindennek azért van jelentősége, mert világosan megmutatkozik itt, hogy költői kibontakozásának felívelő szakaszát miként törte derékba a Váradon előbb ígéretes kezdetre bekövetkező kudarc, melynek lényegét - jóval később - abban foglalta össze, hogy: *„Telik-múlik az egy emberöltő / S én maradok a falusi költő”*.

Juhász olyan aktivitást mutat 1908 tavaszi hónapjaiban az iskolaévet lezáró júniusig (amikor mjint minden évben az iskolai szünetre hazautazik anyjához Szegedre), hogy áttekinteni sem könnyű akkori tevékenységét. Szinte hihetetlen, hogy mire képes a gimnázium segédtanári taposómalmában, ahol négy osztályban (az I/A 73-as létszámú) négy tantárgyat tanít, s a tanévről készült kimutatás szerint 1362 dolgozatot javít ki (a teljes iskolai évben általában közel 4000-et) miközben mint belső színházi tudósító rendszeresen írja színvonalas kritikáit, kiállításokról tudósításokat, tárcákat, riportokat aktuális témákról, tanügyi, várospolitikai kérdésekről (1908-ban 168-at), sőt kitűnő előadásokat tart - szabadon! - különböző művészeti kérdésekről. Bekapcsolódik A Holnap szervezésébe, Antal Sándor rábízva a versek gondozását. Ő kezdeményezi Babits meghívását, megkeresi Kosztolányit és Oláh Gábort is, de az ő meglehetősen önhitt hozzáállásukkal nem boldogul. Babits sokszori noszogatása is mintha bizonyos húzódozást jelezne (fényképet egyedül ő nem küldött az antológiába), pedig szereplése igencsak hasznára vált később.

Váradi tartózkodásának első négy hónapjában 19 verse jelenik meg, ebből 14 keletkezett itt. Első versét, az *Órák zenéjét* március 1-jén közli a Szabadságban. A vers a korábbi melankolikus hangulatot hordozza, az 1907-es versek mély letörtségeinek folytatásaként: *„/.../ ...Üvegharang alatt halkán lebeg / Monoton, ódon, fáradt mutatója. / .../ A dallam megtörik az üvegen. / Ő ez üveg a múlt bús hangfogója! / Ott virrasz benn napokon, éjeken / hunyt álmunk elnémult indulója /.../ Ó komor óra, rokonom nekem, / Percegő percek beteg siratója / Úgy békén kong komor csöndesen, / Fáradtan száll a múltba mutatója.”* -A bezártság, a lemondás, a múlton merengés, a kilátástalanság monoton, ódon, mélabús dallamával elmereng a ma „aranyport szítáló”, nótára serkentő „hunyt álmokon” az utolsó strófa halmozott alliterációival - az egyhagúság négy strófán át ismétlődő, páros sorokat átölelő keresztremeivel. A következők, a Pán, Az álmok gondolóján, az Aranykor, az Epilógus is a bánatos, lemondó hangulatot variálja, de már a vallásos témájú Lázár föltámadása meglepően bizakodó üzenetet is hordoz. Benne a korábbi, úgyszólván egyeduralmú melankóliát valami nem várt révület váltja fel, mámoros újjongás az élet”csodái előtt.

A FIATAL JUHÁSZ GYULA ÉS ADY ENDRE

*Lábam ,mely megrogyott a harcban,
A holt sziklából im kilép,
Szemem , amely lezárult lassan,
Köszönti a világ színét.
Ó mily csodákra bukkanok ma,
Ujjam tapint, ajkam beszél,
Mily szédtő sorsomnak sodra,
Az élet ó be nagy, be mély!
Világtenger színén hajósok
Vagyunk mi , boldog emberek,
Miénk a holnap, mit a sors hoz,
Mindennap új remény dereng!*

S a záró sor: „ S az élet végtelen, örök !”- önmagáért beszél. Minden bizonytalansággal (húsvétkor jelent meg), vallási kontextusa bensőséges, mámoros életszeretetről, árulkodik. Mutatja ezeknek a sikeres, élményekben bővelkedő napoknak bizakodó lelkiállapotát. Szorosan kapcsolódik ez a vers az április 5-én A Tábort hegyén címmel megjelent, többek által vitatott tartalmú vershez. Ez azért érdemel figyelmet - és némi kitérést -, mert szólhatunk Juhásznak Adyhoz fűződő viszonyáról. Csak utalás-képpen említjük meg, kapcsolatuk egy levélváltással kezdődött még 1905-ben, mikor Ady - július 30-án - azt válaszolta Juhásznak, hogy már régen ismeri őt, hiszen - írja - „ sokkal kevesebben vagyunk ... mintsem akaratlanul is észre ne vehetnők egymást „. Ehhez fűzi még: „ A lelkét meg tudom érezni”. Aztán arra biztatja, hogy „ a nagy intellektus bércein vágja magát a földhöz bátran „, mert „ nagy intellektussal porban fetregő gyermek lelkiállapotba hulló talentum: ez az igazi lírikus „. Ezt követően pedig még az év nyarán - feltehetően Juhász megkeresésére - mikor kötete kiadásához keresett támogatást, röviden kifejti, hogy ő maga is reménytelen helyzetben van: „ két kötet eladni való versével”, mivel „ a mi korúak közül ... teremtett lélek az országban versíró pénzt nem szerezhethet könyvével”. Azzal végzi, hogy „ tőlem kell megtudnia, milyen senkik vagyunk mi ebben az országban „. -Juhász később Kosztolányinak - nyilván Adyt szapuló soraira öntudatosan válaszol (Babitshez írt levelében Kosztolányi Adyt „ A modern irodalom trónusába ültetett üres pozórnek „ mondja, s ezt annak tulajdonítja, hogy „ a szintén modern szellemű fiatalember”, így pl. Juhász is, „ stréberségből az „ Ady kultuszát teremtik meg.) „ *Ne féltsen engem a nemes és álmodó Ady Endrétől, a magyar Verlaine-től*”. Majd Oláh Gábornak írja még Szegedről szeptemberben meglepően harcias hangon, nyilván a korábbi, Adyval történt levélváltásra utalva: „ A középkor bástyái ledőlnek, a pimasz butaság és buta pimaszság behúzza farkát a magyar ugaron is, ahogy Ady Endre barátom kifejezi”. Verset - Válasz Ady Endrének címen - 1908 március 7-én küld Érmindszentre egy február 27-i váradi találkozó után, mikor „ pezsgős éjszakai alkalommal „ Arany Jánosról vitatkozva ő és társai összezördülnek Adyval, aki sértődötten ott is hagyta őket. Az Adynak elküldött vers voltaképpen a megbékélés jegyében íródhatott, mert Ady február 29-én lapot küldött Juhásznak, melyben barátságáról biztosítja, remélve, hogy „ lármázásával „ nem bántotta meg. Egyébként Juhász a vers kéziratára dicsérő sorokat ír Adynak a Nyugat januári és februári számában megjelent A magyar Pimodán című - nagy horderejű - írására. : „ *Most olvastam el a M. P.-t. Ilyen vallomásokat még nem hallottam a Kárpátok alatt, de azokon túl se ! Mit mondjak ? Gyönyörű, - s'il vous plait „*

Mindezt azért is érdemes elmondani, mert kapcsolódik ahhoz a némi zavart okozó nézetkülönbségekhez, melyek A Tábort hegyén című vers körül keletkeztek. Ez a vers ugyanis - mondhatni - egy különös alkalom szülte. Előzményéről szól egy Emőd Tamásnak tulajdonított interjú, melyet Juhással készített az április 19-én megjelent Nagyváradi Napló számára. A költő itt vallásos érzéseiről, lelki életéről beszél, s felveti, hogy esetleg pap lesz. (Ne

feledjük, hogy alig két hónapja került a premontraiak közé a gimnáziumba. Nyilatkozata kedvező visszhangot válthatott ki, s talán arra is gondolkodhatott, hogy ezzel teljesítené anyja kívánságát, s megoldódnának egzisztenciális gondjai is.) „ Ami vallásos érzéseimet illeti - idézi a cikkből Diósszilágyi Ibolya -, életemben a csodás találkozások egész csapatára emlékszem, és volt néhány percem, amikor úgy éreztem, hogy színről-színre látom a Minden lényegét.” Felsorolja olvasmányáiból János evangéliumát, Kempis Tamás Imitatio-ját, Assiszi Szent Ferenc életét, s a korabeliek közül O. Wilde De profundis-át, Bourget Keresztény Zsoltárait. Szavai rávilágítanak ezidőtájt írt vallási fogantatású verseinek, így A Tábort hegyén címűnek is a fogantatására. Az említett zavar a vers körül ugyanis onnan ered, hogy A Tábort hegyén-t a nagyváradi Tavasz 1920 január 24-i száma Adynak szóló ajánlással újra közölte, s Rozsnyai Kálmán is közzétette az „Ady koszorúja „ című kiadványban Ady Endrének szóló ajánlással. Az első, április 5-én megjelent vershez, mint ezt a rendkívül gondos kritikai kiadás is mutatja, nem írt ajánlást a költő. (Érdekes, hogy Indig Ottó könyvében nem veszi figyelembe a pontos kritikai kiadás közlését, sem az eredeti lapbelit, s ő is ajánlasként említi a fenti szöveget.) Eltérések vannak a megjelenés időpontjai körül is, illetve akörül, hogy Ady Váradra érkezése befolyásolhatta-e a vers keletkezését. Ady a Magyar Művészet 1908 április 7-én megnyitott tárlatára érkezett a városba. A tárlaton szerepelt Czigány Dezső híres Ady portréja, mely a Vér és arany kötet számára készült 1907 őszén (s mely Lédák egyik párizsi szobáját is díszítette később), s Ady elsősorban ezt a portrét kívánta megnézni. Érkezésének időpontja nincs tisztázva. Egyik adat elsejét, a másik, Tabéry Géza visszaemlékezése 3-át jelzi, méghozzá „ egy szép napsütéses vasárnapot”, holott 3-a nem vasárnapra, hanem péntekre esett. Az eltérő időpontok valószínűtlenné teszik, hogy a vers Ady fogadására készült, hiszen Juhász - mint Diósszilágyi írja - nem tudhatott Ady érkezéséről s nem írhatta a „ napsütéses vasárnapot”, azaz 5-én sem, hiszen az 5-én jelent meg. Sokkal valószínűbbnek látszik, amit Diósszilágyi Ibolya aprólékos adatfeltárása is alátámaszt, hogy A Tábort hegyén nem Adynak, a „Mesternek” íródott, mint általában elfogadják, hanem az ekkor írt többi vershez hasonlóan egyszerűen akkori vallásos révületének ihletéséből született. Juhász Ady iránti csodálatát minden megnyilatkozásában tudósi hajlamú racionalizmusa irányította. Mint reá vonatkozó utalásaiból világosan kitűnik, a kezdettől fogva elismerte Ady költői nagyságát; Babitscsal levelezve vallja Babits elismerését, hogy „ Ady bizony kimagoslik közülünk két fejjel s később is a magyar irodalom legnagyobbjának (Arany mellett), világirodalmi nagyságnak nevezte. Ennek ellenére A Tábort hegyén -ből sugárzó imádat hangja semmiképpen sem fogható fel Ady, az ember iránti áhítatos rajongásának. Elég itt az egy hónappal korábbi, Válasz Ady Endrének című vers teljesen profán, hetyke, pajtási hangjára utalni, hogy lássuk azt az ég-föld közötti távolságot, ami a két vers között van. Csupán néhány strófát összevetve szemlélhető ez a különbség.:

*A Pimodán hotelben
Koccintsunk , cimbora,
Hadd részegítse lelkem
Dalaid színbora.
A Pimodán hotelben.
Hej azt aragyogóját,
De fáj ma itt az élet,
Átkozza fogadóját,
Ki balul idetévedt,
Hej azt a ragyogóját!
Csapláros, száz szál gyertyát
A pimodán hotelbe!
A magyar siralomház
Ragyogjon messze, messze,
Hej azt aragyogóját!*

Viszont amott, A Tábor hegyén - ben :

*Ez volt hegye az elragadtatásnak.
Nagy ,napsütéses, tömjénes vasárnap,
Ünnepe az életnek , a csodának.*

*Aranyos arccal fölnézett a mester,
Ruhája hónál tündöklőbb ezerszer,
Ó, ily fehér még nem volt eddig ember!*

*Nem szólt a Mester.A fény és a mámor
Elrebbent mirhaillatként arcáról
S lenézett a hegy napos magosából...*

*És lenn, ahola Golgota vet árnyat,
Látta a méla , néma olajfákat,
Hol nemsokára lelke holtrabágyad.*

Érdekes, hogy Juhász Adyhoz fűződő viszonyát az oly tüzetesen vizsgálódó irodalmár is, mint Király István, felületesen a Tóth Árpádéhoz hasonítja. Ezt írja, összemossa a két vers különbözőségét: „Az Újszövetség Tábor hegyi jelenetére emlékeztette pl. Juhász Gyulát a baráttal töltött 1908-as áprilisi váradi vasárnap (mint láttuk, semmiféle vasárnapról nem lehet szó), s mint Jézust a tanítványok, Mesterként emlegette őt Ady Endrének című versében is „Ez az utóbbi utalás igaz, ám figyelembe kell venni az utóbbi vers záró strófáját, ahol Juhász költői öntudata szólal meg; merőben elletmondva az alázatos hódolatnak, sőt, mintegy szeretetének olyan megvallása ez, hogy barátságára a „Mester” is büszke lehet:

*Mester, kit lelkem legszebben szeret,
Mert nem követ, nem kísér, nem tagad,
Mert maga tud maradni, mint magad !*

Más jellegű ez, mint Tóth Árpád alázatos, megható hódolata : „ Mint amaz ifjak hajtják szép térdöket a földig.”(Nem véletlenül született meg erre Karinthy kegyetlen persziflázsa !) Nem szabad Juhász jellembeli adottságaitól sem eltekinteni. Az ő szelíd, paposnak mondott külseje nem mindennapi jellemzőt takart. Sok példát szoktak felhozni arra, hogy Ady milyen jellemhibákat mutatott. Elég csak a Duk-duk affér maga által is szégyelt és megbánt esetére gondolni, de barátainak is sok csalódást okozó viselkedéséről is többen írtak, így pl. még az egyik leghívebb barát, Bölöni is. Kosztolányi jellembeli ingatagsága is közismert, sőt egészen kirívó eseteket is feljegyeztek (az u.n. Pardon cikkeket) .De a szigorúbb erkölcsű Babits is gúnyolódott Ady háta mögött - Kosztolányival levelezve -Ady Baudelaire fordításainak kifogásolhatóságán, s elítélték - igaz, még egyetemistaként - Ady „magyar ugar” kritikáját. Juhászról az ilyesmi elképzelhetetlen. Az ő hűsége és ragaszkodása barátaihoz mindenkiét felülmúlja. Nem tántorodott meg soha Ady melletti hűségében sem, jóllehet a Duk-duk affér idején , a holnaposokat ért nagy csalódás során elsősorban ő nyilvánított kritikus véleményt - írásokban is -Ady magatartásáról. Sőt személyesen is feltehetően ő egyedül - mondta meg véleményét a szemébe Adynak, amiért ez a legdurvább szavakkal illette, s amitől -Bölöni visszaemlékezése szerint - Juhász csaknem összeomlott. A hibáit hamar belátó Ady valószínűleg éppen Juhász egyenes jellemét felismerve békült meg vele, s tartotta meg a barátságot élete végéig.

Észmeihez való hűségében is a legkövetkezetesebb. Sem mint hazafi, sem mint a szociális igazságosság következetes szószólója soha nem ismert megalkuvást. Egyenes jellemében minden bizonnyal puritán kézműves elődeinek örökét hordozta, akiknél mindig „igen volt az igen és nem a nem „(Hegyi Beszéd).

Juhász Adyhoz való viszonyában költészetük hasonlóságait is érdemes vizsgálni, hiszen nem kétséges, hogy azok a , válaszok, melyek a két költő írásaiban a kor hatását visszhangozzák, náluk állanak egymáshoz a legközelebb. Ha csupán Juhász három és fél

évének és Ady 1908-1912 közötti korszakának vers-terméseit nézzük, a tematikus hasonlóságok - és persze eltérések -igen szembeszökőek. Ami egyértelmű :Ady költői programja eszmény Juhász számára is. Ady, a nagy felszabadító a modern törekvések harcos, nagy tekintélyű képviselője. „A még egyetemista Juhászt nyilván a benne is érlelődő ellenzéki-ség, a modern költői minták iránti érdeklődés szellemében ragadja meg Ady példája és költészete Könnyű elképzelni, hogy az olyan Ady írás, mint az Ismeretlen Korvin kódex margójára (később A magyar Pimpdán, a már említett esszé) - mely A magyar ugaron szellemiségének prózai mása - mennyire találkozik az újért, változásért sóvárgó fiatal Juhász érdeklődésével. Az Ady írás súlyos szavai - és vádjai - hogyan ragadnák magukkal ! „/.../ néhány fáraóé ez az ország ... szennyes állati életben tartják itt a milliákat, híd országunk hazudják magukat, pedig csak komp ország vagyunk kelet és nyugat között, nem kutúrállamban élünk, gondolatszenvedünk. Akik pedig „előreszaladtak-„ „ túlfejlődött magyar lélek”, realisan látják a szörnyű állapotokat, azok a vértanúságra kiválasztott magyarok - versbeli szavával - : a magyar messiások . Ez volt a program, amely mögé - a művészet, az irodalom hívó szavára - az ifjú Magyarország - Juhász, Babits, Móricz, Bartókék és a többiek az új művészeszmény jegyében felsorakoztak, s a XX. század Magyarországnak realista kritikáját elindították. Róluk írta Ady említett esszéjében „Tízezer ember előreszaladt, európaivá vált idegben, vérben, gondolatban, kínban, szomjúságban.. Egy, túlfejlődött embertípus termett itt, mely előtte fut a magyar társadalomnak száz esztendővel legalább.” Ezzel az Adyval kerül közvetlen kapcsolatba Váradon, s Ady örömmel fogadja a váradi barátok körében gyorsan otthonossá váló Juhászt hívei sorába.

Egyébként a Magyar Művészet április 7-i megnyitójáról írt ismertetése volt első nyilvános szereplése Váradon. Maga a kiállítás is fontos eseménye volt a városnak, mert korábban olyan nagyszabású anyaggal még sosem rendeztek kiállítást, s Juhásznak újságcikkével, majd a tárlatmegnyitóra készült, de az akkori matinén el nem hangzott művészeti tanulmányának későbbi(május végi) előadásával sikerült bizonyítania kiváló szakismeretét és elméleti felkészültségét.

Mint látható, szárnyakat adnak neki a lehetőségek, úgyszólván fáradhatatlan. Szereti az éjszakázást, társaival - sőt néha diákjaival -hajnalokig mulatozgat a később sokszor megénekelte kiskocsmákban a jökevű váradi éjszakai kiruccanások során ...

Juhász Gyula visszaemlékezésének tanúsága szerint is élete egyik legjelentősebb eseményének tartotta A Holnap antológiáinak és a Holnap Társaságnak létrejöttében való közreműködését. Szerencsés eset volt , hogy Váradra érkezése és a kezdeti tervezés időpontja éppen egybeesett. (Várady Zsigmond ezzel a tervvel köszöntötte a a Rimanóczy étteremben.) Ő maga ezt írja erről :”/.../ nemsokára csakugyan meglétt A Holnap, pénz nélkül, Budapest nélkül, a maga szakállára. Nem mondom, hogy én csináltam, de én is a bábák közt voltam...És ki meri mondani, hogy ... A Holnap értékei valaha is a tegnap értékévé válnak ? És ki meri mondani, hogy A Holnap nem adott új színt, új hangot a magyar versnek, és nem volt nyugtalanság, forrongás, élet és harcok kútfeje? „

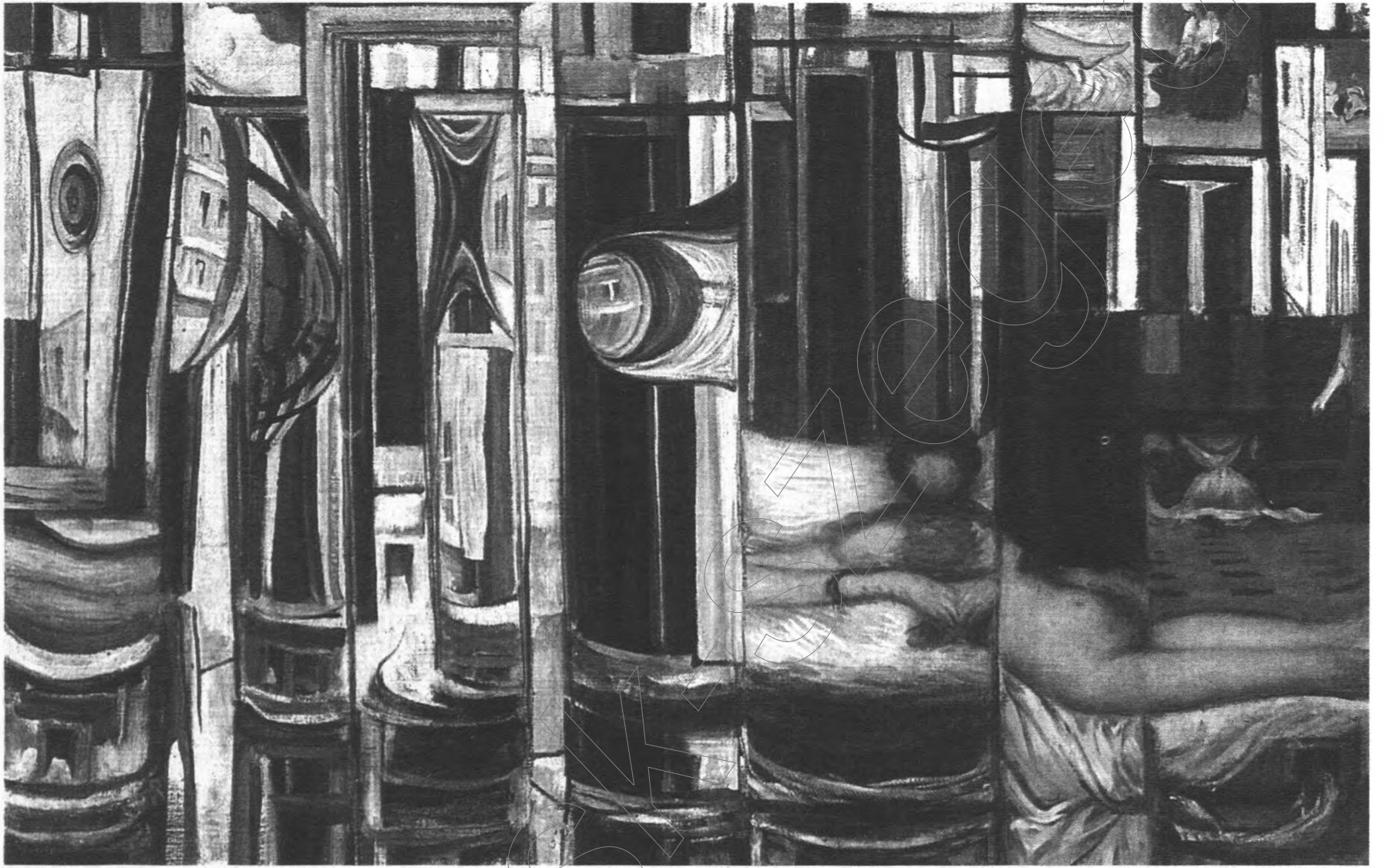
(Folytatás a következő számban)

Kovács Miklós

Műhely helyett kolónia

SZEGED KÉPZŐMŰVÉSZETE - III.

VINKLER LÁSZLÓ: TIZIAN-PARAFRÁZIS

A hatvanas évtizedben festők, szobrászok, építésszek, írók akkoriban fiatal nemzedéke telepedett le a városban. *Vinkler László, Erdélyi Mihály, Dorogi Imre, Dinnyés Ferenc, Kopasz Márta, Tápai Antal* ekkortájt kiteljesedő életműve már biztos alapokat teremtett a város képzőművészetében. *Szathmáry Gyöngyi* és *Tóth Sándor* a vásárhelyi műhelyből pártolt át a városias karakterű szegedi művészcsoporthoz. *Fontos Sándor* a közeli Üllés tanyavilágából költözött be a városba, *Hemmert János, Dénes János, Szűcs Árpád* és *Kovács Margit, Pintér József, Dér István, Zombori László, Veres Mihály, Papp György* és *Zoltánfy István* sorra jelentkezték munkásságuk önálló karakterét reprezentáló egyéni kiállításokkal, s az évtized végére már ők lettek a meghatározó alkotók a város képzőművészeti közéletében.

Ugyanekkor, a közeli Hódmezővásárhelyen a szegedi művészkolónia által képviselt európai orientációjú képzőművészettel szemben a realista törekvések, a plebejus szemléletű alföldi festészet államilag preferált műhelye alakult ki. A szegedi festők egy csoportja körében a vásárhelyiek törekvéseihez közelítő stílári kollektivitás bontakozott ki a hatvanas évtized derekán. A jellegzetes alföldi, paraszti tematikák szapora felbukkanása elsősorban a vaskos tehetségű *Dér István* alkotásaiban, *Zombori László, Magos Gyula, Cs. Pataj Mihály, Pintér József* és *Fontos Sándor* sajátos, egyéni hangoltságú műveiben jelent meg. A városias közegben mégis legfőképp a szerkesztő elvű, nagyvárosi karakterű konstruktív szemlélet és a markánsabb arcélű kolorisztikus expresszivitás uralkodott el. Az évtized végére már egyéni utakra tértek a város művészei, legfeljebb stílári megfontolásokból, kollegiális szolidaritásból alkottak laza szövetségeket.

Szeged képzőművészeti önállósodásának és megerősödését jelezte, hogy 1967-ben mód nyílt a szegedi

képzőművészek közös bemutatkozására a *Magyar Nemzeti Galériában*. A kiállítás megrendezésében a város festészeti, grafikai, szobrászati eredményeinek megbecsülését, a kialakuló művészkolónia szakmai elismerését lehet látnunk, inentől számított a város a hazai képzőművészetben számon tartott vidéki művészeti centrumok közé. A tárlaton jelentősebb kollekcióval mutatkozhatott be *Dér István, Dorogi Imre, Erdélyi Mihály, Fontos Sándor, Kopasz Márta, Cs. Pataj Mihály, Pintér József, Tápai Antal, Tóth Sándor, Vincze András, Vinkler László, Vlasics Károly* és *Zombori László*, kisebb kollekcióval volt képviselve a tárlaton *Dénes János, H. Dinnyés Éva, Hemmert János, T. Nagy Irén, Papp György, Sági József, Szabó Miklós, Szathmáry Gyöngyi, Szűcs Árpád, Veres Mihály* és az akkor frissen pályára került *Zoltánfy István*. Az érett mesterek által képviselt szemléleti irányok összeérlelődtek a frissen pályára került újabb generáció törekvéseivel. A festők ekkor még többségben voltak, de jelentős számban szobrászok, iparművészek, belsőépítésszek is letelepedtek a városban. Sokszínűvé és igen változatos lett a képzőművészet, a művészetpolitika fellazulása, az európai utazások lehetősége következtében bekövetkezhetett a friss művészeti törekvések óvatos honosítása. Ez azonban akkoriban nem volt kockázat nélkül. A *Vinkler László* köré csoportosuló fiatalok, zömmel egykori tanítványok, – *Kovács Margit, Veres Mihály, Szűcs Árpád*, illetve *Lehel István* – a modern európai képzőművészeti törekvések hazai átültetésére vállalkoztak. „*Spirál*” elnevezéssel avantgarde szellemű csoportkiállítást akartak rendezni 1971-ben. A hivatalos kultúrpolitika azonban nem engedélyezte a tárlatot.

Néhány alkotó munkássága konzekvens fejlődési pályán maradva új értékekkel gyarapította a város kép-

zőművészeti életét. *Zoltánfy István* egyedülálló képi-
ró-festészete mindenképpen ilyen, de mellette *Pataki*
Ferenc eruptív erejű, akkoriban erőteljesen expresszív
festői világa, *Novák András* gesztusfestészete a hazai
mezőnyben is képviselni tudta a városhoz kötődő
festészetet. Javult az alkotók egzisztenciális helyzete is,
a műtárgypiac addig soha nem tapasztalt fellendülést
ért el, határozott táblakép iránti vásárlói kereslet alakult
ki a lakótelepi lakásépítési dömping különös mellékha-
tásaként. Oldódni kezdett a képzőművészeti közélet
országhatárok közé zártsága is. Szeged, a szocialista
tábor országaiban kialakult testvérvárosi kapcsolatok
kereteiben főként Szabadka felé nyitott kapukat.

A szegedi szobrászok között is végbement egy
elhúzódnó a generációváltás a hetvenes évtizedben,
ekkortól számíthatjuk a szobrászok erőteljes sze-
repvállalását a város képzőművészetében, e műfajban
is meghozta gyümölcsét a szegedi képző műhelyek
tehetségnevelő munkája. *Kalmár Márton*, *Fritz*
Mihály, majd *Lapis András* képzőművészeti főiskolai
évek után a hetvenes évek elején tértek vissza városuk-
ba. *Szathmáry Gyöngyi*, *Tápai Antal*, *Tóth Sándor*
működése mellé ők hoztak friss szellemiséget a város
szobrászkörébe, illetve a pár évvel később a közeli
Hódmezővásárhelyről 1980-ban Szegedre költöző
szobrászházaspár, a szakmában akkorra már komoly
presztízst szerzett *Kligl Sándor* és *Tóth Valéria*. A he-
tvenes évek derekától folyamatosan nőtt a számuk,
kisebb létszámingadozással általában tíz-tizenkét szo-
brász működött egyidejűleg Szegeden, akik életkoruk
alapján mellesleg közeli generációk tagjai is voltak.

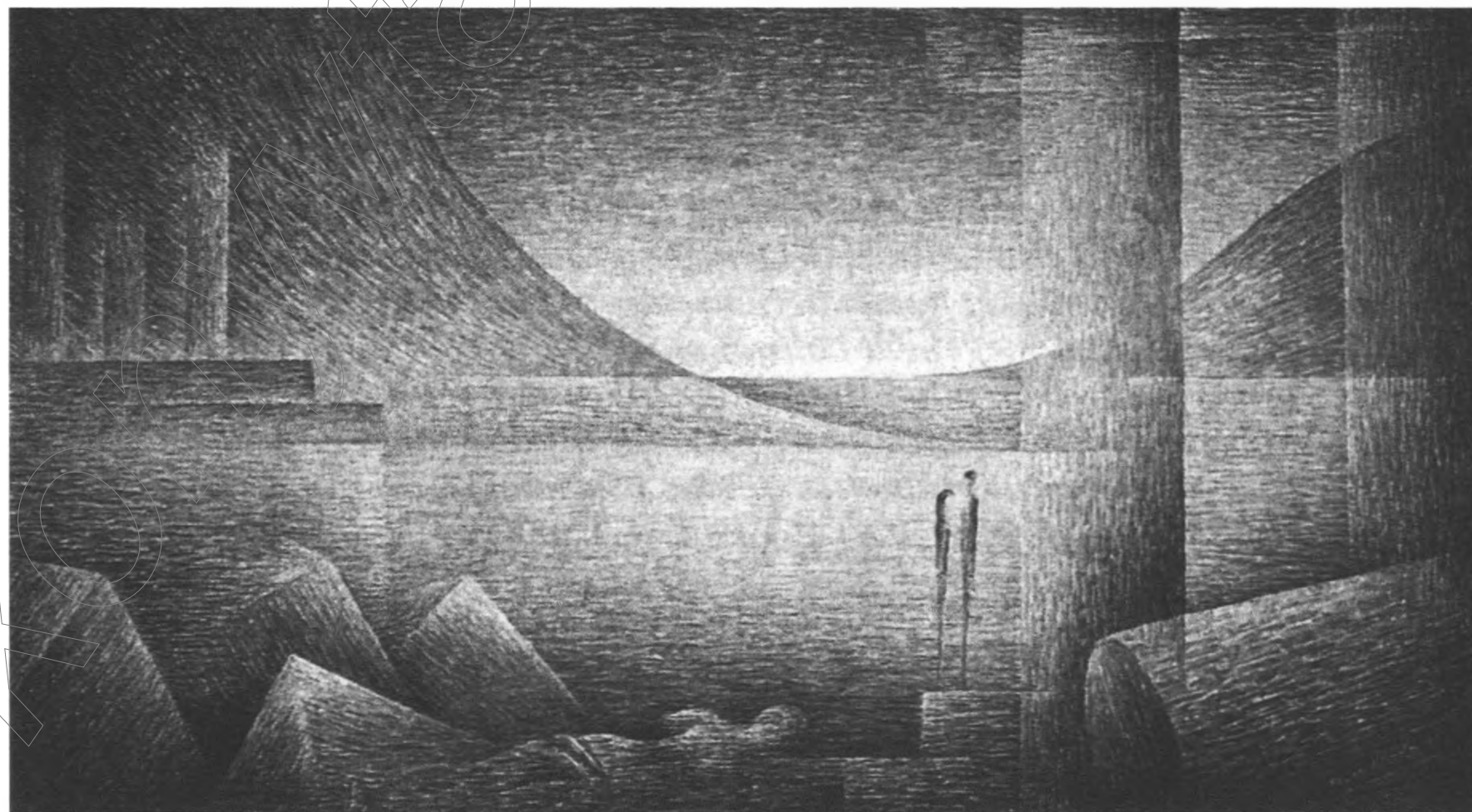
Tóth Sándor mellett a hetvenes évtizedben star-
toló ifjabb szobrász generáció tagjainak, *Fritz*
Mihálynak, *Lapis Andrásnak* is kínálta az érvényesü-
lés útját az *éremművészet*. Széleskörű kereslet mutat-
kozott az emlékérmek iránt, a szerzői érmek pedig
könnyen eljuttathatók voltak a külföldi sereg-
szemlékre. A nyolcvanas évtizedre olyan éremművé-
szeti műhely alakult ki Szegeden, amely országosan
sőt, nemzetközi viszonylatban is állta a versenyt. Sokat
lendített a szegediek piacképességén, hogy *Szabó*
Géza és *Józsa Gábor* ötvös mesterek felújították a a
szegedi éremverés hagyományát, később ebből fejlő-
dött ki a korszerű *Szabó-Éremverde*.

A nyolcvanas évtized derekától pedig már újabb
szegedi szobrászgeneráció kezdte meg működését,
akik pályájukat részben már az 1989-es rendszerváltást
követő időszakban teljesítették ki. (*Bánvölgyi László*,

Bartha András, *Balogh Sándor*, *Beliczay Mária*, *Füz*
Veronika, *Józsa Gábor*, *makk József*, *Popovics Lőrinc*)
Ebben az időszakban már megmutatkozott a városhoz
kötődő szobrászok működésében jellemző határozott
realista ábrázolási hagyomány, amelyben erősen érvé-
nyesült egy helyi gyökerű városias ízlésvilág. A Móra
Ferenc Múzeumban 1986-ban az 1967-es tárlathoz
hasonló, teljességre törekvő nagyszabású kiállítás kere-
tében került sor a szegedi képzőművész-kolónia művé-
szeti eredményeinek bemutatására. Ez a tárlat igazolta,
hogy a hetvenes és a nyolcvanas évtized jelentős átren-
deződést hozott a képzőművészeti műfajok városi
jelenlétében, korszakunk utolsó két évtizedében szin-
te minden fontosabb képzőművészeti műfaj meggyö-
kerezett. A városban igen fejlett fotós élet bontakozott
ki. Komoly erővel gyarapodott a grafikusok tábora is,
akikhez a Vajdaságból ide költöző *Benes József* csatla-
kozott. A két háború között működő, haladó szellemű
szegedi grafikusok hagyatéka folytatásra talált *Kopasz*
Márta, valamint a grafikai kifejezés felé forduló
Vinkler László és *Pataki Ferenc*, *László Anna* tevé-
kenysége nyomán *Kass János* (Szeged, 1927. december
26. –) szegedi szerepvállalása, a *Kass-galéria* megnyitá-
sa új távlatokat nyitott a szegedi képzőművészeti közélet-
ben is. A nyolcvanas évek derekán Szegedet választ-
totta a város színházi életéhez sok szállal kötődő *Varga*
Mátyás Kossuth-díjas grafikus, díszlettervező is. Szeged
újabb grafikai periódusa kezdődött, amihez néhány
helyi művész, az akkor pályáját kezdő *Papp György* és
Veres Mihály működése is számottevően hozzájárult.
Papp tussal létrehozott, sebes hajlékonyságú vonalak-
kal, majd hamarosan a megtalált újabb technikával,
készült linómetszeteivel vívott ki egyre nagyobb elis-
mertséget. Ekkortájt kötelezte el magát a népművészet
képi világával, amelyben a bartóki utat követve egy
sajátos karakterű grafikai kultúrát alakított ki. *Pölös*
Endre, *Tildy Katalin* az alkalmazott grafikai terület fel-
lendítésébe fogott, köreikbe tartozó tanítványaikkal.

Annak ellenére, hogy Szeged kézműves kultúrájáb-
an nem voltak meg a kedvező feltételek a műhelyé-
szerveződésnek, – mint ahogyan a közeli Hódme-
zővásárhelyen kialakult ilyen, az ottani majolika iparra,
kerámiagyártásra alapozódva – ez a város építész ter-
vező irodáival, képzőművészeti oktatást nyújtó közép
és felső iskoláival volt képes a hosszabb-rövidebb ideig
itt működő keramikusok, textilesek, belsőépítészek
befogadására.

Tóth Attila

SZŰCS ÁRPÁD: OSZLOPOK

A város teátruma

KIS SZEGEDI SZÍNHÁZTÖRTÉNET - I.

KELEMEN LÁSZLÓ

Iskolai színjátszók húzták be Theszpisz szekerét Szegedre is, a hivatásos színészek csak Kelemen Lászlóval érkeztek. 1719. május 21-én kelt III. Károly szabadalomlevele, amely színházak építésére ad engedélyt; az első tölgy- és fenyőgerendából eszkábált teátrumot 1735. augusztus 1-jén avatták föl, latin nyelvű beszéddel. Az első színelőadást Péchy Domokos tanár, drámaszerző neve jegyzi 1723-ból, s az első magyar nyelven született mű, amit Szegeden bemutattak, Perczel Imre tanár urat dicséri. „Nevelési iránydarabjának” címe: Adakozó öregekről és fősvény ifjúságról; 1757-ből való. A helyi iskolai színjátszásban tette próbára tehetségét Dugonics András is, darabjait, a Bátori Máriát, Kun Lászlót és másokat, később Kelemenék vitték sikerre. A századforduló évtizedeiben német társulatok fordulnak meg a városban rendszeresen. Kelemen Lászlóék 1800 tavaszán futnak be. Három évvel később Vedres István invitálja Wesselényi Miklós kolozsvári társulatát, amely akkora sikert arat, hogy a csapat fele itt is marad, ingyen kapnak szállást, fűtést. 1806. október 8-án indul az első teljes évad. A század első évtizedeiben egyre népszerűbb Szegeden a színjátszás: neves társulatok, olyan egyéniségek lépnek föl mint Déryné, Egressy Gábor. 1842-ben a belvárosi kaszinó vendéglőse épít nyári kioszkot, hogy valamelyest enyhítse az állandó játékhely egyre kínzóbb hiányát.

AZ ELSŐ ARANYKOR

1848. március 15. híre két nappal később ér ide a fővárosból: este Szigligeti Szökött katonája megy, az előadást megszakítják, helyi költő Osztróyszky József szavalja el a maga „Talpra magyarját”. Ősszel a Latabár-dinasztia őse, Endre érkezik társulatával, 49 februárjában pedig Havi Mihály ér vissza nyugati turnéjáról. Nyári fabódét eszkábálnak részvényekből, ahol július végétől játszanak, zsúfolt házakkal. Nem sokáig: augusztusban távozni kényszerül Szegedről a kormány, a katonaság. Világos után a színművészetre is más feladatok várnak: őrizni a lángot, a szabadság eszméjét. Latabár Endréék vendégjátékától ocsudik a város, aztán Hetényi Mihály száll szembe színészeivel az önkényúr Bonyhádi-Perczel megyefőnökkel: Ferenc József születésnapját nem az elrendelt díszelőadással, hanem a Hűség próbája című Kisfaludyművel tették emlékezetessé, miközben „az egész nézőtér fütyült, zajongott, tüntetett”. Évekig száműzetett persze a magyar színikultúra Szegedről, mire Latabár Endre megint bekopogtathatott. 1854-ben a rókusi Hét pacsirta vendéglő kertjében épül újjá a színpad, föld nélkül, két nagy karzattal, s két esztendőre rá, 1856. május 30-án megnyílik az első önálló színház a műegylet telkén, a mai Hági helyén, felhasználva a Szeged-Pest vasútépítkezésből kimaradt anyagokat. Fából készült ez is, tetőzet csak 58 öszére került a nézőtérre, minden esetre sok híresség játszott benne, három évtizeden át. A szegedi színháztörténet első igazi aranykora vir-

radt föl nemsokára, hogy a budai népszínház alapítója, Molnár György rendezett látványos, hazafias bevonulást 1860-ban, s kezdte meg előadássorozatát a Bánk bánnal. Molnár idejében újra politikai terepasztallá változott a színház, a publikum tüntetően díszmagyarba öltözött. 1861. márciusa után sűrűn váltották egymást az igazgatók, mert hiába szereztek koncessziót, s nyerték el a város engedélyét, további szerződést kellett kötniök a játékhelyek gazdáival, ami igencsak kedvüket szegte. Sok magyar és német társulat próbált ekkortájt szerencsét Szegeden. Előadtak operákat is (a temesváriak, majd Fellinusék), általában azonban komoly anyagi gondokkal küszködtek, így képtelenek voltak tartósan megkapaszkodni. A kiegyezést követően Kocsisovszky -, majd Aradi Gerő igazgatásával stagnál a színház, műsorpolitikája kimerül a könnyű szórakoztatásban, oda a honfiúi lelkesedés. Valamelyes élénkület a kereskedelem, az ipar fejlődése hoz a hetvenes években: 1878-ban Színügy Egylet alakul, a későbbi színügyi bizottság boldog őse, s ebben az esztendőben játszik itt először Jászai Mari. A modern idők szegedi szabadtéri színházkultuszának is ide nyúlnak vissza a gyökerei. Alkalmi társulatok tartanak nyári kurzusokat, de mind erőtejesebben hallik egy komoly, állandó közsínház igénye - ám ehhez a döntő inspirációt végülis természeti katasztrófa, az 1879-es nagy árvíz, illetve a nyomában serkent újjászületés adta.

FÖLAVATTÁK, LEÉGGETT

„Községi pénzen felépítendő színház” tervezésére a jeles bécsiak, Helmer és Fellner kaptak megbízást, építésére pedig a szegedi Jiraszek-Krausz cég,

a Tisza-part és a törvényszéki palota közötti területre. Költségei 440 ezer forintba rúgtak, s olyan megállapodás született, hogy a város adja az épüle-

tet meg a légfűtést, hozzájárul a légszuszvillagítás-hoz, viseli a karbantartás, biztosítás költségeit, státusba vesz gépészt, házmestert, használatba engedi a felszereléseket, díszleteket – ezzel szemben a mindenkori igazgató, akit nyilvános pályázat útján választanak három évre (a terminus később, 1904-től, hat évre emelkedett), vállalja az összes többi költséget. A nézőteret 1800 személyre alakították ki, s impozáns díszítéséről is gondoskodtak az aranyozással, a dekoratív csillárral, étteremmel, freskókkal. 1883. október 14-én Ferenc József jelenlétében tartották az avatóünnepséget, Szabados János kultúr tanácsnok ez alkalomra írt költeményét (Szeged ünnepén) Nagy Ibolyka és Hunyadi Margit szavalta el, Pósa Lajos monológját Lánczy Ilka, de színre került Dóczy Lajos friss darabjának, az Utolsó szerelemnek jelenete és több királyt dicsőítő némajáték is, amint az akkoriban szokott volt lenni.

A pompázatos nyitányt követően ajzott érdeklődéssel várta a lakosság, miként siet megfelelni a fokozott igényeknek az a Nagy Vince, aki hosszas viták után elsőként nyerte el az igazgatói széket. A pesti Népszínház ifjú rendezője nagy elánal látott munkához. Jeles társulatot verbuvált Hunyadi Margittal, Lánczy Ilkával, Somló Sándorral, Vadnay Vilmával és másokkal, a 30 fős művészgardát 40 tagú kórus és 20 tagú zenekar egészítette ki, mindösszesen 180-an voltak. Divatos francia (Sardou, Dumas, Scribe) és magyar szerzők (Csiky Gergely, Berczik Ádám, Tóth Kálmán) darabjai kerültek színpadra az elmaradhatatlan népszínművek (Piros bugyellár, A falu rossza) mellé, de nem hiányzott a külföldi és hazai klasszikusokból Shakespeare, Schiller, Molière vagy Vörösmarty Csongor és Tündéje, Katona Bánk bánja sem. Nota bene, sorjáltak az operettek sőt, maradt energia helyi szerzőre is, Somló Sándorra (Sirius). A gigászi repertoárt persze csak sietősen összehozott bemutatókkal lehetett ilyen iramban építeni, minek következtében egyre több

kritika illette az előadásokat. A közönség elmaradott, finnyáskodva vagy epésen kezdte észrevételezni a színészek felületességét, a rossz világítást, az étteremből átszivárgó ételszagot. S hiába aratott sikert az új épület első operapremierjén Offenbach műve, a Hoffmann meséi, vagy Ditrói Mór főrendező tömegeket mozgó, látványos beállításában Az ember tragédiája (Ádám: Somló Sándor, Éva: Hunyadi Margit, Lucifer: Bokody Antal) – a bevételeket messze túlépték a kiadások. Már-már krízisről beszéltek a városban, mikor 1885. április 22-én kigyulladt a színház. A lángok messze világítottak, a zsinórpádláson támadt tűz pillanatok alatt beborította a színpadot, a vasfüggöny rázuhant a nézőterre, csődöt mondott a vízvezeték, nem tudtak oltani. Kopasz falak maradtak csupán.

Szerencse a szerencsétlenségben: fizetett a biztosító. A Jiraszek-Krausz cégnek viszont stabilabbá, biztosabbá kellett tennie az épületet, új vízvezeték- és fűtési rendszerrel, valamint szolidabb, bár így is nagy kapacitású, 1500 személyes nézőterrel, bővebb orchesterrel. És csodák csodájára, már 1886. október 2-án, másfél évvel a katasztrófa után, ismét avatóünnepségre szól a meghívó. Ezúttal az Aranyemberből, Szigligeti népszínművéből: A csikósból, valamint A koldusdiák című Millöcker-operettből mutatnak be egy-egy felvonást, miután elhangzik Csiky Gergely prológja, Kéler Béla ünnepi nyitánya. Megint küldöttségeket fogad a város, bár most nem a király jön, csak Tisza Kálmán. Thália újjávarázsolt szentélyében az első bérlőnek, Aradi Gerőnek, alkalmazkodnia illenék a megváltozott akusztikai, szcenikai és világítási viszonyokhoz, ám az új játéktípus kialakítása várat magára. Érti a hiányt a város tanácsa, ezért – 1889-től új igazgatót szerződtet, Makó Lajos személyében. Kiváló szakember, Párizst is megjárta, nyitott szemű rendező, aki ezt követően még két ciklusra vállalja Szegedet – színház történetünkben kétségtelenül új fejezet kezdődött vele. Nem

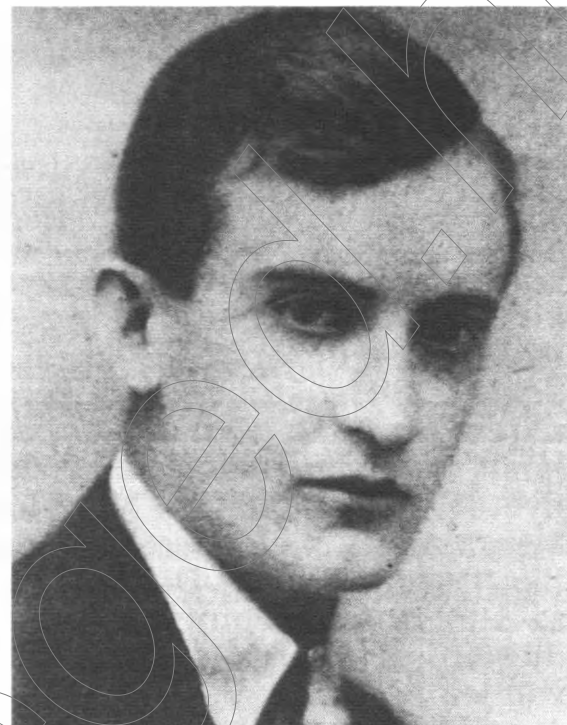

MAKÓ LAJOS

SZIKLAI JENŐ

VASZY VIKTOR

véletlenül került szobra 1910-ben a bejárattal szembeni földszinti előcsarnokba (immár az új épületben Vaszy Viktor mellszobra mellé). Első periódusának műsorpolitikáját francia hatások jellemezték, de játszott Shakespeare-t, Molière-t, Ibsent is, sőt olyan operákat, mint a Trubadur, Traviata, Parasztbecsület. Mindazonáltal a színházaknak inkább a biztosabb megélhetést garantáló egész évi foglalkoztatások kedveztek, ezért Makó után a következő ciklust a nyári játszási lehetősé-

gek ígéretével nyerte el Somogyi Károly. Nem hosszú időre. A századforduló előtt ismét Makó Lajost látjuk az igazgatói székben, aki ezúttal négy esztendő telt itt, s hol a drámai részleget, hol a zenést fejleszti, általában pedig gyakran hív vendégművészeket. A századfordulóra vidéki igazgató-sztár, Krecsányi Ignác telepszik a városba. Látványos bemutatókkal, ifjúsági és más kedvezményes előadásokkal, vasárnaponként népszínházokkal tartja ébren az érdeklődést.

SZÍNIGAZGATÓK KORA

Nagy nevek fémjelzik ekkoriban is a helyi színház kultúráját. Beregi Oszkár, Tóvölgyi Margit, az énekes Anday Blanka vendégeskedik; a fővárosi Nemzeti vagy a Vígszínház érdekesebb premierjei pár héten belül lejutnak. Az 1901. nyarán Fiumében turnézó társulat Gárdonyi népszínházjával, a borral is visszhangos sikert arat. A huszadik század első igazgatócseréje Janovics Jenőnek kedvez - kissé jelképesen, mivel Kolozsvárra távozik majd, az ottani művészeti életet lendíti föl (Kolozsvár színház kultúrája a II. világháború után köztudomásúan alaposan „besegített” a szegedi színház újjászületésébe). Janovics működését mi sem jellemzi hívebben, első szezonjának 309 előadásából 131-et magyar írók darabjainak szentel. Bemutat helyi szerzőket (Terecsényi Gyula, Liptai Imre, a cigányprímás népszínházíró Dankó Pista), bátran előveszi Maeterlinck Mona Vannáját, Gorkij Éjjeli menedékhelyét, a város szülöttének, Huszka Jenőnek friss sikere, a Bob herceg, Szegeden sem téveszti hatását. Amikor 1905-ben harmadszor veszi át a színházat Makó Lajos, már hat évadra kötik a szerződést - ám a sors kegyetlen játéka, hogy a kitűnő szakember ezzel a lehetőséggel sajnos nem élhetett: 1908-ban váratlanul meghalt. A stafétabotot „formálisan” a neje, gyakorlatilag a veje, Almássy Endre vette át, aki 1911-től de jure is elfoglalhatta az igazgatói széket. Az 1910/11-es szezon újra a látványos vendégjátékoké. Fedák Sári, Ódry Árpád, Rátkay Márton, Hegedűs Gyula neve a legjobb ajánlólevél. Almássy drámapályázattal próbálkozik a honi színházvilágot megpezdítésére - minthogy a korábbi hasonló akcióra 91 pályamű érkezett -, ezúttal azonban nincs eredmény. Akad viszont nem is egy helyi színház történeti jelentőségű bemutató. 1913. február 28-án sikerül becsalogatni a rivaldafénybe Tömörkény Istvánt: Barlanglakók című egyfelvonásosa első sorban friss hangütésével vívja ki a szakma általá-

nos elismerését, de ez idő tájt kerül közönség elé az Atalanta, Juhász Gyula alkotása, valamint az első „szegedi” opera, A falusi bányász, Király Kőnig Péter kompozíciója. Gyulán vendégszerepel a színház, amikor megkapják a mozgósítási parancsot 1914. július 25-én. Almássy a csőd szélén áll, bejelenti a konzorciumot (a tagok állandó fizetés helyett részesedést kapnak a bevételből), mivel azonban 1915-ben majd minden férfi bevonul a társulathoz, csak vendégszereplésekkel lehet biztosítani a túlélést. Nehéz idők járnak, a nézők bűfelejtőnek vásárolják a jegyeket, és meglepően sokan: van mit felejtetni.

Az 1918. októberében létrehozott Nemzeti Tanácsot gyorsan követi a Szegedi Színház Tanács, amit november 7-én alakítanak meg, sőt itteni javaslatra szervezik meg az Országos Vidéki Színház Tanácsot is. Almássyt lemondatták, 1919. április 8-án rendkívüli társulati ülésen jelentik be, három tagú direktórium veszi át a színház vezetését: Juhász Gyula, Ocskay Kornél, Baróthy József. A Tanácsköztársaság egyébként is rövidre szabott „lélegzétvétele” Szegeden - az ismert történelmi események miatt - még szerényebb esélyt kapott; mindössze egyetlen hónapot. Olcsó jegyek, munkáselőadások, hangversenyek - prologusként Juhász, Móra, Csányi Mátyás eligazító ismertetőivel. Színre vitték Heyermans proletárdramáját, a Reményt, Szomory historikus darabját, a II. Józsefet; bemutatták a Szentivánéji álmot, s a Barlanglakók mellé Turgenyev-színház, a Kegelemkenyér költözött föl a szegedi deszkákra. A bemasírozó francia csapatok azonban szertefoszlatták a kezdeményeket. Megint Almássy az igazgató, s hiába lépnek sztrájkba a színészek, immár semmi sem drága, elbocsátják az egész társulatot. Igaz, hamarosan mehet Almássy is. Utódának, Palágyi Lajosnak három évadja valóságos kötélta: megfelelni a közönség, a hivatal és

a kritika elvárásainak. Ráadásul éreztették vele, hogy a Tanácsköztársaság idején tanúsított miskolci magatartása miatt „nemzeti szempontból” gyanús, fokozott ellenőrzést kapott hát. Állandóan szemére vetették, hogy elhanyagolja az operát, pedig színre került ritkaság is, Halévy: A zsidónő, és persze ment Verdi, Rossini; a helyi énekeseket nemigen taksálták sokra, ha meg vendégművészt hívtak, az sem tetszett. A prózától igényesebb választékot kértek számon, a nemzeti- és a világirodalom remekeit, ám hiába tűzték műsorra az Armány és szerelmet, a Csongor és Tündét – vagy a rendezést vagy a színészi játékot, leginkább azonban mindkettőt kifogásolták. A háború utáni dezillúziós idők tipikus tüneteként merült válságba a szegedi színikultúra; a közönség távolmaradásáért még a cirkuszt és a mozit is felelőssé tették. Így aztán olyan naív intézkedéseket hoztak, hogy például betiltották a filmrevüket. Amikor pedig az egyetem megnyitására összpontosított a város, még azt is rebesgették, legjobb lenne eladni a színházat. „A vidéki színházak nemigen teljesíthetik kultúrhívataukat – írta a Szeged című lap 1922-ben –, ha olyan anyagi terheket rónak rájuk, amiket elviselni nem képesek.” Azért negyedszázad után megint bemutatják Erkel operáját, a Hunyadi Lászlót, melynek egyik érdekessége, hogy Mátyás szerepét Patkós Irma éneklé, s három estén Szegeden játszik Darvas Lili. Miután Palágyi elment színésznek Pestre, Andor Zsigmond nyerte el a színházat – s mindjárt drámapályázatot hirdetett, de eredmény ezúttal sem született. Andor előzően karmesterként tevékenykedett, így nem véletlen, ha első sikerét Gounod Faustjával aratta. Általában sokat áldozott az operakultúrára – aminek hiányaért

annyit ostromozták elődjét –, saját költségén bővítette az orchestert, felemelte a zenekar létszámát, leszállította a helyárakat. Ő vezényelte először Szegeden Erkel Bánk bánját, melynek címszerepébe visszatért Ocskay Kornél. Állandó vendég Székelyhidi Ferenc, Németh Mária, Basilidesz Mária, s hazánkban itt rendeznek első bemutatót Mascagni 1923-ban komponált A kis Marat című operájának. Sikerült színvonalas prózatársulatot is verbuválni, a Shakespeare ciklusban most látja először a publikum A vihart, de eljátsszák a Peer Gyntöt, Pirandello Hat szerep keres egy szerzőt című darabját, újra műsorra tűzik Lengyel Menyhért Tájfúját, sőt vissza-visszatér a színházba Juhász Gyula: emlékbeszédet mond Puccini halálhírére, de darabot is ad, a Szegedi interieur-t, amit Móra Csőzfogadásával együtt mutatnak be. Ugyancsak helyi szerzők népszínműve az Ugarimadás, dr. Szalay Józsefé és a már évtizede halott Cserzy Mihályé. Már Faragó Ödön az igazgató, hogy a Leányvásárban először lép a szegedi deszkákra egy Páger Antal nevű táncoskomikus, 1926. októberében. A kritika szóvá teszi, hogy rendre ugyanazokat az operákat játsszák, mire jön a frissítés, s akkor ismerkedik meg a publikum Smetanával, Az eladott menyasszonnyal. Az operettekben Patkós Irma és Páger Antal a sztár, a prózában Rostand A sasfiók valamint Molnár Ferenc Játék a kastélyban című darabja hoz vérátömlesztést. Időközben a színház anyagi helyzete egyre romlik. A színészek fellázadnak a gázsik tervezett csökkentése ellen – Faragó visszaadja a koncesszióját, s bár egyelőre marad, fizetését állandósítják, a színház átkerül a tanácshoz, házikezelésbe. Szegeden lezárul a „színházigazgatók kora”.

HÁZIKEZELÉS

Visszacsalogatni a közönséget ezúttal is operettekkel, vígjátékokkal próbálják. Ezen közben színre kerül a szegedi egyetem nyelvészprofesszorának, Mészöly Gedeonnak társadalmi viszonyokat, társa-

sági szokásokat csipkedő Tótágas című komédiája, ami már-már botrányszagúan csigázza föl a kedélyeket, hamarosan leveszik hát a műsorról. A házikezelés nem igen váltja be a hozzáfűzött reménye-

KIRÁLY SÁNDOR, GYURKOVICS MÁRIA, PALLÓ IMRE ÉS FRICSAY FERENC EGY SZEGEDI RIGOLETTO ELŐADÁSON

ket, sem művészileg, sem anyagilag. Ráadásul változatlanul megoldatlan a színészek nyári foglalkoztatása, nota bene ez idő tájt publikálja Hont Ferenc nevezetes cikkét a szabadtéri játékokról, mint a nyári tömegszínház lehetőségéről, a francia Gemier példájára. Nyárra Alapi Nándornak, az Országos Kamara Színház igazgatójának adják bérbe a színházat, s ő bátran újít. Veretes irodalmi programot hoz a Hamlettel, Vadkacsával, Tartuffel; de bemutat Gorkijt, Shaw-t, Kisfaludyt, Gárdonyit, sőt színre kerül A pirosruhás hölgy is, Schöpflin Aladártól - mindössze két hónap leforgása alatt. Tarnay Ernő művészeti igazgató mellett a gazdasági ügyeket intendáns, Fodor Jenő tanácsi tisztviselő intézi a házikezelés első teljes szezonjában, amikor 30 prózát mutattak be 132 előadásban, 8 operát 29 alkalommal, 28 operettet 220 előadásban, valamint népszínművet, mesejátékot, kabarét párszor. Egyetlen eredeti bemutató mellett 29 premiert és 39 felújítást regisztráltak. Patinás társulat futott össze Szegeden. Mindjárt az évadnyitón, Jókai Új földesurában, sikerrel mutatkozott be Jávor Pál, de itt van Bilicsi Tivadar, Neményi Lili, Földényi László, Herczeg Vilmos, Rajz János, Tolnai Andor is. És látja a publikum Hauptmann Henschel fuvarosát, Klabund Krétakörét, az Othellót, a Romeo és Júliát, Molnár Liliomját (Págerral). Operában megpróbálkoznak a Tannhäuserrel, ám a bukás megint felszínre hozza a régi dilemmát, ez a műfaj megfelelő erő nélkül kudarcra ítéltetett. Márpedig ha erős prózai társulat van, operára nem futja, illetőleg fordítva. A házikezelés periódusának megítélése meglehetősen ellentmondásos. Sok bírálat érte a prózai tagozatot is, noha további olyan művészek játszottak itt ebben az időszakban, mint Ajtay Andor, Kiss Manyi, Dayka Margit, Kovács Károly, Peéry Piri, s kezdte meg rendezői működését Németh Antal -

KÁLMÁN ÉS LEHÁR

Ismét igazgatói szerződéstervezetet dolgoznak ki, visszatér a régi formula, melynek első kedvezményezettje Görög Sándor, aki a csekély szubvenció miatt ismeretlen erőkből szervezi meg társulatát. Lezajlik 1931. június 13-án a Templom-téren Szeged első „szabadtéri játéka”, Voinovich Géza Magyar Passiójával, a Nemzeti Színház előadásában, Hevesi Sándor rendezésében - József főherceg és Klebelsberg Kuno kultuszminiszter jelenlétében. A Játékok nagy propagátora, Hont Ferenc a kőszínházban „vigasztalódott”; rendezésében (Táray főszereplésével) a Tanner John házasságát fogadta elismerő kritika: „Újabb hidat épített a nyugat művészete felé”. Ő rendezte Berczeli A. Károly új darabját, A lángészt is, ahol díszlettervezője az a Buday György, akivel majd az 1933-as szabadtéri Tragédiával indítják Szeged sorozatos nyári fesztiválszínházát. Átkerül a határon az első szovjet-orosz mű, Katajevától A kör négyszögesítése, mely éppoly szép sikert arat, mint A torockói menyasszony, Kiss Manyival. Az Operaház mindössze négy föllépést vállalt Szegeden, de így is élvezhette a közönség Walter Rózsi, Svéd Sándor és Székely Mihály művészetét a Turandotban, Ferencsik János karmester irányítását Massenet Manonjában, sőt találkozhatott Dohnányi Ernő kisoperájával, A tenorral is. Ibsen Peerjét és A makrancos hölgy Petrucchióját Kiss Ferenc alakította, ismét vendégeskedett Bajor Gizi, Rózsahegyi Kálmán, elbúcsúzott Kiss Manyi és Ajtay Andor - egyszóval volt „mozgás”, miközben nyárra az igazgató fizetésképtelenséget jelentett be. Megint konzorciumhoz folyamodtak, persze csak átmeneti-

valamennyiök pályája ezt követően ívelt föl a fővárosban. Bemutatták Az ember tragédiáját, szerzői ciklust szerveztek Molnár Ferencnek, posthumus ősbemutató volt Kacsóh Dorottya, amit Pestre is elvittek, Sziklay Jenő rendezésében, s láthatta a közönség Hebbel Mária Magdolnáját, Gárdonyitól az Ida regényét, aztán a Revizort, a Pathelin mestert, Berczeli Anzelm Károlytól az Isteni színjátékot (Németh Antal rendezésében), operában pedig a Sába királynőjét. És 1930. február 5-én először Szegeden a Fideliót, jóllehet már elengedték az operarészleget, így a fővárosi Operaházzal állapodtak meg vendégszínházokra. Hogy pártállásra és vállalásra való tekintettel kapta meg Kürthy György az igazgatói széket, abban már a politika alakulása is közrejátszott. Strindberg Haláltáncában Somlay Artúrnak tapsolnak, a Nicodemi-premierén Bajor Gizi és Uray Tivadar a főszereplő (Hajnalban, délben, este), a Magyar Színház Volpone előadásában Csontos Gyula remekel. A Fogadalmi templom felszentelésekor Sík Sándor drámáját, a Szent István királyt játszották - a zenei program, Dohnányi Szeged miséje mellett -, s 1930-ban megy először itt Kodály Háryja, mely esztendőben az Ipartestület székházában megnyitják a kamarszínházat, Strindberg Júlia kisasszonyával, Táray Ferenc rendezésében és főszereplésével. Ekkor énekelt Szegeden Bajazzókat Marcel Journet; Pillangókisasszonyt és Toscát Teiko Kiwa. A rendkívüli takarékoság jegyében szervezett 40 tagú társulathoz tehát ismert nagynevű vendégeket hívtak a színvonal biztosításának reményében, azonban ezek a kísérletek sem hoztak megváltást, a házikezelőség sorsa megpecsételtetett. Móricz Zsigmond a Színházi Élet hasábjain siratja el a vidéki színjátszást, melynek jelképes csődjét kínálta Szeged, hiszen vezető művészei elszereződtek.

leg. Hont Ferenc kezdeményezésére Színházbarátok Társasága alakul, mely több premiert hoz létre, de Hont vállalkozása az a Hamlet is, ahol Beregi Oszkár nyújt felejthetetlen élményt. 1933 tavaszán három kamaraoperát játszik a színház, a dirigens Vaszy Viktor.

Már túl vagyunk a nyári fesztiválünnepeken, amikor Sziklay Jenő veszi át az irányítást, s lát hozzá fazont adni hat (!) évadon át a helyi színikultúrának. Hosszú idő után neki sikerült stabilizálni a társulatot, biztosítani a folyamatos, egyenletes munkát, a kellő próbaszámot, s bár az operetteket favorizálta, számos eredeti bemutatót szervezett, az operába pedig ismert művészeket hozott vendégszereplésre. A látogatottságra olyannyira nem lehetett panasz, hogy a tagok sem perlekedtek a bérezés miatt, de a városnak sem kellett állandóan kiutalni a pótszolgálatokat. A színház félszázados jubileumán az Aranyszőrű bárányt adták, s egykori szegedi művészek emlékeztek hajdani sikereikre. A bécsi Theater an der Wienből indult hódító útjára, de első magyarországi bemutatóját Szeged tartotta 1934. februárjában Kálmán Imre operettjének, az Ördöglovasnak (mely csak ezután költözött föl a Király Színház deszkáira), a szerző vezényletével, Sziklay rendezésében, Patkós Irmával, Jurik Icával, Könyves Tóth Erzsivel - még különvonatok is érkeztek Pestről, máshonnan. Ugyancsak Szegeden látták - két évvel a berlini ősbemutató után, 1934 telén - magyarországi bemutatóját Lehár Ferenc operettjének, a Szép világnak is, amit szintén Sziklay rendezett, főszereplője Patkós volt, próbáit maga a szerző segítette, s az

DOMJÁN EDIT ÉS KOVÁCS JÁNOS

előadást egyenesben közvetítette a rádió. Általában nélkülözött ugyan hasonló szenzációkat ez idő tájt a próza, néhányszor azonban sikerült országos figyelmet kelteni. Így a Néma levénte 1936-os szezonnyitó premierjével, mikor Mészáros Ági debütált Szegeden; a tehetséges fiatal színésznő hamarosan primadonnaként is bemutatkozott. A fasizálódó ország ideológiai vonalvezetése természetesen egyre inkább érezte hatását a szegedi színház működésén is. A Felvidék visszacsatolása körüli politikai propagandahadjáratra matiné-sorozattal, irredenta operettel reagálnak, s 1939. augusztus 1-től a zsidótörvény értelmében nem újíthatják meg Sziklay szerződését sem. 1939. októberétől stagione-rendszert vezetnek be, ami alig egy évadot bír ki csupán. Mint a Délmagyarország 1939. november 26-i száma írja: a „zsidók eltávolítása a színi életből nem automatikusan jelenti a keresztény színházi szellemet, a színvonalcsökkenést viszont igen.” A törvényhatósági bizottság újból állandó társulatra ír ki pályázatot, s először Kardos Gézára esik a választás; az ő időszakáról

regisztrálunk egy - tőle függetlenül - fontos, színháztörténeti értékű amatőr produkciót: egyetemi hallgatók viszik színre a Hamletet tragikus sorsú bölcsész, Horváth István rendezésében. A következő igazgatót, Bánky Róbertet, 1942-ben már az új Magyar Színház és a frontszínház szervezésével is megbízzák: ekkor jön Szegedre főrendezőnek Both Béla, művésznek Petur Ilka. Ladányi Ferenc eljuttatja Aprily új fordításában a Peer Gynt címszerepét. A sevillai borbély operaszínpadán Gyurkovits Mária és Pataky Kálmán a sztár. Az 1943/44-es évadban 43 művet mutattak be (két eredeti premierrel) 393 előadásban. 1944 nyarán Kiszpesten játszik a színház, majd Vásárhelyre megy, ahonnan szeptember 20-án gyalog indulnak haza - miközben a Vörös Hadsereg Makó alatt jár. Bánky és a színészek nagy része Pestre tart, s tán oda is érnek, mire a szovjet csapatok bevonulnak Szegedre. Alighogy lepakol új állomáshelyén Butyenko városparancsnok, máris afelől érdeklődik: van-e színház, s ha igen, miért nem játszik?

ÁLLAMOSÍTÁS

Egy hét múlva, október 18-án, esztrádműsor megy a színházban. Persze az újjászervezés nem történhet máról holnapra. Konzorcium alakul Baranyi János zeneiskola-igazgató vezetésével és tulajdonképpen december 13-tól lendül a gépezet, hogy színre viszik Molnár Ferenc Liliomját. Operettek, vígjátékok, kabarék váltogatják egymást. 1945. február 1-én megalakul Szegeden a színészek első szakszervezete, a legfontosabb eseményt pedig augusztus 28-án jelentik be: államosították a Szegedi Nemzeti Színházat. A városi vezetőség kérésére megkaptuk a kolozsvári színház teljes felszerelését, onnan jött a zeneigazgató Vaszy Viktor is - igazgatónak Lehotay Árpádot, főrendezőnek Abonyi Tivadart nevezte ki a minisztérium. Jeles művészekből népes gárda verbuválódott hamar: Beregi Oszkár, Kőműves Erzsi, Tábori Nóra,

Radnóti Éva, Deák Sándor, Benkő Miklós, Rajz János, Markos József (Alfonzó) mellett az operát Páka Jolán, Hidy Franciska, Sikolya István, Szabady István erősítette Kolozsvárról, de idejött Beregi veje, Pataky Kálmán is (Szu-csong lesz A mosoly országában) - egyébiránt 20 operai szólistát, 57 tagú zenekart és 15 tagú balettkart vettek számba, ami a körülményeket tekintve nem csekélység. A szeptember 17-én tartott első társulati ülésen Herczegh Vilmos, a szegedi színészet doyenje elnökölt. A szovjet katonai parancsnokság a Marx tér 12-es házat üríttette ki színészek elszállásolására. (Hiába, nem hátrány, ha a városparancsnok helyettese, aki történetesen Kartyenko névre hallgatott, a háború előtt színészként kereste kenyerét.) Zilahy Lajos satírája, a Tizenkettedik óra volt az első bemutató december 22-én, Lehotayval,

Petur Ilkával, Rajz Jánossal, az alkalomra Dénes Leó polgármester mondott ünnepi beszédet. Szénhiány ide vagy oda hamarosan műsorra került Shakespeare Vihara, Molnár Hattyúja – ahol az ifjú Márkus László kelt feltűnést – valamint Szeged szülöttének, Balázs Bélának Boszorkánytánca, mely a jugoszláv nép hősi antifasiszta harcának állít emléket. A premieren beszédet mond Brankov kapitány, a Szövetségi Ellenőrző Bizottság jugoszláv missziójának tisztje is.

A szükséges létszámkeretek biztosításával Vaszy az operajátszás megteremtéséhez fogott nagy elánal. Bizet Carmenjével indít, Marton Évával (a rendező Marton Endre testvérével) a címszerepben, s mindjárt a második előadáson (1946. március 12.) „robban a bomba”. Nem a valóságos persze, mert a fegyverek szerencsére elhallgattak rég, hanem az első igazi szenzáció, egy énekes fölfedezése történik Szegeden; a tenorista Garay Ernő bereked, „mélyvízbe” dobják Simándy Józsefet. A magyar operajátszás egyik legfényesebb csillagának följöttét e Don Jose alakítással jegyzik a krónikák. Ezeknek a hónapoknak operacsemegéje még Papp Júlia Toscája. Mélységében és szélességében is kitágított színpaddal, háromemeletes nézőtérrel láttak neki a következő évadnak (1946–47), melyet az operajáték ural. Október 11-én Kodály Háryjával nyitnak, aztán színre lép az önálló balett (Coppelia, A fából faragott királyfi), majd Közép-Európában először csendül föl Muszorgszkij vig-operája, A szorocsinci vásár (többek között Simándyval). A próza erősítésére – merthogy Lehotay mind ritkábban tartózkodik Szegeden, az évad végén el is távozik, helyére egyetlen szezonra miniszteri biztosként kerül Abonyi Géza – Hegedűs Tibort szerződtetik főrendezőnek. Ő mindjárt érdekes Wilder-bemutatóval (A mi kis városunk) csalogatja a közönséget. Szép sikert arat Steinbeck darabja, az Egerek és emberek is, Ladányi Ferencsel a főszerepben. Amikor izmosodni kezdene a próza, az operatársulatot érik érzékeny veszteségek: Hidy Franciska meghal.

OPERARAPSZÓDIA

A fordulat éve után a szocialista-realista színjátszás megteremtését várták Szegedtől is. Lassacskán a sematizmus évei virradnak ránk, jöllehet nincs művészi eredmények nélkül ez az időszak sem (Gorkij: Ellenségek – itt debütál Barsi –, A kertész kutyája, Liliomfi, Háry: Az élet hídjá, Szentivánéji álmom, Fösvény stb.) Benkő halála (1951. augusztus 4.) után két évre Bálint György kerül az igazgatói székbe, s vele a Sztanyiszlavszkij-metódus lesz követendő példa. Divatba jönnek a regény-dramatizálások (Noszty-fiú, Rokonok, A kőszívű ember fiai), színpadra kerül az 1951/52-es szezonban Rahmanov Viharos alkonyat című darabja (Polezsájev professzor: Barsi Béla), Illyés Fáklyaálgja, és lassacskán újra hallatja hangját az opera: már az 1950/51-es évadban Traviatát és Pillangókisasszonyt játszik, aztán jön a Rigoletto, Tosca, Bánk bán olyan énekesekkel, mint Papp Júlia, Turján Vilma, Moldován Stefánia, Meggyesi Pál, Horváth József, Szabady István. A prózában fiatal rendező, Ádám Ottó „berobbanásának” tanúi a nézők Gogol Revizorával (1952/53-as évad), s valamivel előbb, az 1951-es szezonnyitón, megérkezik az új daljáték is, Farkas Ferenc Csínom Palkója. Az opera igazán akkor lendül bele, hogy ideszereződik Rubányi Vilmos, aki az ötvenes évek derekán Hoffmann meséit, Álarcosbált (1955), Don Juant, Fideliót (1956) mutat be, tehát elmerészkedik az igazi nagy társulatok repertoárjáig –

Simándy visszaszerződik Pestre, ámbátor meg-egyeznek, hogy többször vállal vendégfellépést majd. 1948. márciusában nevezik ki igazgatónak Both Bélát, amikor már a színház tagja egy Bessenyei Ferenc nevezetű színész, aki a Tanner John házassága sofőrsapkájában „könnyed és szép művészi alakítással” dobogtatja meg a szíveket, hogy aztán sorra eljátssza nagy szegedi szerepeit, a Csendháborítót, Tartuffe-öt, a Kispolgárok részeg kántorát és másokat. Both Béla nem töltött itt hosszú időt, ámbátor erős kézzel fogta össze a színházat. Több emlékezetes prózasikerből nem minden ok nélkül emelhetjük ki Vörösmarty Csongor és Tündéjét Márki Gézával, Horváth Júliával, Rajz János Balgájával vagy Déry Tibor darabját, a Tükröt, Az Aidával Vaszy már az ötödik Verdi-premierjét jegyzi, miközben a Figaro házasságát, a Hovanscsinát, Az eladott menyasszonyt játssza, olyan balettek mellett, mint a Diótörő vagy a Csodálatos mandarin, hol Bartos Irén, Fülöp Dóra, Hamar Tibor táncol. Rendre teljesíti bevételi tervét a színház, sőt 1948-ban heti 9000 forinttal túl is szárnyalja. Az 1948/49-es évad jeles eseményeként Galina Ulanova ad balettműsort Gaboviccsal, a Bolsoj szólótáncosával. Mielőtt 1949 nyarán államosítanák a többi vidéki színházat is, a fiatal pécsi színészt, Horváth Jenőt nevezik ki igazgatónak Szegedre – ő sem marad sokáig –, azzal a feladattal, hogy segítse az országos kulturális politika nagy vállalkozását, s az államosítás révén létrejött szegedi mamuttársulat szétesztéséhez asszisztáljon. Megszűnik az opera. Vaszy Pestre, Horváth Debrecenbe távozik, Benkő Miklósnak jószerivel előlről kell kezdenie mindent – szerencsére nem teljesen alapok nélkül a prózában. Rajz János például marad, s mellé olyan erőket sikerül hozni, mint Barsi Béla, Miklósy György, Kátay Endre, Zente Ferenc, Koós Olga, majd később Lontai Margit, Szemes Mari, Inke László, Kovács János. 1949 nyarán a századik tájelőadást tartotta a színház.

persze Komlóssy Erzsébet, Berdál Valéria, Szalma Ferenc vagy Sinkó György személyében további kitűnő énekeseket kap hozzá. 1953 augusztusától Csillag Miklós az igazgató, s fiatal színészek tartanak vele: Domján Edit, Krencsei Mariann, Kaló Flórián. Ben Johnson Volponéjával 1954. december 23-án nyit a kamaraszínház – egyelőre a Postás művelődési otthonban. Az évad egyik sikerében, A kőszívű ember fiaiban, Miklós Klárára figyel az ország, másokban, Néma leventében, Domján Editre, harmadikban, a Kispolgárokban pedig Ádám Ottó rendezésére. 1955. őszén Duka Antalné veszi át az irányítást, akitől bizonyos belső klikkek fölszámolását várják – nem is eredménytelenül, hisz jó szellemű előadások születnek, izgalmas csapatmunkával. Leonov Tisztítótüze magyarországi bemutató, de itt játsszák, a kamarában, hazánkban először Mérimée egyfelvonásosát, A művésznő hintáját is, A tisztességtelen utcalánnyal (Domján Edit, Inke László, Ambrus Edit, Kátay Endre, Kormos Lajos), a nagyszínházban meg a Warrenné mestersége megy (Lontay Margit, Miklóssy György, Kaló Flórián).

1956-ban visszakerül a színház a városi tanács kezelésébe (ahol utoljára még negyvenöt előtt volt) – nevéből elmarad az „állami” szó, melyet az államosításkor ragasztottak hozzá. Ugyanebben az évben költözik mai helyére, a Horváth Mihály utcába, a kamaraszínház. Mindezeket túl persze

ezt a társulatot sem kerülték el a megrázkódtatók: többen távoztak, másokat felelősségre vontak, azonban viszonylag gyorsan lezajlott a konszolidáció, s 1957. szeptemberétől megint új korszak hajnala köszöntött be. Immár igazgatóként jön vissza Vaszy Viktor, s így is jegyzi a színházat 12 évig, illetve zeneigazgatóként még tovább. A helyi operajátás igazi aranykora bontakozik ki, hiszen az európai ismertségű és tekintélyű karmester-pedagógus nem átmeneti sikerhajszára, de hosszú távú, szisztematikus társulatépítésre telepedett le, minden ízében ansamble-kultúra megalapozására, felvirágoztatására. Olyan periódus kezdődik a színház életében, amikor ugyan némileg féloldalassá válik a társulat, művészi teljesítménye, rangja, kisugárzása ugyanakkor ez a „fél oldal”, az operai, már-már a fővárosi Operaház előadásaival vetekszik, nem egyszer túl is szárnyalja műsorpolitikai merészségben, a kivitelezés, megvalósítás minőségével. A hazai színháztörténet kivételesen ritka jelensége: vidéken is lehet országos érvényűt alkotni (a példát idővel prózai síkon örökölte Kaposvár, Kecskemét, Szolnok színháza). Mi tett (tehetett) Vaszy? Tehetséges fiatal művészeket szerződtetett, akiknek zeneakadémiai diplomáján alig száradt meg a tinta, vagy kóristaként bontogatták szárnyaikat ígéretesen. Szegedre szerződött Karikó Teréz és Alpár Mária, hogy sorozatban énekeljék az operairodalom drámai szoprán szerepeit; Gyimesi Kálmán, aki nem utolsósorban olaszországi tanulmányai, Gina Cigna mesteriskolája folytán évtizedekig első számú, al round baritonistája a színháznak; Gregor József, aki gyorsan hazai majd nemzetközi hírnévre tett szert; Réti Csaba, aki Mozart-tenorból nőtte ki magát más, romantikus és modern feladatoknak is üzembiztos tolmácsolójává; vagy Vadas Kiss László, akire Turiddútól Otellóig lehetett bizton számítani - hogy a régiékről ne is beszéljünk, hisz hűségben maradtak Szeged színházával. A karigazgató Szalay Miklós, a szoprán-csillag Moldován Stefánia, a sta-

bil-basszus Szalma Ferenc hamarosan fölkerült az Operaházba, s idővel utánuk ment Sebestyén Sándor, Vadas Kiss László - miközben ideszereződött Szabó Miklós, Lehoczky Éva: egyszóval volt mozgás, pezsgés, vérátömlesztés, mely minden jó színházi struktúra sajátja.

Vaszy jelentős repertoárt épített ki alapl művekből, Donizetti, Rossini, Mozart, Verdi, Puccini, Wagner alkotásaiból, s melléjük részint elfeledett remekművekről fújta le a port, részint színre vitte - gyakorta hazai bemutatóként - századunk fontos alkotásait. Már 1958-ban 25 opera szerepelt a színház repertoárján - a Nabucco 1961-ben, a Szicíliai vecsernye 1962-ben, Mozart Idomeneója 1966-ban ment először hazánkban, miután Szalma már énekelte 1960-ban az Iván Szuszanyin címszerepét, tudniillik Glinka operáját is Szeged fedezte föl a magyarországi halhatatlanságnak. A szomszédos országok kortárs műveiből ez idő tájt játszotta az operatársulat Prokofjev-től az Eljegyzés a kolostorban-t (1962), a Három narancs szerelmesét (1965), Jan Zikkertől a Bajazid béget (1963), von Einemtől a Danton halálát (1964), Gotovactól az Erót (1967), s Gyimesi Kálmán címszereplésével sikerre vitték Hindemith: Mathis, a festőjét (1968) meg Egk: Peer Gyntjét (1969) is - a premiereken nem egyszer rádióközvetítésekkel, a szerzők, külföldi és hazai élvonalbeli kritikusok jelenlétében. Az operajátáshoz is nélkülözhetetlen balett önállósítására a hatvanas évek elejétől Ákos Judit, közepétől Imre Zoltán tett érdemleges kísérleteket (Bach: IV. Brandenburgi versenye és Szervánszky: Metamorfózisa 1966-ban, Corelli: Vágy és áhítata, illetve Milhaud: Teremtmények-je 1967-ben önálló bemutatóként szerepelt).

(A befejező rész a következő számunkban olvasható)

Nikolényi István

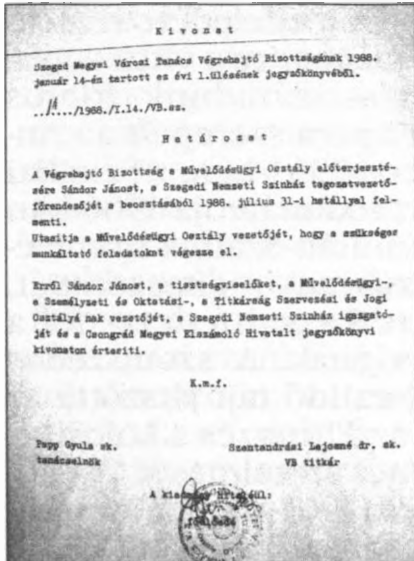
KOVÁCS JÁNOS ÉS IVÁN MARGIT

Vasfüggönyön innen és túl

VOLT EGYSZER EGY SZÍNHÁZ - XVI.

Amikor az 1988-as év első csabai próbája után találkozom Rencz Antallal, csak ennyit mondom:

- Már én sem vagyok főrendező!

Gyula unokám január 2-ai születése, a vendéglátó színház baráti légköre, meg a munka, jó gyógyír. Van időm a higgadt gondolkozásra. Tehát ezt jelentette K.-né kérdése: „mit szólnál Ruszthoz?”, és Nagy László furcsa mondata: „ezt a kis időt bírjátok már ki.”

Szóval volt évfolyamtársam lesz az új főrendező. Ő, aki már egyszer szétverte a szegedi színházat! Munkába temetkezem, s észre sem veszem, itt a bemutató. A siker minden otthoni gondomat feledteti. „Lehetett volna az előadás a remekmű illusztrációs megjelenítése is, akkor sem történt volna hiába, de a békéscsabai nem az, mert a rendező sziporkázik, és a lehetetlennek tűnő jeleneteket oldja meg talán a legteljesebben” - írja a Magyar Ifjúság. A többi kritika is kedvező, egyedül Mihalicza Tamás kifogásolja az előadás „túlzó romantikusra hangolt”-ságát. „Anna szerepében Ferenczi Krisztina meglepetés: negy érzelmi átlényegülésekre képes. (...) Vronszkij: Dávid Sándor első nagy sikerét küzdi ki tehetségével színházában, míg a Karenint alakító Dariday Róbertnek arra is jut színészi eszközeiből, hogy kora és osztálya arcát is elének tartsa.” (Hogy ez az utóbbi mit jelent, nem tudom, de szépen hangzik.)

Közben Szegeden kezembe adják a Városi Tanács VB. 1988. január 14-én kelt Határozat-át, mely szerint „A Végrehajtó Bizottság a Művelődési Osztály előterjesztésére Sándor Jánost, a Szegedi Nemzeti Színház tagozatvezető-főrendezőjét a beosztásából 1988. július 31-i hatállyal felmenti.” A régi-új főrendezőt beiktató társulati ülésen természetesen én is ott vagyok - a nézőtéren. Megismétlődik a debreceni szituáció. Senki nem ül mellém, csak Nevetőszemű. Aztán demonstratívan hozzánk ül Hőgye Zsuzsa és vezető-társam, Görgey is. Ruszt idegenként megy el melletttem...

Február közepén eleget teszünk a *Hegedűs a háztetőn* nizzai meghívásának. 140 tagú társulat kel útra. Az utazók névsorának összeállítását gusztustalan tülekedés előzi meg. Még olyan műszaki vezető is „világosítóként” utazik velünk, akinek semmi köze sem volt korábban a produkcióhoz. Ezzel együtt sikerült elérni, hogy a művészek közül csak az eredeti bemutató szereplői jöjjenek ki a turnéra. Öt teltházas előadást tartunk, a siker óriási. A Nice Matin az együttes játékát méltatva külön kiemeli Király Levente nagyszerű Tevje alakítását. Levente valóságos sztár Nizzában. Felismerik az utcán, az áruházban apró ajándékokkal kedveskednek neki. Utunkat a Magyar Televízió húszperces riportfilmje örökíti meg. Elutazásunk előtt Médecin igazgató úr, a Mozart-év keretében egy opera rendezésére hív meg. Most már komolyan veszem jelzését.

Amióta „leváltott” főrendező vagyok, valahogy megpezdül körülöttem az élet. Bár az is lehet, hogy csak elmúlt a színházra irányuló „csólátásom”. Március közepén váratlanul Magyarországra érkezik Melina Mercouri színésznő, a görög kulturális

miniszter, akit Grósz Károly is fogad. Utasítás jön „fönről”: el kell játszani Pesten a *Melinát*. A címszerepet játszó Fehér Ildikót és engem a görög követségre invitálnak, ebédre. Itt találkozunk a híres színésznővel. Este a Várszínház Kamaratermében ott ül ő is, és érdeklődve figyeli saját életének színre állított epizódját. Az előadás végén - mint a sajtó megírja, - „Melina Mercouri elismeréssel szól Fehér Ildikó és a többi színész (Király Levente és Bognár Zsolt volt a két férfi főszereplő), illetve Sándor János rendezéséről és azokról a politikai gondolatokról, amelyeket az író jóvoltából a színpadi Melina megfogalmazott.”

A *Hair* közben eléri a 99. előadását, ám le kell venni a műsorról, mert a valutakeret elfogyott. A nagyszínházi utolsó előadásom a produkciónak a Nemzetközi Béketanács kitüntetését adják át.

A Szövetség elnöksége áprilisban kétnapos nemzetközi tanácskozásra küld Prágába. Tanácskozásra küldenek, de egyetlen szóval meg nem kérdezik, mi történt Szegeden, miért váltottak le. Elhatározom, ha kitöltöm a mandátumomat, a következő ciklusra nem jelöltem magamat, elegendem van ebből a sóhivatalból. A tanácskozáson - Albánia és Románia nem jött el, - a szocialista országok szövetségeivel áttekintjük az 1985 óta folyó munkánkat, és előre láthatóan soha meg nem valósuló terveket szövögetünk. Mi ketten Gyöngyössy Katalin színésznővel szóba hozzuk a román falurombolás kérdését, ám a többi delegáció erről még beszélni sem kíván! Sérti az internacionalista szemérmem.

Mindezek közben az előre eltervezett szezon folyik a színházban. Az Árkosi rendezte Bresan-darab szatirikus éle, feltehetően tovább szaporítja rosszpontjaim számát. Míg Bodolay revelációnak számító Ionesco rendezését gondosan elhallgatja az országos sajtó. Szegeddel kapcsolatban mással foglalkoznak a lapok.

Leváltásomat igazolandó, az Új Tükör „Sápadt próza - viruló zene” címmel riportot közöl. A Nagy Lászlóval készített beszélgetést két gondolatra építi fel a szerző: „A prózai társulatot sajnos évek óta középszerűség, megtorpanás jellemzi” és a prózai bemutatók „különösebb művészeti élményt nem adtak.” A direktor óvatosan kitér az előre elvárt válaszok elől, ezzel tompítja az írás életét. A cikk nem marad válasz nélkül. Görgey - ugyancsak az Új tükörben, - „A hatalomváltás kultúrájáról” jelenteti meg írását. Ebben tételesen cáfolja az előző cikk állításainak jelentős részét, visszautasítja a rám és rá, mint munkatársamra szórt igaztalan állításokat. Végül vita-iratát így fejezi be:

„az interjú feltűnően prekonceptiók kérdéseit

megfogalmazó „újságíró” valójában a Csongrád Megyei Tanács művelődési osztályának vezető munkatársa. Pontosabban: a Szegedi Nemzeti Színház ügyeinek megyei felelőse.” És Ruszt József korábbi amatőr színjátszója – teszem hozzá én!

Leváltásom ténye parázs sajtóvitát indukál. Megszólal a városi tanácstól Müllerné, véleményt nyilvánítanak az országos lapok, Gregor József az MSZMP megyei ülésén interpellál ügyemben, mellyel még a rádió is foglalkozik. Ez az egész botrányszagú történet, merőben szokatlan a „demokratikus” Magyarországon. A Film Színház Muzsika – Matusik Sándor jóvoltából - közli a Csongrád Megyei Tanács felmentési határozatát:

„Sándor János (...) alapvető feladatát a társulat megszervezése, a közönség visszahódítása, a nagyszínházi működés előkészítése képezték, mely feladatot az első időszakban eredményesen végezte. A kedvező folyamat azonban időközben megtorpant. Ennek észrevehető jelei mutatkoztak a műsorpolitikában, melyet a túlzott biztonság, popularításra való törekvés jellemezett, a differenciált darabválasztás lényegében terv maradt. Különösen kirívó volt az új színház megnyitásának évében, amikor is beigazolódtott, hogy a drámapályázat nem hozta meg a kellő eredményt, a művészeti vezetés nem jól értékelte a darabokban rejlő lehetőségeket. A nyitó évad e tekintetben fiaskót jelentett. (...) A korábbi célok teljesítése, elsődlegesen a szakmai előrelépés érdekében a váltás szükségesnek látszik.”

Ebben a lapszámban én is nyilatkozom:

„Amikor huszonöt évvel ezelőtt megkaptam a diplomámat, nem azt írták rá, hogy főrendező, hanem azt, hogy rendező. Nem az lepett meg, hogy mint főrendezőt leváltottak, hanem a leváltás módja – emberi, művészi és etikai kritériumok alapján. (...) Öt év tapasztalatait összegezve kaptam meg 1987 augusztusától az újabb hároméves főrendezői megbízatásomat. Ezután, mint egy újságcikkből értesültem, testület értékelte a prózai társulat ötéves munkáját. Miközben én az újabb megbízatásnak megfelelően igyekeztem folytatni a munkát, a háttérben már az utódomat keresték. Kósza híresztelésekből jutott tudomásomra, hogy a társulattól néhányan feljelentettek vagy panaszt tettek ellenem. Nem tudom, melyik a helyes megfogalmazás, mert velem ezt hivatalosan senki nem közölte, engem ebben a kérdésben senki meg nem kérdezett. – Végül hosszú nyilatkozatomat így fejezem be: - Mivel nem tudom megtagadni azt a munkát, amit itt végeztem, nem érzem elvetendőnek az eredményeket, ezért tovább maradok ebben a színházban. A társulat nagyobb része iránt etikai és művészi felelősséget érzek. (...) Ezért vállalom ezt a minden bizonnyal nem kellemes helyzetet. A főrendezőség – beosztás; az én hivatásom az, hogy rendező vagyok.”

A vitából a Művelődésügyi Minisztérium főosztályvezetője, Pándi elvtárs a következő tanulságot vonja le:

„Sajnálattal kell megállapítanunk, hogy igazunk lett, mert a felmentés során megindult sajtóhadjárat áldozatként állítja be Sándor Jánost, s az irányító szerv intézkedéseinek megalapozottságát élesen vitatja. Megnehezíti a kibontakozás útját. Mindebből le kell vonni a következtetést, hogy az ilyen ügyekben még körültekintőbben, hosszabb távra is figyelve, valamennyi várható következményre felkészülve, adott esetben még a sajtó megfelelő orientálását is felvállalva kell eljárni.”

Az évad végén Ruszt 15 színészt küld el. Gregor még a szezon közben Győrbe szerződött, most elmegy a színháztól Oberfrank, Árkosi, és nyugdíjaztatja magát Görgey. Bodolayt nem szerződtetik. Ő a fagyos hangulatú évadzáró társulati ülésen ironikusan Weöres Sándor A vaskalap című versével búcsúzik.

„Volt nekem egy vaskalapom,
Elvitte a béka
Ott díszleleg most a tavon
Ócska maradéka.
Gyönyörű szép vaskalapom
Díszleleg a tóban
Nagyon kérték: adjam nekik,
Elvihetik – jól van.”

A társulati után Nagy László hivat. A szobában ott ül Ruszt is. Hallgat. Az igazgató beszél. Nyilván azt mondja, amire az új tagozatvezető-művészeti vezető kérte.

- Szeretnénk, ha a következő szezonban nem lennél jelen a színházban.

- Úgy lesz.

Nevetőszeművel bérletet veszünk a jövő szezon prózai előadásaira, és egy évig majd csak az előcsarnokon keresztül megyek be a színházba.

A nyár végén, Gyúgyról hazatérve Szegedre, Nevetőszemű a Szegedi Balett-tel vendégszereplésre Irakba utazik. Engem most az erdélyi magyarság egyre mostohább helyzete foglalkoztat, és úgy érzem, valamit tenni kell a romániai falurombolás ellen. Pest már tiltakozott, tiltakozunk mi is. Sikerül 12 értelmiségit megnyernem a tervnek: Bán János az MTV szegedi vezetője, Bihari László író, Borvendég Béla építész, Kovács Zsolt színművész, Polner Zoltán, Katona Judit és Simai Mihály költők, Domonkos László és Pavlovits Miklós újságírók, Kligl Sándor és Tóth Valéria szobrászművészek, valamint Varga Mátyás díszlettervező csatlakoznak hozzám. Nyílt levelet intézünk Grósz Károlyhoz. Ebben többek között ez áll: „mi a demonstráció résztvevői azért gyűltünk egybe, hogy kifejezésre juttassuk szolidaritásunkat a Románia területén élő magyarsággal. Meggyőződésünk, hogy a magyar társadalom minden tőle telhetőt meg kell tegyen annak érdekében, hogy sorsukon fordítson.” Ezek után követeléseinket részletezzük. A tüntetés lebonyolításáért a rendőrségen én vállalom a felelősséget. A demonstráció napját 1988. szeptember 30-ára tűzzük ki. A „szervek” vilámgyorsan rémhíreket kezdenek terjeszteni. A legképtelenebb: a tüntetőket a pártház elé viszem, ahol követeljük majd a vezetők lemondását! Mi közöm nekem már a párthoz? Hiszen kiiratkoztam belőle.

A megadott napon mintegy 500 ember gyűlik össze az egyetem Dugonics-téri épülete előtt. Közöttük van Gyulay Endre püspök úr is. Raffay Ernő mond beszédet, melyet így fejez be: „A minimális kérésünk, még ha a mai helyzetben irreálisnak tűnik is, az, hogy az erdélyi magyarság szabadon, demokratikus körülmények között élhesse nemzeti életét. (...) Javaslom, hogy a mai nagygyűlésnek kettős jelszava, ha úgy tetszik, kettős követelése legyen. Az egyikkel fejezzük ki szolidaritásunkat a román néppel, és az eddigi frázisoktól mentesen ez hangozzék így: éljen a román és magyar nép **jövendő** barátsága. A másik tükrözi a romániai és erdélyi magyarság helyzetét és kérését, amelyet hozzánk küldenek s ez így hangzik: **segítsetek, segítsetek, segítsetek!**”

A beszéd végén, nyílt levelünk szövegét megsza-
vazva, az emberek békésen széteszlanak.

Bár az 1988-89-es évadban, anyaszínházamban nem rendezhetek, nem telnek unalmasan a napjaim. Magyar színházi delegációval 11 napot a Szovjetunióban töltök egy Bulgakov-konferencián. A küldöttséget a szegedi származású Ördögh Szilveszter vezeti. Többek között a Szegeden jól ismert Veress Miklós költő, és Rózsa Pál zeneszerző is velünk utazik. Moszkván kívül Irkutszban és Tallinban is látogatást teszünk. Tallini tapasztalataimról Polner Zoltánnak egyebek mellett ezt mondom:

„A Szovjetunió belül gazdasági önállóságot kívánnak az észtek, és a mintegy egymillió emigránst szeretnék megnyerni új politikájuknak. Az észtek nyelv használatát vezetőik körében is hivatalossá kívánják tenni. Hamarosan magyar klub és társaság is

alakul, ugyanis több száz kárpát-ukrajnai magyar ajkú él Tallinban.”

Bizony meglep, hogy az észtekben milyen erőteljesen él az önállóság vágya. Persze ugyanezt tapasztaltam Litvániában is, amikor Klaipedában rendeztem. Az meg egyenesen sokkolt, hogy az észtek vezetői nem beszélnek az észti nyelvet!

Még a tanácskozás idején meghívást kapok egy rendezésre a grúziai Állami Cucunava Színháztól. Akárcsak Litvániában, ott is Kertész Ákos *Névnep*-jét állítom színre. A bemutató dátuma 1989. február 25-ike. Polner Zoltán a meghívás hallatán felkér, legyenek a Csongrád Megyei Hírlap „grúziai tudósítója”. Vállalom. A szilvesztert már a Kaukázus ölében fekvő Maharadzében töltöm, nem messze a török határtól.

A grúz színészek játéktípusa meglehetősen temperamentumos. A déliekre jellemző, olaszos színjátszásra hasonlít. Jelzésszerű, absztraháltabb, mint a miénk. A grúz előadásokban borotvaélen táncol minden jelenet, mintha mindig a néző véleményét kérdeznék: mi lenne ha...? Örökké választás elé állítják a nézőt. Önkéntelenül hasonlítom a készülő grúz és a már bemutatott litván előadást. A grúz színjátszás ősi hagyományokra tekint vissza. Mindaz, amiért annyit harcolt Brecht, a távolságtartás, elidegenítés, de ezzel együtt a megrázó gondolati felismerés, az eszméltes elérése itt ösztönösen jelentkezik. A litvánok színjátszása Sztanyiszlavszkij iskolájához áll közelebb. A litván előadást a lumpen réteg és annak létezési formáira hegyeztem, itt a barátság és a család kérdésére, ami a grúzok örök központi problémája. Míg én a grúz színészeket a darabhoz szükséges csárdást járn tanítom, Nevetőszeműnek Szegeden bemutatója van. A *Diótörő*-ben táncol.

Igaz barátok között telik minden szabadidőm. Grúz lakomák, tamadák során eszem-iszom magam a bemutatóig. A premier előtt két héttel Nevetőszemű és Attila fiam is megérkezik. Tanúi az előadás sikerének, s ők is ízelítőt kapnak a grúz vendégszeretettől. Hazafelé, Tbiliszibe méteres hóban megyünk a Kaukázus gerincén húzódó, híres Grúz Hadiúton. Kétoldalt az Afganisztánból kihátráló szovjet hadsereg árokba taszított, szétlőtt hadieszközeiben „gyönyörködhetünk”. Tbilisziben zürzavar fogad. A parlament előtt tüntetők, az utcákon tankok láncfalpai csörömpölnek. Az Ibéria Szálló ablakából nézzük világtörténelmi színjátékot.

Nem sok időm marad a hazatérés után, mert A Magyar Televízió és a Pécsi Nemzeti Színház közös produkcióját állítom színre a Mecsek alján, majd az alkalmi TV stúdióban. Eredetileg Szegeden, szegedi színészekkel kellett volna a megrendeznem a produkciót, ám az új vezetés ezt nem vállalta. A TV ragaszkodott hozzám, így kerültem a *Csipkerózsika* mesedarabba Pécsre. Kellemes munka, jó kikapcsolódás. Új arcok, és régi barátok közt szalad az idő. Észre sem veszem, április vége van, itt a bemutató.

Lassan lezárom magamban a szegedi színházból való „kitiltásom” ügyét. A rendezés kenyérkereső munkám lesz, a gyönyörűséget majd a színháztörténeti kutatások jelentik számomra. Beveszem magam a levéltárba és a könyvtárba, hogy Makó Lajos életútját földerítsem.

Talán a mesedarab sikeres színre állításának, és Tóth Sándor koreográfus barátomnak köszönhetem, hogy az 1989-90-es évadra ismét meghívnak Pécsre. A szezon elején Tebelak-Schwartz: *Godspell* című musicaljét állítom színre. Tóth Sándorral, akárcsak a *Hair* esetében, élmény az együttműködés. Látványos táncképeket komponál a balettészeknek, és bravúr-táncokat a színészeknek. A bibliai történetet több ponton aktualizálom. Az egyik rögtönzött játék keretében például utalok a közelmúlt két temetésére (Nagy Imre, valamint Kádár János). A gyászmenetek találkoznak, és a gyászolók leköpdösik egymást.

„A siker biztosnak mondható – áll az egyik kritikában. - Nemcsak azért, mert a pécsi közönség már

nagyon kiéhezett erre a műfajra, hanem azért is, mert Sándor János rendező mv., Tóth Sándor koreográfus és Papp Zoltán zenei vezető igen élvezetes előadást produkált.” Wallinger Endre arra hívja fel a figyelmet, hogy „a rendezőnek választania kellett egy hálás, „népszerűbb” vagy egy igazabb, mai előadás lehetőségei között. Sándor János ez utóbbit rendezte meg.” A szereplők közül a Jézust megszemélyesítő ifj. Fillár Istvánt és a Júdást alakító Moravetz Leventét emelik ki. A bemutató után a színház új igazgatója, Lengyel György szerződést kínál. Köszönettel visszautasítom. Megsértődik...

Szegeden letelt az egyéves szilenciumom, újra rendezek. Kornis Mihály *Körmagyar*-ját kapom feladatul. Bár a darab jó, szellemiségét nem szeretem. Közönségessége taszító számomra. Ábrázolt társadalmi tablója hiányos, egy szűk (késő-kádári) réteg problémáit tárgyalja csupán. Most nem ez a legfontosabb kérdés Magyarországon. Ha már a nemi ingeről akarunk beszélni, miért nem az eredeti darabot tűzzük műsorra? Schnitzler *Körtánc*-át? Az elegánsabban mond ítéletet.

Az olvasópróbán furcsa atrocitás ér. Az általam szerződötett Kaszás Géza – most Ruszt feltétlen híve, - jól hallható megjegyzést tesz:

- Na, itt a fogatlan oroszlan.

Még se hallom. Már rég eldöntöttem, csak a munkával foglalkozom, és nem szállok be a színházban folyó hatalmi harcba. Mert a harc folyik, kétségteletlenül. November elején egy Ruszttal készült riportból kiderül, át akarja venni a színház irányítását. Ez a jel a küzdelem megkezdésére. A küzdőfelek: Nagy László és Ruszt József. De ki áll a háttérben? Egyesek állítják, valaki a megyei pártbizottságról. Mások azt mondják, a sajtó egy vezető munkatársa. Talán mindkettő, vagy mások? Mindez kinek az érdeke? És ki áll, ki mellett? Homály fedi.

A november 24-i bemutatóra, még aránylag normális körülmények között kerül sor. „Sándor János egy viszonylag jó darabot afféle rutinrendezéssel, végül is elfogadható előadásban, bár meglehetősen elnyújtott terjedelemben elevenített meg. Szerencsére több kiemelkedő színészi teljesítmény enyhítette a terjedelmi zavart: Szervét Tibort, Áron Lászlót, Kalocsay Miklóst és Dobos Katit kell külön kiemelni, de tetszett Galbenisz Tomasz írója, Kolti Helga fiatalasszony elvtársfelesége és Janisch Éva édes kislánya is.”

Már megkezdem a következő rám rótt darab az *Én és a kisöcsém* rendezésének előkészületeit, amikor Telíhay Péter dramaturg egy listát tesz elém, amely a Ruszt-tábor követeléseit tartalmazza.

- Ha egyetértesz vele, írd alá.

- Nem az a kérdés egyetértetek vagy sem, hanem az, ha egy évig nem volt szükség rám, most miért kellek az aláíráshoz? – mondom, és nem írom alá.

A történekről így beszélek Máté Judit újságírónak:

„A *Körmagyar* próbái közben tört ki a már ismert botrány. Engem Nádasdy Kálmán tanárom arra nevelt, hogy a színház szent dolog, a színház a közönségért van. Nem akartam, hogy hasson rám ez a cirkus, ezért megcsináltam a bemutatót. Hét előadást ért meg a darab, mert közben a társulat egy része felmondott, sokan közülük benne voltak a *Körmagyar*-ba. Le kellett venni a műsorról. Ekkor már egy új darab rendezésében voltam, s az elé a dilemma elé kerültem, én is letegyem-e a lantot? Aztán úgy döntöttem, mivel a szegedi színház 200 ezer nézőért van, nekünk dolgozni kell. Általam igen szeretett kollegák mondtak fel, mégsem tudok velük azonosulni, mert etikátlannak tartom a közönség cserbenhagyását. Egyébként ez a háború nem új dolog. Tízegynéhány éve folyik, s most legalább tíz évre megölték a színházat. A háttérben a megyei és városi tanács vezetői állnak, akik egymással hatalmi harcot folytatnak, s erre remek színtérnek kínálkozik a kultúra, a színház.

A ROMÁNIAI FALUROMBOLÁS ELLEN TILTAKOZÓK A DUGONICS TÉREN

Hasonlót, mondjuk, a szalámigyárban nem lehetett volna produkálni, mert ott milliós veszteségeket okozott volna. Itt csak erkölcsi halottak maradtak, akiket át lehet lépni..."

Azután az események felgyorsulnak. A Ruszt-csoport - mintegy húszan, - távozik a színházból, és Független Színház néven továbbra is a városban működik. Kiválásuk miatt több előadást nem lehet megtartani, zárva marad a színház. Azután konzolidálódik a helyzet, átosztott szereposztással rendezésben bemutatjuk Eisemann Mihály zenés játékát, „a lehetőségekhez képest profi módon. (...) A prózai társulat maradékából állt össze a szereplőgárda. A kirándulás egészen jól sikerült. Janisch Éva, Jakab Tamás, Markovits Bori és Ragó Iván vállára veszi az előadást, és erőlködés nélkül birkózik meg a teherrel.”

Ruszt másodszor is szétverte a színházat. Sajnálom, hogy nem tehetsége, hanem természetének - mint korábban Kecskeméten is, - destruktív része kerekedett benne felül. Kár. Évfolyamtársak és barátok voltunk. Kitűnő tehetségnek tartom, nem tudom hogyan fajultak idáig a dolgok? Sokan az egész magyar színjátszás strukturális problémáit látják a történetek mögött, én egyszerűen csak hatalmi civódást. A Magyar Televízió Stúdió 90 című műsorában, valami ilyesmit mond Ruszt: „ha tudtam volna, hogy Sándor János karrierjébe kerül, másként cselekedtem volna.” Jóska! Pontosan tudad, minek mi az ára. Nem karrier, - művészbarátság volt a tét.

Még be se fejezem a kisszínházi rendezést, a zeneigazgatóként visszatért Gregor keres meg.

Bajban van a színház. Nem rendeznéd meg a *Cigánybáró*-t?

Vállalom. Bár némi töprengésre késztet, hogy engem „túlzott biztonságra, popularitásra való törekvés” miatt távolítottak el a prózai társulat éléről. Zenés játék és operett, egymás után. Akkor most mit szólnak az elvtársak? A bemutatót március 15-én tartjuk. Az előadás „hagyományos siker”-ében oroszlánrésze van Gregornak, Gyimesinek és Király Leventének, akik felváltva adják Zsupán szerepét. Figyelmet ébreszt még Arzéna halvány szerepében

egy tehetséges, kezdő énekesnő, Frankó Tünde.

Az új, 1990-91-es szezontól Korcsmáros György áll a prózai társulat élére. Első rendezésemül Neil Simon *Furcsa pár*-ját osztja rám. Némileg „furcsa”, hogy az én bemutatóm előtt néhány nappal az ő rendezésében a szerző hasonló darabját, a női *Furcsa pár*-t mutatja be a színház. Ez szerintem hatalmas hátrányt jelent az általam rendezett produkció számára. Két főszereplőm: Kovács Zsolt és Rácz Tibor. Ez utóbbi szerepét Korcsmáros magára is kiosztotta, ám a próbákon sosincs jelen! A próbák jókedvűek, a két színész jobbnál jobb ötletekkel áll elő, bár écaik közt van némi különbség. Tibor operett-, Zsolt jellemkomikumra épít. Végül azután mégis közös nevezőre jutunk. A főpróbát Korcsmáros is végignézi, ad néhány tanácsot, azután elvonul, mint később rájövők - Tiborral. A meglepetés a bemutatón ér. Tibor teljesen mást játszik, mint amit próbáltunk, míg partnere Zsolt, fegyelmezetten a bepróbált szerepét alakítja. Ettől azután teljesen szétesik a darab. Kapok is hideget-meleget a kritikustól. „A játékvitel nehézkes, ritmustalan, hangsúlyok nélküli, egysíkú. (...) A rendező motivációs háttérrel nem keresett; minden zajlik a forgatókönyv szerint, de következtelenül, lélektelenül.” Rácz is megkapja a magáét: „a figura teljesen diffúz, a színészi közhelyek tárháza.” Zsolt a közösen kidolgozott figurát játssza, és nagy sikert arat: „színészileg érzékenyen reagál figurája jellemére, s a felszínes szómágia mögött képes felfedezni és megjeleníteni azokat az indulatokat, gesztusokat, néha csak egy tekintettel, amelyek, ha nem is teljesen egyedivé, de legalább színessé varázsolja Félix alakját.” Később Tibor visszalopja a régi „figurát”, s ez sokat lendít az előadáson.

Október közepén felújítom a már 75 előadást megért *Hegedűs a háztetőn*-t. Oka, hogy 1991-re a produkciót visszavárják Frankhonba. Mint Nagy László nyilatkozta, „Toulonban, Marseilleben és Aubagneban játssza majd a társulat.” A felújítást követően egyszerre két bemutatóra is készülök. A Postás Kultúrházban, új nevén a Tantuszban, a *Karenina Anna* decemberi bemutatójára, és a *Così fan tutte*-ra, melyet 1991. január végén mutat be a niz-

zai Opera. A Tolsztoj-bemutató, köszönhetően a békéscsabai tapasztalatoknak is, meleg siker. Csak a hozzávezető út! A Szegeden is a címszerepet alakító Ferenczi Krisztina állandó okoskodása, „írói” javaslatainak kivédése tette próbára tűrőképességemet. „Többszörösen konzervatív gesztus Sándor Jánosé – írja Darvasi László. – Konzervatív a témaválasztás, a regény adaptálása, a darab megformálása. Mert konzervatív dolog szerelemről, jellemről, egyenes vonalú cselekményről beszélni manapság, ám tudjuk mégis mennyire szükséges. Újra tanuljuk a világot, azt is újra tanuljuk, milyen a klasszikusan tragikus ember, Anna Karenina például.” Csúri Ákos szerint „sokat lendít az előadáson, hogy Rusztkéttől eltérően, kevésbé az avantgárd felé hajlik külsőségeiben a darab. Molnár Zsuzsa ízléses, higgadt, korhű jelmezei és díszletei élénk varázsolják Tolsztoj világát. A pontosan megválogatott Chopin és Csajkovszkij zenei betétek szintén nyugtatólag hatnak a rendezésből fakadó állandó feszültségben.”

Pályafutásom egyik legemlékezetesebb kabinet-alkatását varázsolja színre ezen a parányi stúdiószínpadon Flórián Antal, Karenin szerepében. Szerepe egész jellemét élénk tárja kétszersúlyosára. Hangosan ropogtat, gyorsan jár az állkapcsa. Gazdaságosan eszik. Nem élvez az ételt. Eszi, mert létfenntartásához szüksége van rá. Egész tartása jelzi, „fölslegesnek és terhesnek tekint minden érzéket és érzelmet. Hideg, érzéketlen, embertelen.” Igen, ilyen Karenin! És ilyen egy színész, amikor a kellékekkel való játék nem pótcselekvés számára, hanem tökéletes, szükségszerű egységet alkot vele. Léte egy darabja.

1990 szilveszter éjjel Nizzában köszönt rám. Éjfélkor Médecin úr tengerre néző erkélyén Polgár Lászlóval halkán elénekeltük a Himnuszt. Ő befejezte vendégszereplését, én most kezdem. Magyar munkatársakat hoztam magammal. A jelmezeket Jánoskúty Márta, a díszletet Csányi Árpád tervezi. Márta valószínűleg megszédül az elégett anyag-választék láttán. Egész éjjel töprengünk, melyik mellett maradjunk. Mennyivel egyszerűbb ez otthon! Ami van, oly kevés, hogy egyszerű a döntés. Itt a próbamódszer is egészen más. Az énekeseket teljes szereptudással kapom. Ha századszor kell elénekelnük ugyanazt a frázist, akkor sem markíroznak. Pedig megengedem.

- Mi van, ha éppen akkor jön be egy impresszárió, és azt gondolja csak annyi hangom van – érvelnek.

A próbaidő rövid, kiszámított, percre pontosan kell kezdeni, és befejezni. Nincs idő improvizálni, bizonytalankodni. Mindenkinek profi módon tudnia kell a dolgát. A felesleges, időhúzó, „köldöknéző” vitákat nem kedvelik. Azoknak az ideje nem a próbán van. A szakszervezeti szünetek, pedig „szentek”. És mégis mindenre van idő – ez az intenzív munka gyümölcse. A premier zajos siker. A nézőtérben ott ül Nevetőszemű, és Attila fiam is. Lányomék nem lehetnek itt, mert októberben megszületett második unokánk, Eszter. „A *Così fan tutte* pénteki nizzai bemutatója után a Cote d'Azur vájtfülű felső tízezer sem mutatkozott szkeptikusnak – így a Nice Matin. Majd később: - Az előadók színészi adottsága (nem elég jól énekelni), a zenekari összhang s még a színpadi mozgás is egy kicsit mozartti lett.” Még a banketten megkapom a következő nizzai meghívást. Rossini operáját, *Az olasz nő Algirban*-t rendezem majd. Az előadásból részleteket vesz fel a párizsi TV, és a húszperces keresztmetszet keretében engem is megszólaltatnak. Hazajövetelem napján adja le a hazai TV Zenei Magazinja a franciáktól átvett anyagot. A velem készült beszélgetést kihagyták, és az előadás magyar vonatkozásairól sem esik szó. De mit is csodálkozom? Az adást egy neves operarendező kollégám rendezte.

Itthon zajlik a „rendszerátalakítás”. A színházban is más szelek fújdognak. Korcsmáros győzködi az embereket, mondják fel a közalkalmazotti viszonyt és „alakuljanak betéti társasággá”. A színészek véleményemet kérdik. Nem helyeslem, meg lesz a böjtje,

mondom nekik. A többség nem hallgat rám. Nevetőszeműt sorozatos sérelmek érik. Akik rajtam nem rúghatnak, őt bántják. A fizetésemelésekből kihagyják, pedig szakmai nyugdíjazás előtt áll. Sőt még azt is megteszik, hogy a lakásunkra küldik egyik kollégáját, aki azzal revolverezi, addig nem ad neki a balett vezetése szerződést, amíg Nevetőszemű nyugdíjba nem megy. Ez már nem az a színház, amiért éltem-haltam. Ha valaha két színész találkozott, az első kérdés az volt: mit játszol? A minap a Szolnokról haza látogató Kátay Endre átkiabál a Széchenyi tér túloldaláról: mennyi a fizetésed? Nem is csodálkozom, hogy mind több gyönyörűséget találok színház-történeti kutatásaimban. Harminc éven át minden időmet a színházban töltöttem, most a levél- és könyvtárban. Minden meglelt adatot feljegyzek, és lassan megjelenik előttem Makó Lajos, az ember, akit eddig csak az előcsarnok szobraként ismertem.

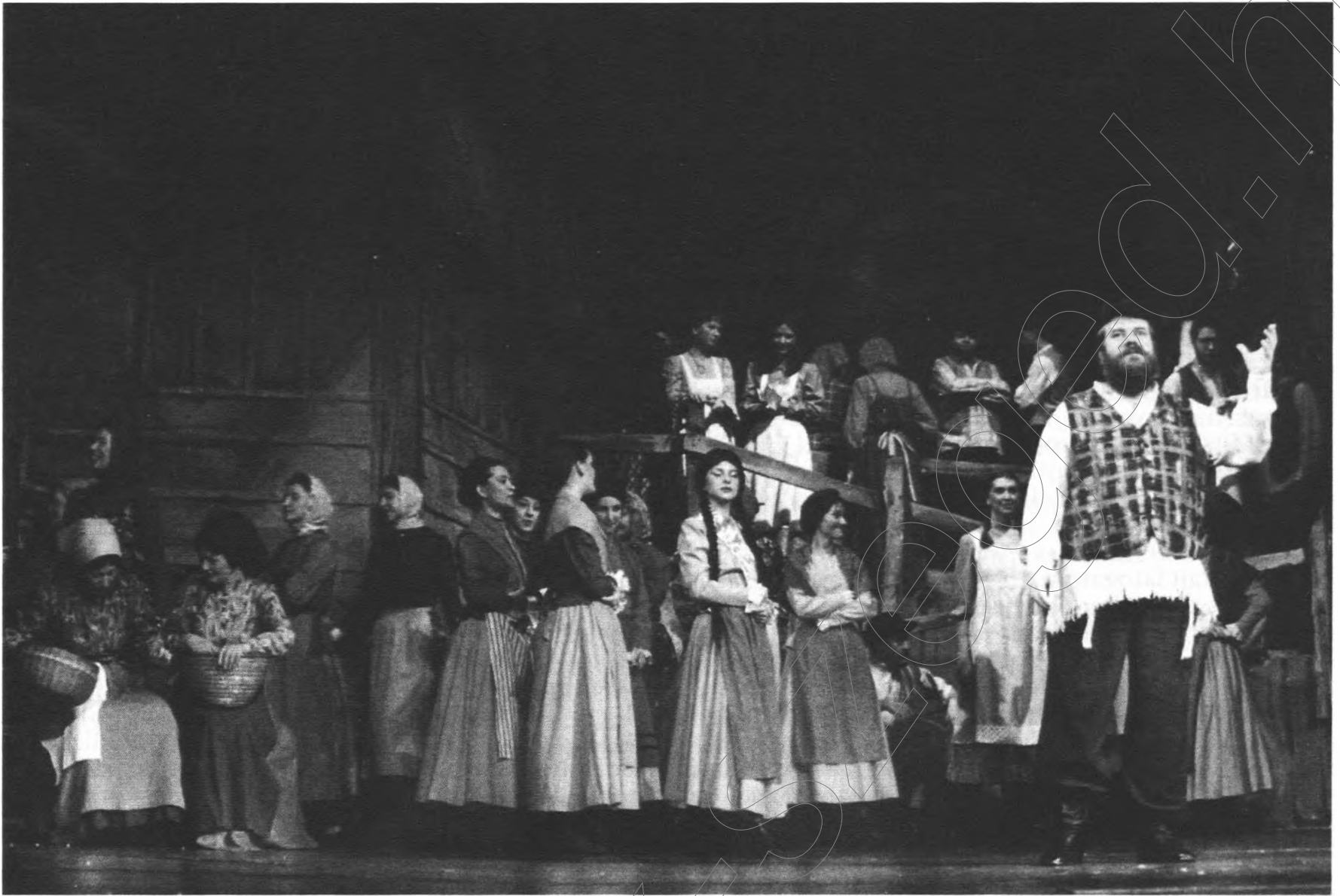
Az új, 1991-92-es két rendezés vár. A Tantuszban Witkiewicz, a Kisszínházban Dürrenmatt darabja. A lengyel szerzőnek már a harmadik művét állítom színre. Változtatást csak a címben teszek. Hőbörgő Mátyás János Károly, azaz a keresztneveket abba a sorrend rakom, ahogy „bölcseink” követték egymást. A kritikusok a decemberi bemutatót követően, ezúttal pontosan fogalmazzák. Az előadás „több volt, mint egy letűnt társadalom hatalom-körképe. Pofon volt ez, kérem, a javából. S az exkáderek, mint nézők, orcája csattant is, rendesen.” Darvasi a Délmagyarországban ezt írja: „Sándor János kockáztatott azzal, hogy összeomlasztotta a szocializmust. Minden ismerősen történt. (...) Eljő a kommunista hatalomátvitel, a sztálini terror, '56, a puhácska diktatúra, s végül a békés Bumm, és mindez a negyven év szent és profán, esendő és még esendőbb kulcsfigurájával, Hőbörgő Mátyás János Károllyal, aki tesszik, nem tetszik – nagyon hasonlít miránk. Röhögni való pasi. Kövér és kanos és ravasz és ostoba. Azt hiszem, Király Levente igen nagy szeretettel művelte ezt a szerepet, és a szerep is kedvelte őtet, az est legszerencsésebb egybetalálkozása volt. Király művész úr lendületes volt, bájosan hataloméhes, és a barna szőrcsuhát éppoly történeti hűséggel viselte, mint az éjféletek klott alsóneműt”.

A búcsúzó, 1991-es év számunkra legfontosabb eseménye, hogy Nevetőszemű december végén szakmai nyugdíjba megy. Szerencsére, a balett vezetőinek inkorrekttségét a Szakszervezet és Nagy László – még időben, - egy soron kívüli fizetésemeléssel helyreü-tötték, így, ha levesre nem is, legalább kenyérre majd telik a szakmai nyugdíjából.

Király Levente parádés alakításban kelti életre a márciusi bemutatómon Dürrenmatt drámájának hőstét *A nagy Romulus*-t is. „Király Levente: nagyszerű, remek!” – áll az egyik recenzióban. Míg a másikban: „Fokozatosan tárul fel játéka nyomán az az erkölcsi rendszer, mely érthetővé és jogossá teszi rombolását. De olyan egyszerűen, pátosztól mentesen mondja ki a végső ítéletet, hogy nem csak a figura, hanem elvei is teljes mértékben hitelesek.” Én azonban nem tudom, értem vagy sem a darabot, hisz az egyik újságban azt olvasom: „Jól szórakozott a szegedi közönség, mert a rendező pontosan érti a dürrenmatti abszurd lényegét.” Míg Domonkos László szerint „a rendezői felfogás egyáltalán nem tudta mit is akar Dürrenmatt-tal.”

Kivételesen nem sokat törődöm a bírálatokkal, érettségiző Attila fiamért szorítok. Felesleges az izgalom. Őstől már egyetemi polgár.

A szezon végével lejár Nagy László tíz éve tartó igazgatói érája. A színházban óriási a helyezkedés. Ki lesz az új direktor? És ki a főrendező? Korcsmáros György a Kisszínház nézőterére összehívja a prózai társulatot. Kortesbeszédet tart. Arra bíztat mindenkit, álljon ki az ő további főrendezői kinevezése mellé. Reggel már nincs Szegeden. Győrbe utazott, hogy beleüljön az elnyert igazgatói székbe...

Mi történik itt? Semmivé vált az összetartó színházi szellem? Az énekesek közül, aki tud, külföldre tart, a prózisták egyszemélyes bt-ként szerep-szerződésért reszketnek, a műszak vezetői pedig, vállalkozóként diktálnak a művészeti vezetésnek. „A farkok csóválja a kutyát” – mondaná Kovács János színművész úr, ha még élne. Hová tűntek a színházakból a társulatok? Vidéken már nincsenek együttesek, csak szereptől szerepig utazó színügyi alkalmazottak. Nem, ma már nem az a színház, ami Nádasdy, Várkonyi, vagy még régebben, - mint olvasom, - Makó, Sziklai színháza volt. Elhatározom, csak a legszükségesebb időt töltöm színházon belül. Inkább írásban rögzítem színháztörténeti kutatásaim eredményeit, és Szalma Ibolya doktornő ösztökélésére „ágyszínházi” előadásokkal igyekszem önként vállalkozó társakkal enyhíteni a leukémiás gyermekek szenvedéseit.

Szeptembertől új vezetők irányítják a teátrumot. Kormos Tibor az igazgató, Arkosi Árpád a próza, Galgóczy Judit az operatagozat főrendezője. A társulati ülésen nagy tervekről esik szó. A rendezők közt elhangzik Szász János, Lukáts Andor, Paál István és Tompa Gábor neve. A próza Franciaországi turnéjáról már nem esik szó. A színház korábban nem írta alá a szerződést. Én is megtudom, elfogadták javaslatomat. Egy Lorca-darabot, valamint – ősbemutatóként - a szegedi költő, Baka István *A korinthusi menyasszonyát*-t és Rózsa Pál *A hang* című miniooperáját rendezem majd. Előbb azonban Nizza következik.

A Rossini-opera rendezése, már nem megy olyan simán, mint az előző. No, nem a társulattal van baj, hanem az öreg épülettel. A mennyezet egy dísz leszakad, - szerencsére senki nem sérül meg, - az épületet bezárják. A bemutató az opera épülete helyett a „kölcson” prózai színházban lesz. Ez azonban munkánkat nem akadályozza. Az énekesek rugalmasan alkalmazkodnak a megváltozott körülményekhez. Kitűnő művésztárs Alberto Rinaldi, a Scala tagja, aki igazi olaszos komédiázó kedvvel próbálja Taddeo szerepét. Körülötte pezseg a színpad. A Musztafát éneklő amerikai Gregory Reinhart-tal ellenállhatatlanul mulatságos jeleneteket produkálnak. Karmesterem Uri Segal, Erélyből származó izraeli állampolgár, biz-

tos kézzel irányítja a zenekart. Az október 23-iki bemutató - a televíziós interjúban utalok is a forradalomra, - mint az MTI híre is tudatja „kirobbanó siker.” A kinti kritikák is elismeréssel írnak az előadásról. Újabb meghívást is kapok, ám darabról s időpontról nincs szó, hisz a színház rekonstrukció előtt áll.

Itthon a Lorca-darab bemutatójából nem lesz semmi, a két ősbemutató próbáit pedig mostoha körülmények között kezdem el. Egy levegőtlen, nyirkos pincében dolgozunk. Ennek ellenére a Bakadarab szereplői - Fazekas Andrea, Dobos Kati és Bitskey Lukács a főszereplők, - hihetetlen lelkesedéssel készülnek a bemutatóra. A költő Baka „költőien” fogalmaz egy vele készült riportban.

„Nagy élmény volt, hogy egy társulat hetekig dolgozik azzal, amit én valamikor megírtam. Iszonyatos munkát fektettek bele. Nem is gondoltam volna! Úgyhogy utólag egy kicsit szégyellem is magam, hogy ennyire megdolgoztattam őket. Jó viszonyba kerültem a színészekkel. (...) Meg vagyok hatva, hogy ennyit foglalkoztak a darabommal, s már előre haragszom azokra a kritikusokra, akik egy-egy mondatban fognak mindent elintézni.”

Rózsa Pál miniooperájának zenekari próbáján élvezettel hallgatom Pál Tamás ismeretterjesztő előadással felérő zenei elemzését. A bemutatón, - a Kisszínház színpadteréből alakított stúdiószínpadon, Molnár Zsuzsa játékterében, - „mindkét produkción átsüt az összes közreműködő odaadása: ki-ki a maga posztján lelkiismeretes munkát végzett. A végeredmény mégis hiányérzetet kelt.” Bakának nem lett igaza. A kritikusok nem egy-egy mondatban, hanem hosszú, elemző kritikákban taglalják a művek, és a két előadás gyengéit és erényeit.

A könyvtár újságjai között tallózom, amikor megáll mellettem Péter László.

- Mit kutatsz?
- Makó Lajos életét.
- Van kész anyagod?

Másnap kezébe adom az addig elkészült írást.

- A könyvtár kiadja, fejezd be, - mondja néhány nap múltán.

Pesten járva, büszkén újságolom édesapámnak a

jó hírt. Ő, aki a könyvek szerelmese, roppant boldog, hogy „író” lesz a fia. A könyv mégiscsak időállóbb, mint az „esték illó művészete”, a színház.

A következő 1993-94-es szezonra nem bíznak rám rendezést. Megkeresett viszont a nyár folyamán Szekernyés János, a temesvári magyar színház igazgatója, hogy egy rendezésre meghívjon. Aranyi Sándor a Szög-Art elnöke közvetít közöttünk. A meghívásra igent mondok, és Mira János díszlettervezővel, decemberi bemutatóra elkezdjük Görgey Fejek *Ferdinándnak* című darabjának színreállítását. Mire Temesvárra érkezünk a színháznak Demeter András személyében új igazgatója van. A teátrum és a mi helyzetünk katasztrofális. A gázsink két tisztességes ebédre elég csupán. Élelmet Magyarországról hozunk magunknak. János még a díszletfestéket is a saját költségére vásárolja Szegeden, amivel éjszakánként magunk festegetjük a díszletet. Görgey lemond a jogdíjáról. A színészek lelkesek és tehetségesek is. Rajtuk nem múlik majd az előadás sikere. Szabadidőmben Aranyi Sándor temesvári képzőművész barátait látogatom, és a várossal ismerkedem. Az anyagi és technikai nehézségek ellenére az előadásnak sikere van. A kritika is elégedett, s kiemeli, hogy a rendező „a játékra helyezte a hangsúlyt, nem vitte túlzásba a moralizálást, a paródiát, a karikírozást, inkább a Görgey-darabokra jellemző finom irónia határozta meg az előadás hangulatát.” Szép kritikát kap Mira díszlete és a színészek játéka is. Valószínű, az új igazgató – aki maga is játszott a darabban – elégedett az eredménnyel, mert a következő évre is vendégnek hív.

Ismét színházi botrányra érek haza. Itt hagyta a teátrumot Árkosi. Füttyülnék rá, ha nem mondta volna le távozását miatt rendezését Lukács Andor. Egyszerre roppant szükség lesz rám. Egy musicalt, a *Chicago*-t kell megrendezni. Bolond vagyok, bajban van a színház – vállalom. Kedvelt alkotótársamat, Tóth Sándort hívom koreográfusnak. „A *Chicago* minden bizonnyal sikerdarabja lesz a színháznak, hisz sok olyan értéket mutat föl, melyre a publikum ki van éhezve” – írja a bemutató után Márók Tamás. „Sándor János és színészstábja, amit lehetett, kihozott ebből a musicalből – áll Pacsika Emília recenziójában. – A Gyüdi Sándor által igazgatott kórus profi módon működött közre, a technikát is egészen európai módon vezérelték a szakemberek. Az előadás legjobb pillanatait a tánckarnak, Mr.Celofánnak és a whiskyből oly kiadósan fogyasztó Morton Mamának köszönhetjük.” Ez utóbbit Fekete Gizi adja, ő amolyan brechti hőst alakít, aki pontosan tudja mennyit ér a tisztességtelenség. Király Levente Mr.Celofán szerepében „zseniálisan megformált, kiszolgáltatott kisembert” teremt. Kitűnő Flórián Antal Konferanza is. „Egyik percben rezzenéstelen arcú bohóc, a másikban gonoszkodó kispolgár, a harmadikban hatalmának örvendő diktátor – áll a kritikában. – Sándor János finommívű, apró, alaphelyzetekre építő színházát Flórián érzi a legjobban.”

Apa meghalt. Nem adhattam kezébe könyvem, amelyet annyira várt. Késik a nyomda.

Az 1994-95-ös évadot Temesváron kezdem. Eleget téve Demeter meghívásának, Illyés Gyula parasztkomédiáját, a *Tüvé-tevők*-et állítom színre. Vita előzte meg a darabválasztást. András csavaros, abszurd műben gondolkodott, én meg, mint a Temesvári Új Szónak elmondtam, ragaszkodtam a magyar színdarabhoz. „Mindenkinek van anyanyelve, amelyet beszél, s ez az országokénti hovatartozástól is független – érveltem. – Ha ezen a nyelven saját kultúráját nem ápolja, nem gyakorolja, nem műveli, akkor elveszíti a múltját. De aki a múltját elveszítette, annak nincs jövője. Mert nem lehet egy másik kultúrába beépülni, hogy a magamét ne vigyem bele. Be lehet lépni, de a belépőjegy a saját kultúrám bevitele. Európa ettől lett Európa, hogy egymás mellé tudta tenni a görög, római, francia, angol, német kultúrát.

Csak az maradt fenn, aki a magáét is oda tette. Ha én nem művelem a magamét, nem létezem, eltűnök, nincs rám szüksége a világnak.”

Demeter majdnem teljesen kicserélte, megfiatalította a színház társulatát, és a műszaki személyzetet hozzáértő emberekből szervezte meg. Ez meg is látszik az októberi bemutatón, amely őszinte sikert jelez. Ezt igazolja a magyar és a román kritika is. „Sándor János szegedi rendező, aki tavaly Görgey Gábor *Fejek Ferdinándnak* című darabját színre állítva bizonyította, hogy nevetve nevelni, tükröt tartó elképzeléssel, Temesváron is lehet jó előadást produkálni. Mindebben segítségére volt Mira János, akinek díszlete tevékeny része az előadásnak. Amit egyértelműen meg kell állapítanunk, – egyébként első látásra kiderül –, az összjáték kiváló koreográfiája, olyankor is, amikor néha mind a 11 szereplő egyszerre nyüzsögve járul hozzá a felforduláshoz. A kialakuló káoszt, amely egy kissé a groteszk felé viszi a darabot, még inkább lehetne, egészen a paroxizmusig fokozni. (...) Csapatmunka az előadás, mert úgy tűnik a két vendégszínésszel, illetve a jövőben az újoncokkal egy színes, reményteli évad indul, amelynek a *Tüvé-tevők* az első állomása.” A remekül komédiázó színészek – közülük is Gáll Annamária, Ferenczy Annamária, Dukász Péter, Mátray László és Higyed Imre a legjobbak, – méltó részesei a sikernek.

Alig érek haza, kézhez kapom az új rendelkezések szerinti fizetési besorolást. A lehető legelőnytelegebb „Véletlenül” (?) még a főiskolai végzettségemet sem ismerik el! Panaszra megyek az igazgatóhoz.

Árkosi sorolt be téged – mondja.

Írok Árkosinak, és panaszt teszek a Szakszervezetnél. Árkosi válaszol, – levelét gondosan megőrzöm, – ő már nem volt a színház tagja, amikor a besorolásokat készítették. A direktornak megmutatom a levelet. Mintha, mi sem történt volna, karácsonyra – a Jézuska hozta? – megkapom a módosított besorolásomat. Ez is előnytelen, de legalább a végzettségemet elismeri.

1995. márciusában, a Kisszínházban megkezdem de Falla operájának rendezését. A *La vida breve* (Rövid élet) nem nekem kiosztott munka. Tóth Sándor koreográfus barátomat, kedves munkatársamat kérték fel színpadra állításával. Nem állt kötelnek, azt mondta csak velem együtt hajlandó a darabon dolgozni. Ritka tisztességes állásfoglalás. Így lettem én a rendező, ő „csak” koreográfus. A bemutató előtt Hollósi Zsolt, a Délmagyarország újságírója felteszi a kérdést:

- Tudja, hogy „sokan kétségbe vonják a darab értékeit?

- A Rákosi-diktatúra idején kötelező volt szocialista realista darabot játszani – válaszolom. – 1995-ben pedig az ízlésdogma határozza meg, mit és hogyan kellene játszani ahhoz, hogy jó legyen az előadás. Ezzel én nem törődöm. A választott művet én úgy szeretném megcsinálni, hogy arról szóljon, amiért megírták. Komputerezált világban élünk, ahol a művészek nyakán a kötel. (...) Ebben a rendkívül elanyagiasult, elembertelenedett világban – ahol ha elég pénzt tudsz felkínálni, akkor a bérgyilkos szemrebbenés nélkül nemcsak fejbe lő valakit, hanem még át is hajt rajta – a művészetnek az érzelmek után kell kiáltania. Megint tudnunk kellene sírni és nevetni, jó lenne, ha eszünkbe jutna, hogy ettől vagyunk mások, mint a gépek és az állatok. Ezért fontos számomra az opera, ami nem tesz egyebet, csak megpróbálja az érzéseinket feléleszteni.”

A Vágvölgyi Ilona tervezte díszletek között, – a ruhák is őt dicsérik, – Matkócsik Éva, Varsányi Mária, Altorjay Tamás, Szakály Péter és Vajk György igazi művészi alázattal vesz részt a munkában. Szükség is van erre, hiszen Tóth Sándorral szokatlan színpadi játékot hozunk létre. A bemutató után erről a Magyar Hírlapban így ír Kertész Iván:

„Sándor János rendezése kétarcú: az énekesek

részére inkább oratóriumszerű, a sok mozgást a táncosok szolgáltatják, sőt a rendező ellensúlyozni akarván az énekesek statikus játékát, olykor megduplázza a szereplőket egy balettművész – ugyanolyan ruhában, mint a vokális szólista – eltáncolja, amit amaz énekel. (...) A színház balettszólistái és táncosai látványosan valósítják meg Tóth Sándor koreográfiáját.”

Még egy módosítást teszek az eredeti szövegkönyvhöz képest. „A rendező megváltoztatta Salud halálának körülményeit: az eredetiben meghasad a szíve a fájdalomában, itt pedig mintha öngyilkos lenne, beleszaladva Paco késébe.” Ez a megoldás megosztja az embereket, van aki elfogadja, mások inkább a konvencionális megoldáshoz ragaszkodnak. Pedig, a Délvilág szerint „a produkciónak jót tett a konvenciómentesség, hiszen szokásos szerelmi háromszögről lévén szó, elkél néhány friss ötlet, s ez esetben Sándor János ennek nem is volt híján.” A zenei megvalósítás kitűnő osztályzatot kap. „A színház jól működő ének- és zenekarát a fiatal Gyüdi Sándor vezényelte, lírai érzékéről és drámai temperamentumáról egyaránt bizonyosságot adva.” A siker ellenére de Falla műve „rövid életet élt”, mindössze hat alkalommal kerül műsorra.

A tavasz még egy különleges eseményt hoz számomra. Egy elfeledett színházigazgató címmel megjelenik Makó Lajosról írt könyvem. Írásomat szüleimnek ajánlottam. A Szegedi arcélek sorozatban megjelent kötetemet a könyvtár igazgatója, a sorozat szerkesztője, Gyuris György mutatja be.

- „A békebeli színidirektorról írt könyvében rejtőzik-e valamiféle üzenet a mai színházigazgatók számára?” - kérdi a helyi lap újságírója, Pacsika Emília.

- „Azt mondom, amit Arany János, hogy gondolt erre a fene, de azért hozzáteszem, valamilyen összehasonlítás óhatatlanul megfogalmazódik a könyvben. Akinek füle van, meghallja a felszisszenést: valami nagy baj van a színház, a kultúra környékén. Makó Lajos azt vallotta: a szakmát csak az erkölcsiség erejével lehet művelni. Ez hiányzik legjobban a mai magyar színházból.”

A következő, 1995-96-os évadban a színház „megkímél” attól, hogy rendezni kelljen. Nem nagyon

bánom, mert bár néha a teátrumról álmodom, napjaimat a mind jobban érdeklő színháztörténeti kutatásoknak szentelhetem. Eredményeit a Szeged folyóiratban, folytatásokban, Igaz mesék a szegedi színházról címmel közlöm. Több időm marad a gyermekklinikán működő Ágyszínházra is. És marad időm Arany Sándorral és a Szög-Art többi képzőművész tagjával való baráti beszélgetésekre, s arra, hogy temesvári, valamint stuttgarti kiállításukat megnyissam. Szeptemberben meglepő felkérés is ér. Levelet kapok Görgeytől. Arra biztat, a következő ciklusra pályázzam meg a szegedi színház igazgatói posztját. Az ördög tudja miért, kötélnék állók. Igaz, nem pályázatot, csak a szegedi színház jövőjét illető néhány gondolatot nyújtok be pályázat címen. Nem ér sokkhatás, amiért szóba sem kerül személyem a versengők között. Azon azonban eltöprengek, mi készítetett arra, hogy rövid „dolgozatomat” beadjam? Még mindig ennyire vonz a színház? Ilyen erős szálak kötnek hozzá? Vagy csak egyszerűen a szakmai hiúság készítetett rá? Ha a teátrum múltját akarom kutatni, el kell tépjem az élő színház nyakamra tekeredő „köldökzsinórját” különben megfojt.

Az 1996-97-es szezon új vezetés kezd meg. Igazgató Nikolényi István, társai Pál Tamás és Szikora János. Decemberben, miután 1997 márciusában töltöttem be 60. életévemet, kérem nyugdíjazásomat. Az első félévben nincs rendezésem. „Szoktatom szívemet a csendhez, / nem is nehéz.” Az évad második részében – véletlenül? – születésnapomra, március 21-ére esik „aktív szakmai életem” utolsó bemutatója. Lajtai – Békeffy zenés játékának alkalomhoz illő a címe: *Régi nyár*. „Hol van az a nyár” már, amikor az Ódry Színpadon kezembe vettem szakmai jogosítványomat, a diplomát? Az előadásnak vége. Állók színésszel a függöny előtt, a reflektorok vakító fényében. Szemben a nagyérdemű, az ezerfejű cézár, a megvesztegethetetlen műtész. Meghajolok. „Színügyi alkalmazott”-ként utoljára köszönöm meg a tapsot. Azért egy kicsit összeszorul a szívem. Sebaj! A titkot, hogy „volt egyszer egy színház”, hazaviszem magammal.

Sándor János

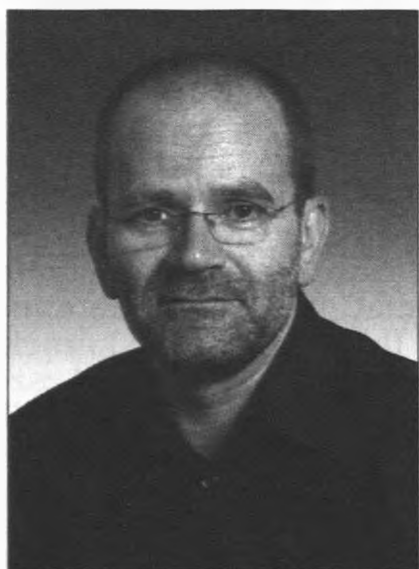

Hagyomány és megújulás

GYÜDI SÁNDOR SZÍNHÁZI PROGRAMJA

- Az elmúlt fél év bizonyára egyik legmozgalmasabb időszaka életednek. Alig adtuk át a Zeneházat, megjelent a színházigazgatói pályázat, hetek múlva a számodra sikernek mondható döntés, majd a beiktatás, s most itt állunk a szezon első bemutatója előtt. A következő öt év viszont lehet, hogy nem lesz ilyen mozgalmas, de izgalmas bizonyára.

- Valóban izgalmas, sőt aggodalmas is. Hiába ismerem jól a színházat, mármint a Szegedi Nemzeti Színházat, ahol, mint első munkahelyemen húsz esztendeje kezdtem dolgozni és a Szimfonikus Zenekar igazgatójaként is folyamatosan dirigáltam előadásokat, a rendkívül összetett intézmény élére állni nagyon nehéz feladat. Komolyan tartok attól, hogy a magam mércéje szerint ezt nem tudom olyan szinten teljesíteni, ahogy az eddigi megbízatásomat. Egyébként a következő öt évem nem csak izgalmas lesz, egészen biztosan mozgalmas is lesz: maga a színházi működés nap mint nap gondoskodik róla.

- Különös időszakban és feltételek között

vetted át a színház irányítását. Sokszor emlegetjük, az állam igyekszik kivonulni a kultúra irányításából (néha támogatásából is), az önkormányzatoknak egyre kevesebb az erre fordítható költségvetési részesedése. A közízlés változásaival, a kulturális közélet átstrukturálódásával hangsúlyok helyeződnek át, a most induló szezon egyik „kötelező” betétje a Mezzo-operaverseny. Miként lehet szembesülni ezekkel az objektív tényekkel?

- Valóban nem könnyű a helyzet anyagi értelemben. A költségek drámaian növekednek, és a források oldalán a támogatások csökkenésén túl azzal is számolnunk kell, hogy a közönség „vásárlóereje” is csökken. A közízlést deformálja egy torz piac, melyen műfajilag látszólag ugyanabba a kategóriába tartozó, de valójában értéktelen áruk dömpingje borítja el az igazi művészi produktumokat. Sok színház kénytelen abból megélni, ami ellen művészi meggyőződése szerint harcolnia kellene. Mi az értékek mellett teszünk hitet. Ebből a szempontból a Mezzo Operaverseny és Fesztivál „kötelező” volta

„édes teher”: végre egy Szeged rangjához méltó súlyú esemény a nemzetközi művészeti életben. Városunk ilyen rendezvényeken keresztül hívhatja fel a nagyvilág figyelmét azokra az értékekre, melyekre a jövőjét alapozni kívánja.

- Idén 125 éves a Szegedi Nemzeti Színház. Ez alatt az idő alatt meglehetősen ambivalens volt a Város és Színház kapcsolata. Már felépítése is viták keretében zajlott, volt, hogy a város támogatta, máskor elhidegülve magánkézbe adta, aztán a szocializmus idején kézivezérlési presztizsintézménnyé változtatta, az elmúlt húsz évben pedig keresi helyét az ország és a város kulturális rendszerében, és viszonyát a tulajdonosi jogokat gyakorló várossal.

- Én a 125 év küzdelmeiből másféle tanulságot vonok le. Viták kétségtelenül voltak már a felépítése körül, de ezek lezárultával, az árvíz katasztrófája után három és fél évvel a kor legmagasabb igényeit kielégítő színházat emelt ez a város. Az annak idején hatvanezres Szeged lakosságából húszezren a környező tanyavilágban éltek, tehát negyvenezer városlakó számára építették a színház 1800 fős nézőterét. A város lakosainak száma mára négyszeresére nőtt, miközben az egymást követő átépítések során a férőhelyek száma a harmadára csökkent. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy a szegediek és a város vezetése számára mindig is különleges szerepet

töltött be a színház; ha bizonyos időszakokban bírálatok keretében állt, ez is azt jelzi, hogy fontos volt. Az sem véletlen, hogy az utóbbi két évtized változásai közepette is megmaradt a színház önkormányzati intézménynek, a fenntartó-tulajdonos nem alakította át pl. korlátolt felelősségű társasággá. Fontosak vagyunk Szegednek, ezért cserébe korlátlan felelősséggel tartozunk.

- A kor nagy kérdése: érték és-vagy közönység?! Szemünk előtt változnak a hagyományos színházi struktúrák, főleg a fővárosban, teátrumok váltanak előjelet, karaktert. Egy vidéken működő három tagozatos színház viszont alig változhat - köti a hagyomány, a tulajdonosi elvárás, a közönség rétegeinek különböző igénye, a szakmai értékrend és sorolhatnám. Lehet-e, kell-e sorrendet felállítani ezek között a fennmaradásért, a fejlődésért a minőség szolgálatában, az érték szellemében?

- Ezek nagyon nehéz kérdések, a válaszok pedig különbözők a választott szempontok szerint. Pusztán anyagi aspektusból vizsgálva a legolcsóbb tömegigények kiszolgálása a legkifizetődőbb, de ez gondolatmenet odáig vezet, hogy ne is színházat működtessünk, hanem cirkuszt, vidámparkot, discót, peep-show-t. Tartalmilag csak a minőség, az igazi művészi érték mellett tudok állást foglalni, és hiszem, hogy az embereknek nem arra van igazán szükségük, hogy a mindennapok

nehézségeit könnyű szórakozással feledtesék, hanem arra, hogy feldolgozzák a kudarcukat, szorongásaikat a művészi élményeken keresztül.

- Volt esélyed és lehetőséged, hogy megválaszd a munkatársaidat. Milyen szempontok alapján választottál, kikre milyen szerepet osztottál, mik az első benyomásaid döntéseid helyességéről?

- A színházat működtető szakemberek körében, beleértve a vezetőket is, a meglévő erőkre alapoztam. Nem mintha tökéletesnek tartanám a színház eddigi működését, de a kollégáimat személyükben alkalmasnak tartom arra, hogy - akár saját magukat is megújítva - sokkal jobb teljesítményt produkáljon a színház a fő célja, színvonalas produkciók létrehozása érdekében. A művészeti irányítást viszont a saját meggyőződésem alapján választott, jelentős művészekre bíztam. Juronics Tamást hívtam meg művészeti igazgatónak, Telihay Pétert a prózai tagozat vezetőjének, az opera meghatározó karmestere Pál Tamás lesz, valamint Almási-Tóth András személyében újra lesz a színháznak irodalmi vezetője. Ezeket a személyi döntéseket egyelőre csak az igazolja vissza, hogy remekül tudunk együtt gondolkodni a színház szerepéről, művészeti kérdésekről, beleértve azt is, hogy természetesen vitatkozunk, de ezek komoly szellemi élvezetet okozó, alkotó viták. Gazdag évadot terveztünk, kitűnő társu-

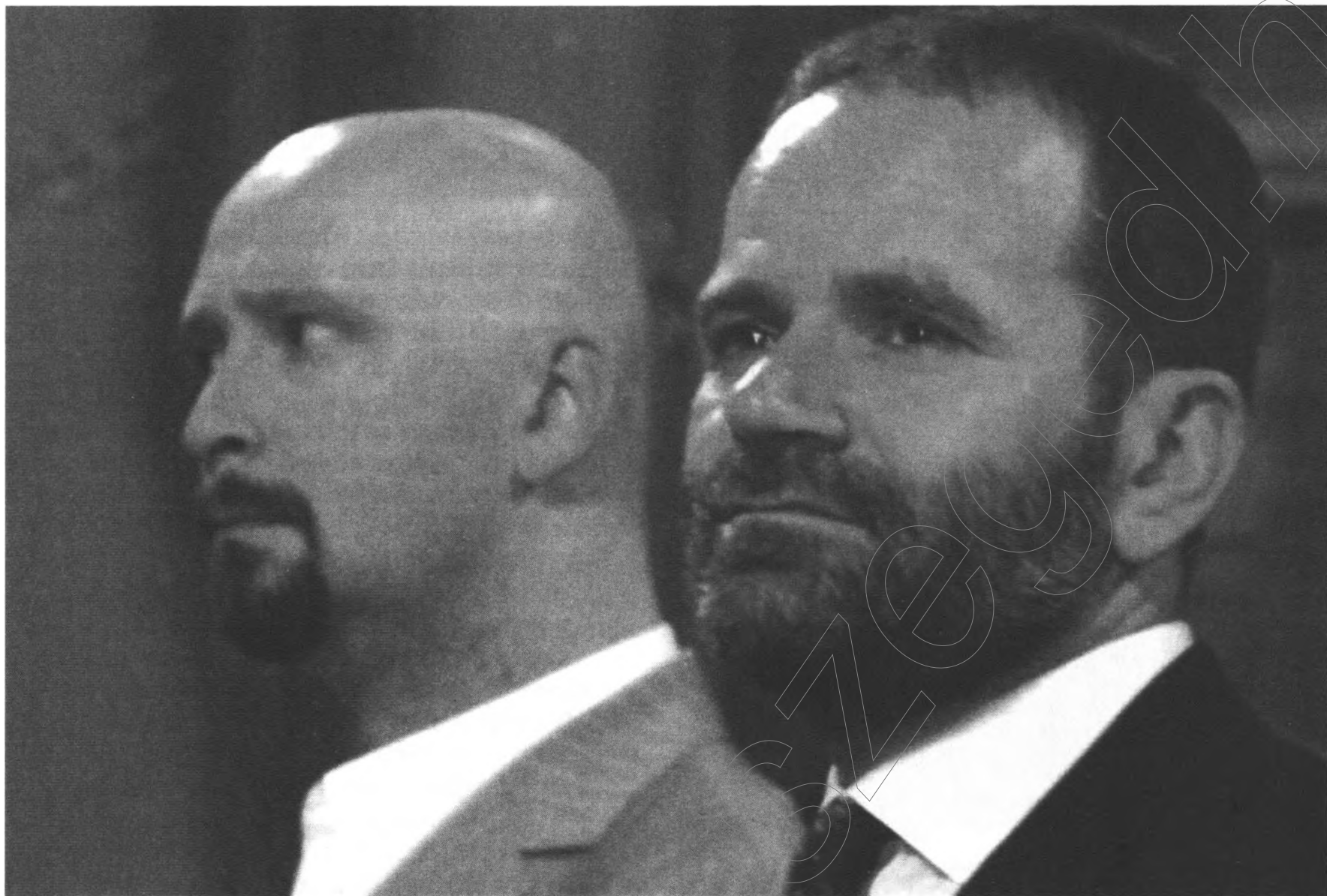
latot alakítottunk ki, remek alkotókat hívtunk meg a produkciókhoz. A többi majd az előadásokon derül ki.

- Elkészült a műsorterv. Nagyon vonzó és izgalmas feladatokat adtatok magatoknak, magasra emeltétek a mércét. Mit rejt ez a szokatlanul igényes évadterv: mások elvárásait, a kitörés lehetőségét, magatok igényeit, a felismert és felmért színvonal vállalását?

- Rengeteget akarunk dolgozni, sok bemutatót és valóban igényes produkciókat terveztünk. A saját elvárásainknak akarunk megfelelni, mert hisszük, hogy a minőségnek van jövője és a közönség a színvonalas produkciókat valóban értékelni fogja. A mércét magasra tettük, mert úgy gondoljuk, hogy a szegedi publikum igényes, van ízlése és elvárja tőlünk, hogy élvonalbeli színházat teremtsünk a város és az adófizetők pénzéből. Hagyományosan erős, ezzel együtt megújuló operát, izgalmas, de szerethető prózát, különleges, egyben érdekes balett-produkciókat szeretnénk. Reméljük, a költségvetésünkből futja is a tervek valóra váltására.

- Matematikusnak indultál, ám a zene mindig is ott kísértett. Végül a Szegedi Szimfonikusok vezetőjeként elégedett művész lehettél. Most színházi direktorként újabb feladatok halmozódnak. Mi lesz a muzsikával, hogyan képzeled a komolyzenéhez fűződő kapcsolatodat?

A SZÍNHÁZ ÚJ VEZETŐI: JURONICS TAMÁS MŰVÉSZETI VEZETŐ ÉS GYÜDI SÁNDOR FŐIGAZGATÓ

- Az elmúlt években is kettős feladat teljesítése jelentette a munkámat: intézményvezető voltam és egyben művészi produciók irányítója. Tulajdonképpen ezt folytatom most is: az általam vezetett művészeti intézményben, melynek tevékenységében a zene nagyon fontos szerepet tölt be, muzsikusként is aktív leszek. Az elmúlt évtizedben a szimfonikusok igazgatói irodájából sétáltam át a színházi zenekari árokba dirigálni, most a házon belüli irodámból csak a liftet kell igénybe vennem. Az intézményvezetés mellett természetesen nem dirigálhatok annyit, mint a ház „főállású” karmesterei; a most következő szezonban – ugyanúgy, ahogy az előzőben – egy opera- és egy balett-produkciót fogok vezényelni. A Szimfonikus Zenekar vezető karmestere maradok az ottani igazgatás terhei nélkül, és ezzel koncertező aktivitásom is a korábbi szinten marad. Karmesteri működésem tehát hangversenyek és operadirigálás szempontjából nem változik, csak mellette nem a zenekar, hanem a színház intézményvezetője leszek.

- Szekszárdi születésű vagy, Pécssett eszmél-tél, egyetemista korod óta Szegeden élsz. Sokan emlékeznek az általad létrehozott Canticum Kamarakórus országos és nemzetközi elismeréseire. A szakma ismeri színházi karigazgatói tevékenységedet, a Szegedi Szimfonikusok élén begyűjtött nem-

zetközi sikereidet. Milyen a viszonyod a várossal, kikre számíthatsz új munkakörökben, s elgondolkodtál-e azon: azok a sikerek, amelyeket itt elértél, folytathatók-e? Ebben kikre számíthatsz?

- Valóban, életem közel öt évtizedéből már hármát Szegeden töltöttem, és bár meghatározó számomra mindaz, amit Pécsről kaptam, a zeneakadémiai évek szempontjából természetesen Budapest is fontos, muzsikusi életem Szegeden bontakozott ki; szakmai fejlődésemmel párhuzamosan egyre komolyabb megbízatásokat kaptam, mégpedig olyanoktól, akik az addigi pályámat, tevékenységemet pontosan ismerték. Érezhettem az elismerést és a bizalmat, amit nyilvánvalóan nem mással, mint a munkámmal alapoztam meg. Éles váltás most sem történt: a város egyik vezető muzsikusa voltam és leszek, Szeged egyik fontos művészeti intézményét igazgattam, mostantól egy másik élén állok. Mindezt a pályám szerves alakulásának tartom, ami a muzsikusi mivoltomat kevésbé befolyásolja. Nagyon sok biztatást kaptam és kapok a számomra egyre fontosabbá vált szellemi közegtől, amelybe Szegeden harminc éve belecsöppentem. Csak az egyetem öt évét kívántam itt tölteni, de nem véletlen, hogy tovább maradtam.

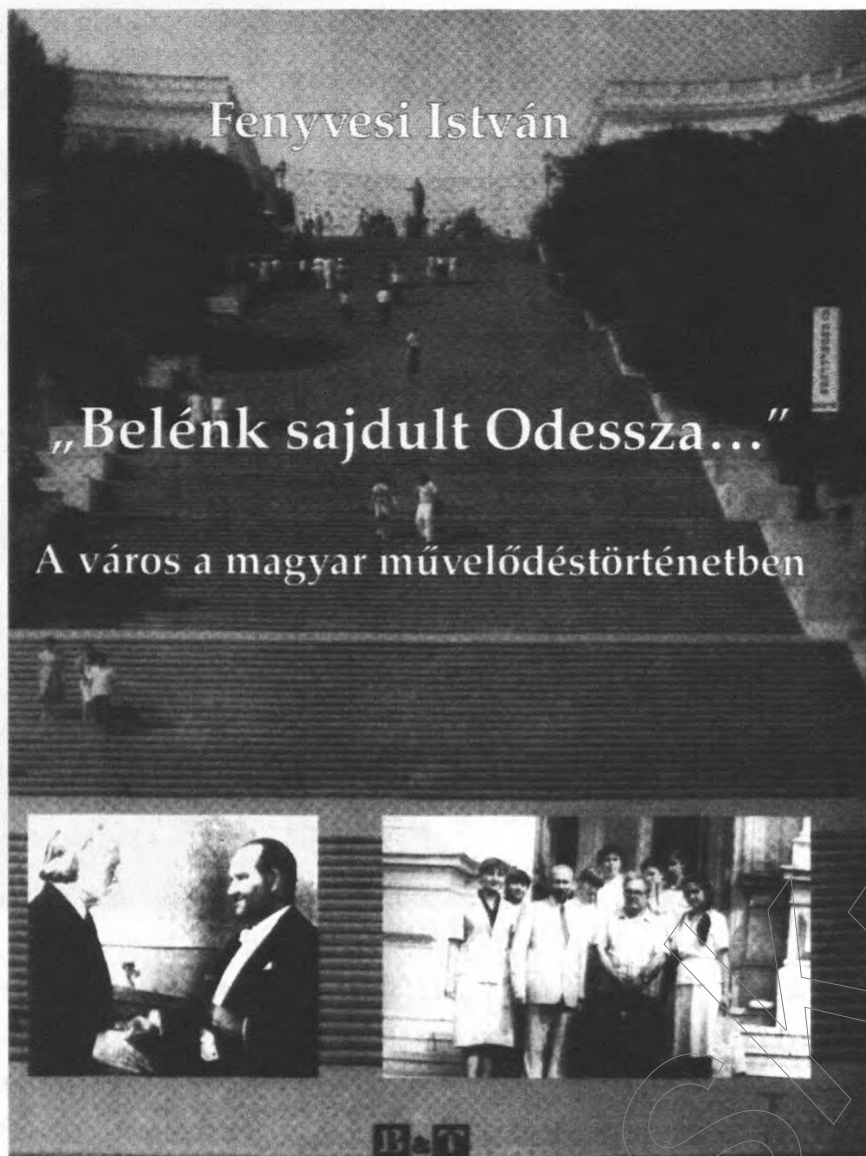
Tandi Lajos

Kézfogás - bizonyíték

ODESSZAI LAP SZEGEDI KÖNYVRŐL

Fenyvesi István Odesszáról írt könyve „Belénk sajdult Odessza. A város a magyar művelődéstörténetben” (Bába, Szeged, 2006, 420 p.) már több mint egy éve foglalkoztatja a magyar, orosz és ukrán szakembereket. Szó van egyik keleti szláv nyelvű kiadásáról is. A Fekete-tengeri városba kijutott tucatnyi példány (a benne lévő 13 oldalas orosz nyelvű rezümé) nyomán visszhangjának kezdődő hullámverésének lehetünk tanúi. Egyrészt magában Odesszában az ottani „hosszú nevű” irodalmi almanach, a „Gyeribaszozszkaja – Riseljevszkaja” (a szerkesztőség a két alapító atyáról elnevezett utca sarkán van) ismerteti olvasóit a szerzőtől kapott interjúval, másrészt a berlini „Gyeribaszhauz” faggatja a honlapján a szerzőt a magyar-orosz művelődési kapcsolatok terén végzett kutatásairól. Az internetből tudjuk, hogy a Kaliforniában élő odesszaiak „Odesszkij lisztok” című havilapja (San Francisco) nemrég ismertette olvasóival a könyvet. Az alábbiakban közöljük a Samrej Sabosz (Akik tisztelik a szombatot) című lap, az Odesszában élő zsidóság orgánumának a reflexióját (2007. március 1.) a könyvről.

Jelena Karanyina: Magyar kapcsolatainkról
A régi odesszai „nemzeti” utcanevek között aligha találunk akár egyetlen magyart is. Van itt Bolgár, Zsidó, Arnaut (albán), Moldováni, Lengyel és Görög, meg még Olasz utca is. A városnegyedek névadói között ott van a Német meg a Luteránus. Van még Kisorosz (ukrán) is. És ugye a Francia és az Olasz boulevard a tengerparton. Viszont Vengerszkijnek vagy Magyarszkijnak nyoma sincs. Ha nem számítjuk ide a már a szovjet korban Odessza magyar testvérvárosáról elnevezett Szegedszkaját.

Tehát csupán a kertjeinkben ősszel feltalálható vengerka nevű szilvafajta emlékeztet rájuk. [Ez a besztercei, mely már vagy két évszázada honos az Orosz birodalomban - a ford.]

Azok közül, akik Odessza „nemzeti” utcaneveit ránk hagyták, sokak számára menedéket nyújtott a város. Mentő sziget, egy hosszú út közepén lélegzetvételnél szünetet nyújtó menedékhely. Köszönet és hála a Helynek, amely önzetlenül segítségére volt sok-sok ezer hontalannak.

Am mindazok, akik ezt neki köszönhetik, valahogy elfeledkeztek, a várossal. Teljesen, vagy csak majdnem. És csupán úgy emlékeznek rá, mint a meggazdagodott unoka a 90 éves nagyapára, aki egykor megalapozta a család jólétét, és eközben vállvonogatva reagál az öregnek az aggkori furcsaságaira.

A magyarok pedig, lám, semmit nem köszönhetnek Odesszának, s ki tudja miért, de emlékeznek. Hiszen ha nem, miért jelenhetett volna ott meg 2006-ban az a könyv, amely már címével is megindítja a legérzékletlenebb kőszívet is:

„Belénk sajdult Odessza”. A szerzője Fenyvesi István.

Hát nem furcsa, hogy akik itt laknak, azok valahogy észre sem veszik rabulejtő vonzerejét? Akik ezt a várost „nyírják”, fütyülnek a „finom gyapjújára”. Akárcsak akiknek egykor menedéket nyújtott. Az Odessza sorsától oly távoli magyarok pedig csak úgy hipp-hopp előrukkolnak egy váratlan, megható könyvvel. Erről az a Mark Twain-regényrészlet jut az eszünkbe, amikor az iskolában a gyerekek kezdenek emlékezni Tom Sowier-re: „Az egyik fiú, mikor már semmi se jutott az eszébe, nem minden büszkeség nélkül így szólt. 'Engem meg a múltkor milyen jól eltraktált!' Am a kísérlete, hogy így szerezzen magának babérokat, nem sok sikerrel járt. Ilyenekkel a többiek is bőven dicsekedhettek.

Hát a magyarok babérai nem ilyenek. Ők mindenféle ünnep és jubileum mellőzésével egyszerűen csak megkoszorúzták a város kopaszodó koponyáját.

Aligha van a világon ország, ahol ne lehetne felfedezni valamilyen odesszai kapcsolatot, akár csak közvetett formában is. Ennek ellenére fölötőbb kevesen reagálnak e nexusok pókhálószerű terjedésére. Persze a Fekete-tengeri város sem pók, amely egyre csak a kövér legyeket vadászná. Inkább vénülő aggastyánra hasonlít, aki miközben az érdemrendjeit számolgatja, váratlanul hozzájut még egyhez.

Feltételezhetnénk, hogy Liszt Ferenc koncertsorozata a 19. század közepén az egyetlen szálfonal volt a két ország között. Méghozzá nem is olyan vékony, ha tudjuk, mennyire fiatal volt még a

város, és milyen igazi zseni volt a magyar művész.

Hát miért nem lehetne itt egy Liszt utca? Hiszen még azt sem kellene kiírni a táblájára, hogy Ferenc, és hogy nagy magyar pianista.

Am, mint kiderült, a kiváló költőt, Petőfit odesszai ulánusok dőfték le. Hát ez bizony övön aluli találat. Még százötven év múltával sem válik dicsőségünkre. Am a kapcsolat - kapcsolat marad, még ha véres is. Különben is, amikor a legenda szerint a közös sírba dobták, még onnan is ezt kiáltotta: „Petőfi vagyok, még élek!” „Aha, élsz?” - mondták más katonák, akik éppen ott mentek el. Megadták nekik a kegyelemdőfést, hogy ne zavarja a világ harmóniáját. Nos, így kapja vissza Odessza. Az idő sűrű rétege alatt kiáltja: „Odessza vagyok, egy csodaszép város, és élek!” „Aha, élsz, ez már több a soknál!” - és megadják neki a kegyelemdőfést, mint annak idején az ulánusok a költőnek.

Talán túlságosan is komor ez a hasonlat, ami hitelesíti az események páros jellegét a történelemben? Hoz ehhez Fenyvesi, párnak, egy másik esetet is.

Képzeljük el: Magyarország, 1956. Szovjet géppisztolyosok sorfala, szembe velük reszkető magyar egyetemisták. A kép címe: „Kivégzés”. Am a könyvben a fejezetnek ez a címe: „Puskin beavatkozik”. A diákok közül kiugrik az egyik, és elkezd teli torokból mondani Puskit. Üzenet Szibériába, oroszul: „VO GLUBINYE SZIBIRSZ-KIH RUD ... - Szibériai vaksi bánya/ elszánt erőtök meg ne törje! / Az áldozat nem volt hiába: már érik példátok gyümölcse. (Képes Géza ford.)

Kiáltja, nem szavalja: - Emberek, hát nektek írta ezt a ti költőtök: „Mit a zsarnokság alkotott. ledől a börtön - kint szabadság / vár, s a testvérek visszaadják / tündöklő tiszta kardotok.”

És lám, nem volt hiába. Nem dördült lövés, nem szállt golyó azok testébe, akiknek saját nagy költője fejtette ki az emberek közötti igazi viszonyt. A diákok élve maradtak. Ha hinni lehet a szerzőnek (és miért ne lehetne?), a kiskatonák parancsnoka odesszai volt. Az, aki a géppisztolyokat

némaságra ítélte.

Sok-sok más odesszai szál is nyomon követhető a könyvben. Valamennyi közvetett, szinte véletlen, semmi közük ahhoz a vérségi rokonsághoz, amely a zsidókat, bolgárokat, lengyeleket és németeket köti Odesszához.

A könyv időrendben sorjázó fejezetekre oszlik. A szerző szinte morzsánként szedegette össze a kapcsolatok tényeit Magyarország és Odessza között. Egy magyar tudós, Odesszában lakott a 19. században. Zalka Máté, aki majd Lukács tábornokként esik el Spanyolországban, élt Odesszában, sőt valamit még írt is itt. Szeged több fejezetben szerepel, mind hozzánk, fűzi, később testvérvárosként is.

Így állnak össze a magyar-odesszai kapcsolatok. És akkor még nem szóltunk a szovjet kor nexusairól. Amikor eljárhattak oda az egyetemisták, hogy legalább egy kicsit „beleszagolhassanak”, milyen az a külföld, az övéik pedig nálunk kóstolhattak bele a szovjet valóságba.

Az említett szilván túl más gyümölcse nincs a magyar kapcsolatoknak. Nem lelünk más reáliát a régi odesszai utcanevekben sem. Ott, nálunk azonban sok embert, közte írókat is foglalkoztatja, izgatja Odessza. Könyveikben ilyesmiket találunk: „Odessza pompás város volt a cári időkben, most jelentőségét - a szabad kereskedelem megszűnésével - elvesztette. Kopottnak, elhanyagoltnak látszik, hatása lehangoló”. (Nagy Lajos 1934-es könyvéből).

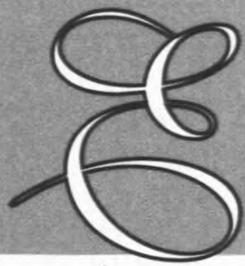
Ki magyarázza hát meg, miért éppen a magyarok, akik valóban csak szegről-végről mondhatják magukat Odessza rokonainak, vették (és vesznek) észre (hiszen lám könyveket is kiadnak rólunk, mint Fenyvesi István), milyen bája van ennek a városnak, és milyen történelmet lehelő építésze. Mert az építészet is olyan komponens, mely nekünk is, a magyaroknak is fontos. Ebben is élnek a kapcsolatok, és a magyar főváros meg Odessza épületeinek és tereinek harmóniájában. Bizonyára folytatódik a szegedi mű külhoni visszhangsorozata.

Közli: Kormányos András

SZOVJET KATONA A BUDAI DUNAPARTON 1945-BEN EGY ODESSZAI GRAFIKUS RAJZÁN

Egy disszonáns akkord

JOÓ ETE EMLÉKEZETE

Az a disszonáns akkord, amit egy láthatatlan kéz ütött le a zeneszerző Joó Ete zongoráján, sehogy sem illett életének és addigi műveinek harmóniájába. Hogyan is illett volna, hiszen az utóbbi évtized zeneszerzői munkásságának valóságos aranykorszakát jelentette. Ugyanakkor fenyegetően tornyosult mögötte az a sötét árnyék is, mely később végzetesnek tűnt, és életét követelte.

Fél évvel hetvenegyedik születésnapja előtt a szeretett férj, édesapa, nagypapa, Szeged kitűnő zeneszerzője, hirtelen eltávozott szerettei köréből.

Megrendülve vette tudomásul a hírt a Nagydémű és mindazok, akik nemcsak műveiért, de emberségéért is tisztelték a közkedvelt tanárt, karnagyot, zenepedagógust, zeneszerzőt.

Joó Ete 1937. november 19-én született Makón, de akkoriban a család Kiszoboron lakott. Édesanyja a postán dolgozott, az édesapa pedig építésmérnök, valamint kitűnően muzsikált. Volt honnan örökölnie a zenei tehetséget. Négyen voltak testvérek: Etét Csilla, Attila és Enikő követte. Nyilvánvaló, hogy ilyen tények közlése kapcsán az emberben fölmerül a kérdés, vajon a testvérek is jussoltak ebből az örökségből? Csilla jelenleg a düsseldorfi operában énekel, Attila egy München melletti város dzsessz-zenekarában játszik, Enikő pedig zongorát tanít a szegedi zeneiskolában.

Hihetetlennek tartom, hogy ezeket a sorokat most én vetem papírra, de az együtt eltöltött közös munka emlékezésre is kényszerít. Már találkozásunk kezdetén tudakoltam tőle az Ete nevet. Humora betegségén is átsugárzott, mint igazi közéleti emberrel élvezet volt vele beszélgetni. Az Ete nevet keresztapjától kapta. A szülők ugyanis Erzsébetet vártak. Végül elfogadták a szokatlan régi magyar nevet. Am a pap nem akarta ilyen névre keresztelni. Katonatiszt keresztapja ekkor a nyomaték kedvéért elővette pisztolyát, mire a pap azt mondta: Az más!.. És a Joó fiú az Ete nevet kapta a keresztségben, második neve viszont László lett.

Iskoláit Kiszoboron kezdte, majd mivel édesapját Békéscsabára helyezték, Békés fővárosában folytatta. Ott is érettségizett. Apja nyomdokaiban kívánt lépni, építésmérnök szeretett volna lenni, azonban bizonyos politikai „okok” miatt, úgy döntött, hogy a zeneszerzői pályát választja. A békéstarhosi zeneiskolában kezdte tanulmányait, majd Debrecenben folytatta, ott csellózni tanult. Zeneszerzést viszont Szegeden, Szatmári Géza és Viski János irányításával, Karnagyi végzettséget Párkai Istvánnál szerzett. Amint diplomázott a Zeneművészeti Főiskola szegedi kihelyezett tagozatán, azonnal tanítani kezdett a Radnóti Gimnáziumban, a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolán, majd Szombathelyre távozott. Tanított az ottani főiskolán, játszott a szimfonikus zenekarban. Hét évi távollét után azonban ismét visszatért Szegedre, ahol egészen a nyugdíjazásáig a Radnótiiban tanított.

Tanári, karnagyi munkája mellett elsődlegességet élvezett a zeneszerzés. Am zongoristaként minden zene érdekelte: a kamarazenétől a dzsesszig. 1970-ben már az Országos Filharmónia szegedi kirendeltsége is foglalkoztatta. Nagy szó volt, hogy Gershwin estét vezényelt az Ifjú zenebarátok hangversenyei, miközben a műsort is ismertette! Nagyon sokat köszönhetett a Szegedi Családi- és Társadalmi

Eseményeket Rendező Intézet vezetőjének, *Kerek Attilának*, aki művek megrendelésével számos szegedi művész pályafutását támogatta, köztük Joó Eteét is.

Joó Etevel, a zeneszerzővel 1980-ban kerültem munkakapcsolatba. Előbb a *Hirosima* című versemet zenésítette meg. Ösbemutatója 1983-ban volt a Bartók Béla Művelődési Központban, ugyanott hangzott el az egy évvel korábban írt Kodály Zoltán emlékére készült kórusmű. A bemutatott műveket *Gyüdi Sándor* vezényelte, mint a Canticum Kamarakórus vezetője. De sikeres művei voltak még: *Tűz kórusmű*; *Zongoraverseny*; *Derkovits emlékezetére*; *A szabadság hajnalán kantáta*; *Gyermekvilág kamarakantáta*.

Zenei pályafutásának kiemelkedő szerzeménye a *Kerek Attila* által megrendelt Requiem, amelynek magyarországi ösbemutatójára 1987. november 1-jén került sor a Belvárosi temető ravatalozójában. Közreműködött a Szegedi Orvostudományi Egyetem Vegyeskara és a Szegedi Szimfonikus Zenekarból alakult Zenei-Kamaraegyüttes. Vezényelt a szerző. A korabeli kritika szerint: „Joó Ete a kompozícióban szigorúan tonális alapon áll és hangvétele jellegzetesen magyaros. Hangszerelésében széleskörűen felhasználja az adott együttes dinamikai és hangszínlehetőségeit. Anyaga mindig emberközpontú és racionális. A héttételes műben többször feltűnik a gyászinduló ritmikája, mely az élet és halál antagonizmusát jelzi.”

Az áriával kibővített Requiem 2005. november 4-én hangzott el a felsővárosi minorita templomban. Szólót énekel H. Bálint Zsuzsanna. Közreműködött a Vaszy Viktor Kórus és a Szegedi Szimfonikus Zenekar. Vezényelt *Gyüdi Sándor*.

A Requiemet 1987 novemberében bemutatták Bonnban és Szegeden is, a Tisza Szálló nagytermében. *Szemenkár Mátyás*, az Országos Koordinációs Bizottság főtárosa akkor adta át mindkettőnknek a Pro homini (Az emberét) emlékplakettet.

Szeged-Darmstadt testvérvárosok tiszteletére újabb kórusművet írtunk, amelyet 1990 májusában mutattak be Szegeden. A művet *Gyüdi Sándor* vezényelte. Az ifjúság dicsérete kórusművel pedig a százéves Radnóti Gimnázium ünnepét tiszteltük meg.

Joó Ete szegedi évei zenepedagógusi és karnagyi munkájának gyakorlásával teltek el. Boldogan vett részt azokon a szerzői esteken, ahol újra és újra elhangzottak művei. Nem tartotta rangon alulinak, hogy a Dankó Posta Kórust is vezesse. Betegségének árnyékában két fontos zenei művet is alkotott. Ünnepi Miséjét 2008 májusában mutatták be a Dómban. A *Víziók* című egyfelvonásos táncmusicaljának történetét és verseit 2007-ben írtam, amelyben a túlélő infarktuszának történetét „mondja el” a zene és a költészet nyelvén.

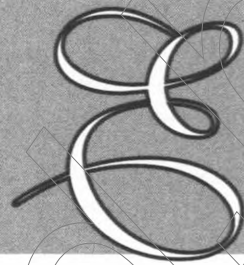
A Szegedi Művészklubban március 27-én rendeztünk szerzői estét a számára. A Sebészeti Klinikáról hozták el a frissen operált művészt, hogy életéről és munkásságáról beszéljen. A nagy sikerrel lezajlott est végén eljátszotta a *Víziók* legszebb számainak a nagyszámú közönségnek. Megrendítő élmény volt.

Emlékét őrzik szeretettel, de őrzik a közönség őszinte tisztelete, a tanítványok, munkatársak szeretete is, szellemiségét pedig a kórusművek és egy gazdag életmű minden felejthetetlen dallama.

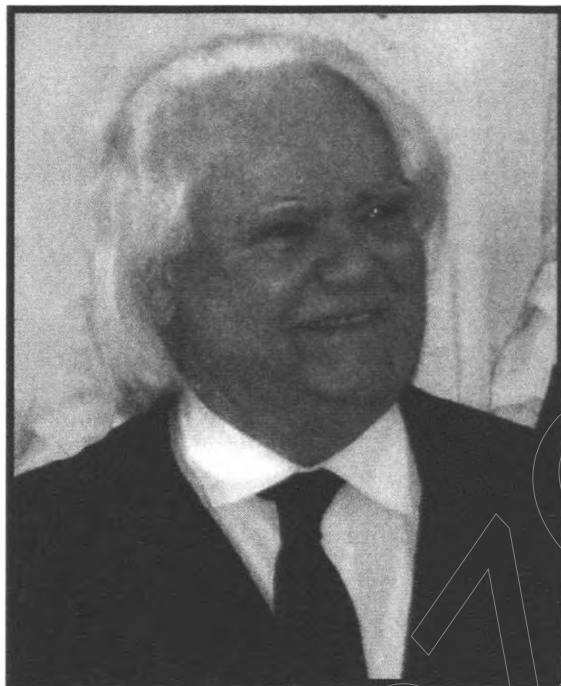
Polner Zoltán

Kottafejek megszólítója

DR. MIHÁLKA GYÖRGY KOPORSÓJÁNÁL

Minden művészi életmű közül lezárultával a zenei előadóművész pályája a legesendőbb. Az alkotók művészete tárgyiasult formában fennmarad: a szobrok, épületek szinte alkotójuk emlékműveként állnak évszázadokon, akár évezredekén át, a képek tisztelettel övezve függenek képtárak, vagy a büszke tulajdonosok otthonának falán, az irodalmi művek kötetei a könyvtárak polcain messze túlélnek írójukat. A zeneszerző művének utóélete mostohább: a kotta csupán megőrzi, konzerválja a darabot és nem maga a zene, a hangzó és így hatni képes műalkotás. Szüksége van a mindenkori előadóművészre, aki értelmezi a jelrendszert, saját művészegyéniségén átszűrve életet lehel a kottafejekbe, megszólaltatja, ez által a közönség számára hozzáférhetővé teszi a kompozíciót.

A zeneszerzői életmű fennmarad, amíg értő kezekben megszólalnak a művek. Miben áll az előadó művészete, és mi az, ami megmaradhat belőle az utókor számára? E nehéz kérdéseket fájdalmas aktualitás hívja elő: egy nagy előadótól, jelentős hatású zeneművésztől búcsúzunk. Pályájának ívét felidézhetővé teszi a sikerek imponáló krónikája, az általa alapított, felvirágoztatott kórusok, a nemzetközi szintéren elért sikerek, versenyek és fesztiválok díjainak megszámlálhatatlan sora, a kitüntetések és elismerések hosszú listája. Mindez azonban csupán a karriert rajzolja fel, a nagyságot szemlélteti, és nem jeleníti meg művészetét magát. A hangfelvétel is pusztán lenyomata az egykori előadásnak, mely a maga konkrét terében, az adott időpontban született és hatott igazán.

A zenei hang az időben keletkezik és a térben terjed, e szűk fizikai dimenziók korlátai közé zárva létezik, de akik szívünkben gyászolva itt állunk, hihetünk abban, hogy a zenei interpretációnak, mint a véges létű hangok összességén túli művészi előadásnak létezik a fizikain túli, tágabb dimenziója. Rég elült a tapsa egykori koncerteknek, melyeket ma is emlegetünk. A nagy előadások utóéletét nem csupán az jelenti, hogy emléküket felidézhető. Fontosabb, hogy egykori hatásuk, az öröm, a megilletődés, a katarzis beépült a lelkünkbe és velünk van ma is.

Én érett, de még kellően nyitott koromban, harminc éve találkoztam először dr. Mihálka György művészetével. Pontosan emlékszem, milyen erős hatást tett rám elsősorban Bartók és Kodály műveinek és a mai magyar kórusmuzsika alkotásainak általa dirigált előadása. Addig a női kari irodalommal egyáltalán nem foglalkoztam, aktívan ma sem, így ha ezeknek a műveknek a kottáját a kezembe veszem, a darab most is úgy szólal meg bennem, ahogy ezt a

Tömörkény Gimnázium Leánykarától, vagy a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Női Karától az ő vezényletével hallottam. A *Leánynéző*, a *Pünkösdő*, vagy *Kocsár* darabja, az *Ő, havas-erdő némasága...* és számos más kompozíció interpretációja elevenen él bennem. Élményt adó volt ugyanakkor a szigorú szakmai mércével nézve talán kevésbé kiváló énekkarainak számos előadása is. Az ihlet, a lendület, a kifejezés ereje eltette a megszólaltatásokat, mert volt mögöttük jelentős karvezetői tehetség, művészi elhivatottság, az egyéniség ereje és nagy-nagy szív, mely magával ragadta az előadó együttest és vele együtt a közönséget is.

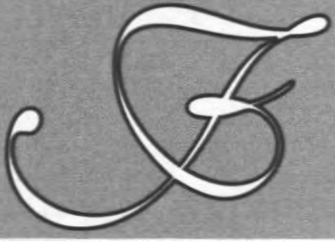
A zenei előadóművészi életmű kétségtelenül esendő utóéletével kapcsolatban azért elmondható: a nagy előadások nyomot hagynak bennünk, megváltozunk általuk. A karvezetői életmű maradandóságát a közönség emlékezetén túl őrzi egy erősebb megtartó közeg: maga az énekkar. A zongoraművész feláll a hangszertől, mely a zseniális hangverseny után is éppen úgy marad lélektelenül a pódiumon, mint egy átlagos, vagy gyenge koncert végén. A kórusvezető zenei intencióinak megszólaltatója, az énekkar emberi közösség, mely átéli az előadást, táplálkozik, építkezik belőle. Dr. Mihálka György kar-nagyi művészete éltetett számos énekkart. Az említetteken kívül egy ideig a Szegedi Egyetemi Énekkart, hosszú évekig az Általános Munkáskórust, a DÉMASZ kórusát, a Makói Városi Vegyeskart, a Szeghy Endre Pedagógus Női Kart vezette, az utóbbiakat túl a nyolcvanon is, kifogyhatatlan energiával, szeretettel és megújuló sikerekkel.

Hány ezer kórustag énekelhetett a keze alatt – nehéz megmondani. Hány tízezer ember volt közönsége hat évtizedet meghaladó koncertező tevékenysége során – még nehezebb megbecsülni. A hallgatóság és énekesei számára értékes adomány, hogy előadóművészetének közönsége, illetve tolmácsolói lehettek – lehettünk itt valamennyien. Nagy ajándékot kaptunk, ami a felidézhető emlékeken túl is velünk marad, hiszen a szívünket melengető, szellemünket nemesítő interpretációk a lelkünkbe is beépültek. Hihetjük, hogy ebben az értelemben, a fizikain túli dimenzióban az előadóművészi életmű is maradandó.

* *Elhangzott a Belvárosi temetőben dr. Mihálka György temetésén.*

Gyüdi Sándor

Királica

AVAGY A NÉVADÁS FELELŐSSÉG

Érthetetlen ez a névváltoztatási düh. Mindent újra akarunk elkeresztelni, s lehetőleg minél kacifántosabb és terjengősebb névvel. Nem volt jó az *új híd* meg a *régi*, lett *Bertalan Lajos híd* meg *Belvárosi híd*. Nem jó a már hagyományossá vált *Ligetfürdő*, reklámcélokból pályázatot hirdettek rá, s a mai, szeptember 4-i Délmagyarországban olvasom: „282 névjavaslat érkezett a fürdőkeresztelőre”.

Pályázat nélkül döntöttek valakik, ez nem derül ki a Délmagyarország szintén mai tudósításából, hogy Dél-Újszegedet, a hajdani kenderszővőgyár környékét, *Tisza Parknak* nevezik. Miért *park* az, amelyen hatalmas áruház épül?

Ennek a területnek *fél évezredes* neve van: *Nagy-Királica*. Dugonics András írta az *Etelkában* (1788), hogy a magyarok a mai Újszegedet *Királyi térnek*, a szerbek *Királicának* nevezték. A szerb eredeti: *kraljica* 'királynő'. A turkológus Fekete Lajos (1891–1969) mutatta ki, hogy *qralica* néven a történeti irodalom a lengyel Jagelló-házból való Izabella királynét (1519–1559), Zápolya János feleségét nevezte. Egy 1550 körüli török összeírásban Szeged *qralica vilāyeti* 'a királyné területe' néven szerepel.

Bálint Sándor *Szegedi szótára* (1957) szerint a Temesvári körüttől a Maros torkolatig terjedő part menti rész volt *Kiskirálica*, a többi, a nagyobbik rész *Nagykirálica*.

Fél évezredes hagyományt őriznénk meg tehát, ha Újszegednek ezt az újjáépülő részét ismét *Királicának* neveznénk. (A *Nagykirálica* egyrészt fölösleges lenne, másrészt a *nagy* jelző a használatban úgyis lekopna.) Izabella királyné hagyománya sem szégyellni való. János király halála után, 1540-ben fiának, a csecsemő János Zsigmondnak gyámjaként Fráter Györggyel, Petrovics Péterrel és

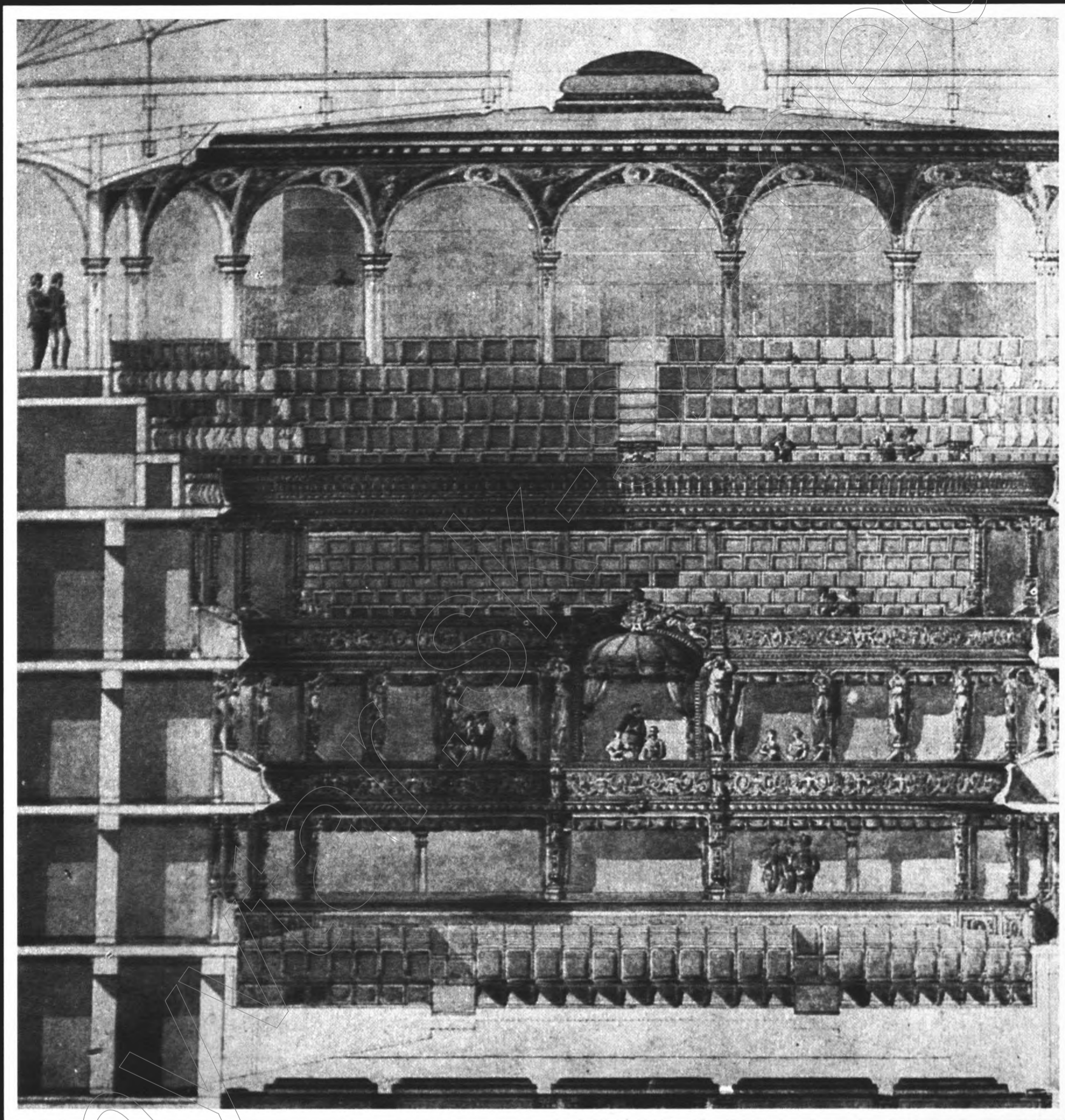
Török Bálinttal ő lett az ország kormányzója. Miután 1541-ben Szolimán szultán csellel bevette Budát, Gyulafehérvárra tette át székhelyét. Fráter György ugyan 1551-ben I. Ferdinánd javára lemondatta, s ő hazatért Lengyelországba, de Fráter György halála után, 1556-ban a főurak visszahívták, s ő Kolozsvárott János Zsigmond nevében újból átvette a hatalmat. Ezzel vált el – 1848-ig, az *unióig* – a későbbi erdélyi fejedelemség a királyi Magyarországtól.

Nem valószínű, hogy az Izabella híd névadója ő lett volna. Némelyek szerint a híres városatya és ügyvéd, Pillich Kálmán húga, a városi főszámvevő Fajka János (1849–1921) felesége, Pillich Izabella (1852–?) lett volna; ez a nagy időbeli különbség miatt valószínűtlen. Mások szerint a névadó Izabella (1856–1931) Habsburg főhercegnő lett volna. Ez utóbbi a valószínűbb, mert a híd építésekor (1935) a Várost vezető Pálffy József (1874–1944) polgármester legitimista, Habsburg-barát volt. Patzauer Dezső az Anna-vizet a lányáról (a mai Torontóban élő Patzauer Annáról [*1926]) nevezte el (1938), de Pálffy ezt nem tudta, és azért gratulált neki, mert azt hitte, hogy Habsburg Anna főhercegnőről...

Bizonyára némelyeket zavarna a Királica szerb eredete. Semmi okunk tagadni a török idők alatti szerbség jelenlétét tájunkon, s őriznünk ennek nyelvi örökségét. Hiszen a mi történelmi érdemünk, hogy akkor (is) befogadtuk a török elől menekülőket. Sőt: ezzel mutatunk példát, hogy a mai Szerbia – a Vajdaság és a Bánság – *hogyan ápolja* (ez fölszólító mód!) múltjának magyar történelmi, irodalmi, nyelvi hagyományait.

Péter László

A 125 ÉVES SZEGEDI SZÍNHÁZ NÉZŐTERÉNEK EREDETI TERVE

A SZENT ISTVÁN TÉRI MÉRNÖK PANTEONBAN
SZEPTEMBER 18.-ÁN AVATTÁK FEL
FEKETEHÁZY JÁNOS (1842 - 1927) HÍDÉPÍTŐ
MÉRNÖKNEK, AZ ELSŐ SZEGEDI KÖZÚTI HÍD
TERVEZŐJÉNEK SZOBRÁT, SZEMEREY-KISS BALÁZS
ALKOTÁSÁT
(FOTÓ: VERÉB SIMON)

Borító grafika, szerkesztés és elkészítés

Nyomdamester RePre Studio®
alkotó technológia